RUBINAITIS

Žurnalas apie vaikų ir jaunimo literatūrą 2023 Nr. 1 (105)

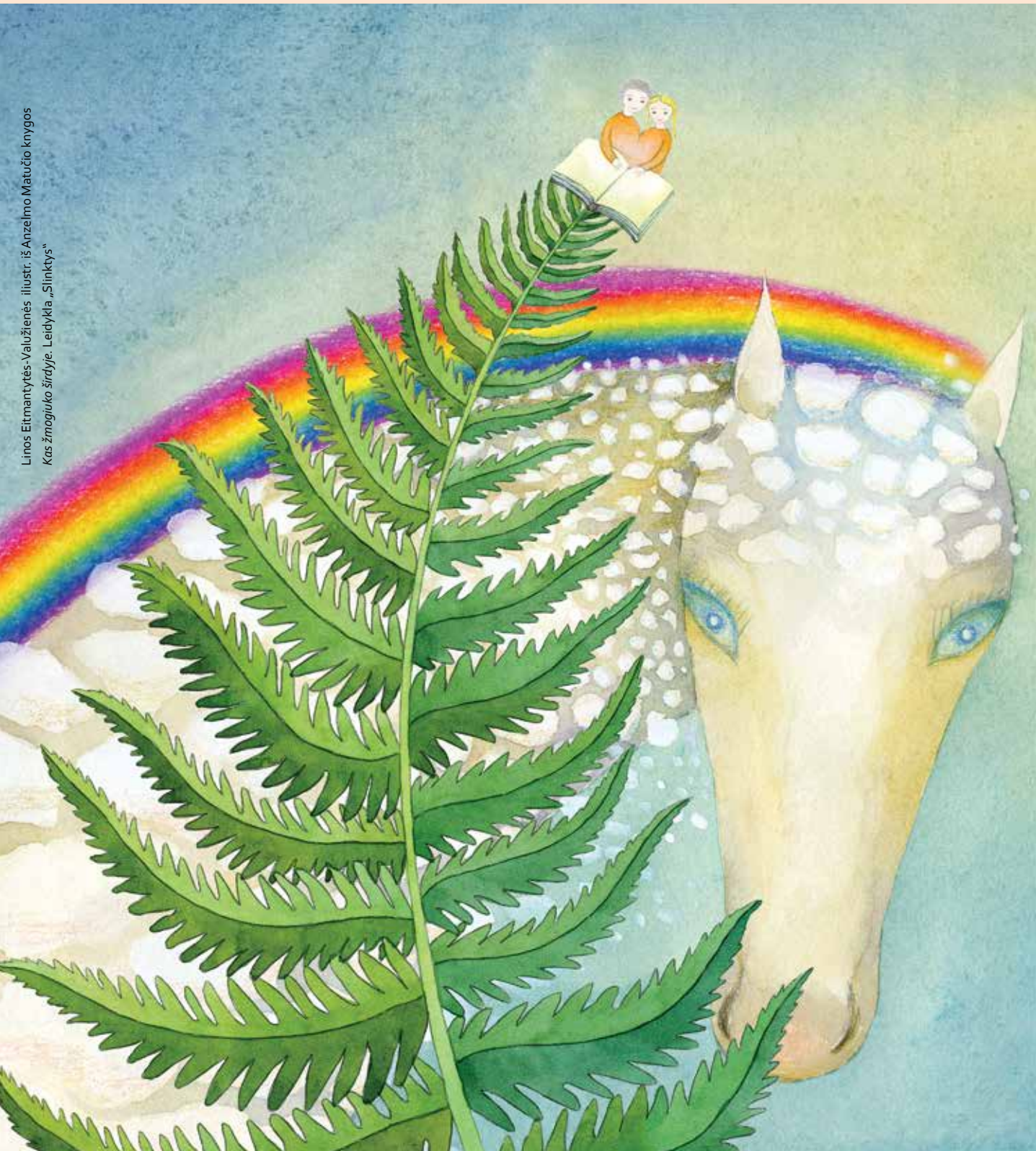

Linos Eitmantytės-Valužienės iliustr. iš Anzelmo Matučio knygos *Kas žmogiuko širdyje*. Leidykla „Slinktys"

Rubinaitis

ŽURNALAS APIE VAIKŲ IR JAUNIMO LITERATŪRĄ

Mokytojams, bibliotekininkams, vaikų literatūros tyrėjams, rašytojams, iliustruotojams, leidėjams, tėvams, studentams

Vyriausioji redaktorė
Džiuljeta Maskuliūnienė, prof. hum. m. dr.
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Atsakingoji sekretorė
Reda Tamulienė
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Redaktorės
Eglė Baliutavičiūtė (*užsienio vaikų ir jaunimo literatūra*)
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Rita Karpavičienė (*vaikų ir jaunimo literatūra edukacijos procese*)
(Panevėžio r. Raguvos gimnazija)

Asta Skujytė-Razmienė, hum. m. dr. (*moksliniai tyrimai*)
(Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

Redakcijos kolegija
Raimonda Budnikienė
(Panevėžio „Vyturio" progimnazija)

Loreta Jakonytė, hum. m. dr.
(nepriklausoma tyrėja)

Roma Kišūnaitė
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Inga Mitunevičiūtė
(Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius)

Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, hum. m. dr. (hp)
(Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius)

Antanas Šimkus, poetas
(Lietuvos rašytojų sąjunga)

Kristina Vaisvalavičienė, hum. m. dr.
(Vytauto Didžiojo universitetas)

Kalbos redaktorė
Ligita Mykolaitienė

Dizainerė, maketuotoja
Lina Eitmantytė-Valužienė

Rubrikų piešinių autorė
Irena Geniušienė

Viršelyje – iliustracija iš Anzelmo Matučio knygos *Kas žmogiuko širdyje* (Vilnius: Slinktys, 2022).
Dail. Lina Eitmantytė-Valužienė

TURINYS

SVEIKI!
Apie dzūkiškus akcentus, Džiuljeta Maskuliūnienė ... **1**

BALANDŽIO 2-OJI – TARPTAUTINĖ VAIKŲ KNYGOS DIENA
Aš esu knyga, perskaityk mane, Vagelis Iliopoulos ... **2–3**

APŽVALGOS
(Ne)dingusių pasakų byla (2022 m. lietuvių autorių pasakos), Asta Plechavičiūtė ... **4–9**
Keletas pastabų vietoj 2022 m. poezijos knygų vaikams apžvalgos, Antanas Šimkus ... **10–11**
Platėjantys pažinimo akiračiai (2022 m. lietuvių autorių pažintinių knygų vaikams apžvalga), Kristina Vaisvalavičienė ... **12–17**

SUKAKTYS
Ne tik eilėraščių meistras (Anzelmo Matučio 100-osioms gimimo metinėms), Kęstutis Urba ... **18–21**

SUPAŽINDINAME
Pažintis su Anzelmu Matučiu ir jo muziejumi, Giedrius Bernatavičius ... **22–27**

STRAIPSNIAI
Kas parašė knygą *Murziuko dienoraštis?*, Domininkas Burba ... **28–32**

NUOTRAUKOS PASAKOJA
Pirmoji Geriausios metų vaikų knygos premija – Bitei Vilimaitei, parengė Džiuljeta Maskuliūnienė ... **33**

RETRO
Apie vieną didžiųjų Dzūkijos ir Lietuvos turtų – Valkininkų freską, parengė Reda Tamulienė ... **34–35**

MANO VAIKYSTĖS SKAITYMAI
Verta būti knygų pasaulio žvalgu, Rasa Škimelienė atsako į Urtės Šulskienės klausimus ... **36–40**

DAUG SKAITAU
Gerą knygą prisiminsi ir po kelerių metų..., Kristijoną Baką kalbina Jolanta Žvirblytė ... **41–43**

DALIJAMĖS PATIRTIMI
Stažuotė Estijos vaikų literatūros centre, Laimutė Adomavičienė ... **44–46**

ATIDŽIU ŽVILGSNIU
Kai prieš akis svajonė – net jūra iki kelių, Eglė Baliutavičiūtė ... **47–50**
Kelionė po žmogaus atminties galaktiką, Daina Opolskaitė ... **51–53**
***Nuomojamas butas* – tikrieji namai,** Dalia Karatajienė ... **54–55**
Įtaigus kūrinys apie neregių šeimoje augantį vaiką, arba Gera jaustis reikalingam, Regina Kvašytė ... **56–59**

BIBLIOGRAFIJA
2022 m. vaikų ir paauglių knygų bibliografijos sąrašas, sudarė Roma Kišūnaitė ... **60**

KRONIKA. INFORMACIJA. SKELBIMAI
Parengė Roma Kišūnaitė ... **61–64**

SUMMARY ... **65**

Apie dzūkiškus akcentus

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Šiame *Rubinaičio* numeryje daug vietos skiriama Dzūkijos temai – 2023 metus LR Seimas paskelbė Dzūkijos (Dainavos) metais, ne tik pabrėždamas 770 metų nuo Dzūkijos (Dainavos) vardo pirmojo paminėjimo, bet ir akcentuodamas šio krašto įtaką Lietuvos kultūros bei tapatybės formavimuisi ir stiprinimui ir iki šiol išlikusią šio krašto žmonių stiprią etnoregioninę savimonę.

Apie pamiltą Dzūkiją prisiminimuose jautriai pasakoja Sofija Vainilaitienė, poeto Martyno Vainilaičio našlė:

Dzūkija ne veltui vadinama Dainavos kraštu, nes ir pati gamta yra tiesiog nuostabi. Ne tik žmonės yra linksmi ir dainingi, bet ir gamta. Ji yra gyva, ji alsuoja, ji kvepia, ji kalba, ji džiaugiasi kartu su žmonėmis, paukščiais, žvėreliais, vabalėliais, drugeliais, gėlėmis, pievomis, pušynais, raistų samanomis, uogomis, grybais ir dar visokiausiais neįvardijamais ženklais, kurie traukia žmogų ir sako: „Žiūrėk, tai aš – Dzūkija, gėrėkis, gerk tą grožio eleksyrą ir žinok, kad esu Lietuvoje, noriu, kad matytum, žmogau, kaip aš tave myliu. Juk, žmogau, viskas – dėl tavęs. Būkime draugai!" Ji, Dzūkijos gamta, žodžiais kalbėti negali, bet už tai mes, žmonės, girdime ją savo širdimi, visais sielos virpesiais[1].

Lietuvių vaikų literatūroje aiškiai matyti dzūkų kūrėjų brydė. Šiemet ne vieno jų gimimo metinės: Albino Andrulionio – 115-osios, miško dainiaus Anzelmo Matučio – 100-osios, Martyno Vainilaičio – 90-osios, Bitės Vilimaitės ir Sigito Gedos – 80-osios. Sukaktys yra puiki proga dar kartą atsiversti šių kūrėjų gyvenimo ir kūrybos tekstus.

Visi šie rašytojai vienaip ar kitaip rašė apie gimtojo krašto grožį. Albinas Andrulionis eilėraštyje „Mano tėviškė" tradiciškai perteikia gimtinės peizažą – nuo šiaudais dengtos trobelės, pinavijų darželio lyrinio subjekto žvilgsnis nuklysta į tolesnes tėviškėlės erdves: „Už kelio grikių laukas, / Kaip sniegas štai baltuoja, / Už jo rugiai išplaukę, / Lyg ežeras banguoja." 1935 m. šiuo eilėraščiu džiaugėsi *Žvaigždutės* skaitytojai. Dzūkijos smėlingoje žemėje baltuojantis grikių laukas „kalbasi" su kito laiko ir kitokio poetinio kodo poeto Sigito Gedos apdainuotu žydinčių bulvių lauku...

O štai Anzelmas Matutis poetine kalba parašytoje autobiografijoje, kalbėdamas savo sukurto personažo Šilų berniuko lūpomis, pasakoja, kodėl jam yra svarbi gamtos, ypač miško, tema – tai lemia lietuvių kultūros tradicija, mentalitetas (remiamasi ir klasiko Antano Baranausko, pakylėjusio miško temą iki poetinių aukštumų, autoritetu) ir nepaprastas miško svarbumas vaiko pasauliui, nes „žalioji šalis" yra „didžiausia poezija", vaiko etinio ir estetinio ugdymo versmė:

AŠ – ŠILŲ BERNIUKAS. Prisipažinsiu – girioje gimiau, dzūkų šiluose dainavau ir ten, tėvo padedamas, gavau akeles – žibuokles, briedžio kojas eiklias... Bene nuo mano gimimo dienų tėvas ypač įjunko į miškus. Pasakyčiau – tikras „girinis" pasidarė. Ir ne kartą regėjau jį su savo „girinėmis" knygelėmis, kaip jis vadina baltų lapų pilnus mažyčius bloknotėlius, besėdintį ant kelmo, atsirėmusį į drevėtą ąžuolą – lyg ko laukiantį, lyg įsiklausantį... tai, tur būt, kaip tėvas sako, minėdamas Antaną Baranauską: „Juk lietuvio dūšia senais miškais penėta". Ir, matyti, kad šiais laikais reikia vaikučiams dažniau priminti žaliąją šalį, kuri yra didžiausia poezija[2].

Žurnale yra ir kitų dzūkiškų akcentų – pasakojama apie dailininkų Algirdo Steponavičiaus ir Birutės Žilytės sukurtą nuostabaus grožio Valkininkų freską lietuvių tautosakos motyvais, kviečiama pasisvečiuoti Vaitakarčmio kaime ir pasidžiaugti Vainilaičio „Ežio dvaru", prisiminti Vilimaitę, pirmąją Geriausios metų vaikų knygos laureatę. „Mano vaikystės skaitymuose" kalbinama lituanistė Rasa Škimelienė yra viena iš tų, išlaikiusiųjų etnoregioninę savimonę, meilę gimtajam Dainavos kraštui.

[1] Sofija Vainilaitienė, „Ežio dvare", tarp paukščių balsų", *Literatūra ir menas*, 2013, interneto prieiga: https://literaturairmenas.lt/atmintis/sofija-vainilaitiene-ezio-dvare-tarp-pauksci-bals (žiūrėta 2023-02-22).

[2] Anzelmas Matutis, „Anzelmas Matutis", *Tarybų Lietuvos rašytojai*, 2, Vilnius: Vaga,1977, p. 53.

Džiuljeta Maskuliūnienė
(*Žurnalo* Rubinaitis *vyriausioji redaktorė*)

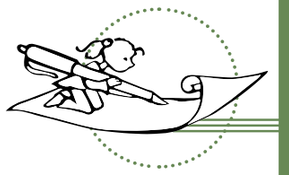

Kasmet balandžio 2-ąją, minint Hanso Christiano Anderseno gimtadienį, švenčiama Tarptautinė vaikų knygos diena. Jos tikslas – įkvėpti skaitymo meilę ir atkreipti dėmesį į vaikų knygas. Tarptautinė vaikų ir jaunimo knygų taryba (IBBY), tarptautinė ne pelno organizacija, remia šį renginį nuo 1967 m.

IBBY Graikijos skyrius yra oficialus 2023 m. Tarptautinės vaikų knygos dienos rėmėjas. Pasirinkta tema – „Aš esu knyga, perskaityk mane".

Šių metų kreipimasis yra iškilaus graikų rašytojo Vagelio Iliopouloso ir gerai žinomos graikų iliustratorės Photini'ės Stephanidi bendradarbiavimo rezultatas. Menininkai norėjo atkreipti dėmesį į vaikų knygos galią visuomenėje skleisti lygybės, įvairovės ir įtraukties principus, kurti ryšius, pasitelkiant toleranciją ir supratimą.

Laimingos 2023 m. Tarptautinės vaikų knygos dienos linki IBBY Graikijos skyrius!

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

VAGELIS ILIOPOULOS

Aš esu knyga, perskaityk mane

Aš esu knyga.
Tu esi knyga.
Visi mes esame knygos.

Mano siela – tai istorija, kurią pasakoju.
Kiekviena knyga pasakoja savą istoriją.

Galbūt atrodome visai nepanašios:
vienos didelės, kitos mažos,
vienos nespalvotos, kitos spalvingos,
vienų – šimtai puslapių, kitų – vos keli.

Kartais kalbame sutartinai, o kartais skirtingai.
Tačiau tuo ir esame gražios.
Būtų labai nuobodu, jei būtume visos vienodos.

Kiekviena iš mūsų nepakartojama.
Kiekviena yra verta pagarbos
ir vietos tavo bibliotekos lentynose,
todėl venk išankstinės nuostatos.

Jei nori, turėk apie mane nuomonę.
Svarstyk, vertink, komentuok, ką skaitai.

Jei nori, padėk mane atgal į lentyną
arba neišleisk iš glėbio ir į tolimus kraštus keliauk kartu su manim.

Bet niekad niekam neleisk išmesti manęs
ar ištremti į kitą lentyną.
Niekados nemėgink manęs sunaikinti
Ir žiūrėk, kad niekas kitas to nedarytų.

O jei kokia nors knyga atkeliaus iš svetimos lentynos į tavąją,
išvaryta kažkieno iš namų,
rask jai vietos.
Susispausk truputėlį, ir tilps ji šalia.

Pasistenk pasijusti jos kailyje.
Suprask ją. Saugok, globok.
Gal ir tu rytoj atsidursi jos vietoj.

Nes ir tu esi knyga.
Visi mes esame knygos.

Nagi, garsiai sušuk, kad išgirstų visi:
„Aš esu knyga, perskaityk mane."

Iš graikų kalbos vertė ***Diana Bučiūtė***

VAGELIS ILIOPOULOS (Vagelis Iliopulas) gimė 1964 m. Graikijoje, Atėnuose. Studijavo pedagogiką ir teologiją Atėnų nacionaliniame ir Kapodistrijos universitete, šiuo metu yra vienos prestižiškiausių privačių pradinių mokyklų Atėnuose direktorius. 1995 m. parašė pirmąją knygą vaikams, o 1997 m. pasirodė jo *O Trigonopsaroulis* (*Trikampė žuvytė*). Šios žuvelės mintys apie toleranciją ir supratingumą prisidėjo prie jos tapimo žymiausia Graikijos šiuolaikinės literatūros veikėja. Vagelis parašė daug knygų vaikams ir jaunimui. Dauguma jų buvo išverstos į kitas kalbas, išleistos keliose šalyse, gavo įvairių apdovanojimų (IBBY Graikijos skyriaus prizų, Graikijos nacionalinę vaikų literatūros premiją ir kt.). Vagelio knygos dažnai įtraukiamos į Graikijos IBBY Garbės sąrašus, IBBY išskirtinių knygų jaunimui su negalia rinkinius, Tarptautinės jaunimo bibliotekos *The White Ravens* katalogą. Savanoriška rašytojo veikla taip pat susijusi su vaikų literatūra, vaikų skaitymo problemomis: Vagelis rašo straipsnius, skaito paskaitas, organizuoja įvairius skaitymo projektus ir kampanijas mokyklose ir bibliotekose. Jis dėsto kūrybinį rašymą, kuria dramas, rašo filmų scenarijus, verčia vaikų literatūrą. Graikijos vaikų ir paauglių psichosocialinės sveikatos asociacija paskyrė jį Psichinės sveikatos pasiuntiniu mokyklose, IBBY Graikijos skyrius jam suteikė Graikijos vaikų knygos ambasadoriaus titulą.

PHOTINI STEPHANIDI (Fotinė Stefanidi) gimė Graikijoje 1962 m. Menininkė ir iliustratorė 1986 m. baigė dailės ir freskų tapybos studijas Atėnų dailės mokykloje, kur jai dėstė žinomi menininkai Yannis Moralis, Dimitris Mitaras ir kt. Nuo 1988 m. ji surengė dvidešimt personalinių parodų, dalyvavo daugelyje tarptautinių dailės, grafikos, iliustracijų parodų Graikijoje ir užsienyje. Jos darbus išspausdino daugiau nei šimtas leidinių. Kai kurie jos iliustruoti graikų pasakų, literatūros ir poezijos rinkiniai tapo kolekciniais egzemplioriais. Stephanidi ir pati yra dešimties knygų autorė. Už iliustracijas ir graviūras Stephanidi skirta daug apdovanojimų ir premijų: Bratislavos iliustracijų bienalės apdovanojimas (2001), Graikijos valstybinės premijos (2003, 2007, 2011), Belgrado iliustratorių bienalės „Auksinė plunksna" (2005, 2013) ir „Plaquette" (2010) apdovanojimai, IBBY Graikijos skyriaus prizai už iliustracijas (1995, 2005, 2011, 2018), EBGE prizai (2007, 2013). IBBY Graikijos skyriaus siūlymu iliustratorė įtraukta į Hanso Christiano Anderseno medalio ir Astridos Lindgren atminimo apdovanojimo (ALMA) nominantų sąrašus. IBBY Graikijos skyrius jai skyrė prizą už jaunimo literatūrą (2021).

Iš anglų kalbos vertė ***Laimutė Kasparė***

(Ne)dingusių pasakų byla

(2022 m. lietuvių autorių pasakos)

ASTA PLECHAVIČIŪTĖ
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Atrinkinėjant 2022 m. išleistas pasakas nuo nepasakų ir gerus tekstus nuo blogų, prieš akis šmėkštelėjo Tomo Dirgėlos knyga (nepasaka) *Domas ir Tomas. Dingusių katinų byla*. ***Ji pasufleravo šio apžvalginio straipsnio pavadinimą. Besijojant knygas, viena krūvelė atkakliai nenorėjo didėti – ta, kurioje turėjo būti dėmesio vertos autorinės pasakos. Vis dėlto pagaliau ji paaugo tiek, kad knygų užteko šiai apžvalgai parašyti. Tik ar visas jas galima rekomenduoti skaitytojui?***

Minutėlę įsivaizdavau literatūrinį teismo posėdį, kuriame manęs klaustų, kodėl čia tiek nedaug knygų, kodėl būtent tokios knygos atrinktos, kur dingo tikrai geri tekstai? Žinoma, būtų galima pasiteisinti – juk karas, maras, badas, energetinė krizė, popieriaus kainos ir t. t. Išklausius šiuos pasiteisinimus būtų galima supratingai palinksėti galvomis ir išsiskirstyti. Gal dar bandyčiau pateisinti autorius: juk negalima kasmet iš rašytojų reikalauti geros literatūros, negalima norėti, kad nebūtų 20 egzempliorių tiražų, negalima kaip kačiukams miaukti, kad niekas tų pasakų neberašytų, nes laikai tokie sunkūs ir neramūs. Bet ką gali kačiukai padaryti? O katinai, matyt, paprieštarautų. Jie ir šiemet įžūliai įsitaisė keliuose kūriniuose ir netgi ėmė diktuoti naujas madas.

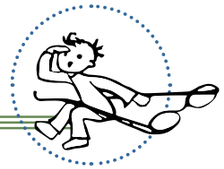

Nedingusių katinų byla

Kęstučio Kasparavičiaus pasaka ***Žvaigždžių paukštis*** („Nieko rimto“) panaši į optinę iliuziją: dažnai mėgstama žaisti, ką pamatai pirmiausia? Pavojingiausia, kas gali nutikti neatidžiai skaitant šią knygą, – pamatyti tik stebuklingo paukščio padėtą kiaušinį ir priskirti knygą velykinių pasakėlių kategorijai. Šis kiaušinis – tai stebuklo, netikėtumo, keitimosi metafora, jis yra ir veikėjas, ir kitus knygos veikėjus vienijantis elementas.

Tie, kuriems niekada negana Vilniaus, meiliai glostys Žvėryno vaizdu padabintą viršelį ir dievagosis, kad čia tai jau tikrai jaučia snaudžiančio, dažnai ūkanoto, bet įvairialypio Vilniaus nuotaiką. Kiti stebės paslaptingą paukštį žybsinčiomis raudonomis akimis, pasirodantį knygoje epizodiškai, bet kuriantį mistišką atmosferą. Aš knygoje pirmiausia pamačiau pilką kačiuką Dūmą. Tai lyg ir niekuo neišsiskiriantis, bet vis dėlto labai įdomus veikėjas. Dūmas tylus, nepritampantis, taip nieko ir neatrandantis mokslininkas: „Katinas Dūmas svajojo tapti mokslininku ir išradėju. Tik, tiesą sakant, kol kas nebuvo nieko gero išradęs. Jeigu neskaitysi saujos suodžių, kuri liko po jo nevykusio eksperimento, bandant atskleisti juodosios bedugnės paslaptį“ (p. 12). Įsimylintis, nedrąsiai bandantis pasikeisti – tai sudėtingas ir įdomus veikėjas, įdomesnis už sapnuojantį paukštį, kiaušinį ir visus miestelio gyventojus kartu sudėjus.

Dail. Kęstutis Kasparavičius

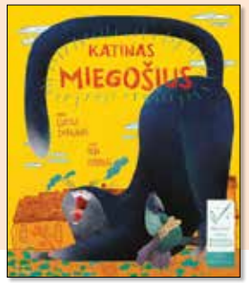

Dail. Reda Tomingas

Dail. Aušra Kiudulaitė

Dail. Agnė Nananai

Žymiai mažiau neaiškumo ir mistikos yra debiutuojančio autoriaus **Egidijaus Zaikausko** knygelėje ***Katinas Miegošius*** (iliustravo **Reda Tomingas**, „Alma littera“). Tai tarpusavyje susietų neilgų pasakėlių rinkinys – jas smagu skaityti po vieną prieš miegą. Kasparavičiaus knygoje labai svarbi paslaptinga, mistinė nuotaika, tvyranti aplink kiaušinį, veikėjo būsena ir jausena, o Zaikausko knygoje akcentuojama veikėjų draugystė. Nesudėtingų ir smagių pasakėlių centre – trys susidraugavę veikėjai: katinas Miegošius, varna Šiurpė ir šikšnosparnis Šiukščius. Epizodiškai knygoje pasirodo Mergaitė, pas kurią pagyventi kartais įsiprašo laisvos ir nepriklausomos dvasios tinginys katinėlis. Nuotykiai, į kuriuos įsivelia veikėjai, jų širdies neramumai, draugystės išgyvenimai, liūdesio gaidelės skaitytojams neįkyriai įteigia, kad visur gerai, bet namuose geriausia, kad „svarbiausia, kas galvoje ir širdyje“.

Kuo ypatinga ši knyga? Atrodo, kad autorius labai užtikrintai kuria veikėjus: jie ryškūs, skirtingi, kiekvienas pasižymintis išskirtine kalba (varna visur pabrėžia garsą „R“, šikšnosparnis, reikia ar nereikia, kartoja žodelį „Šiukštu“). Autorius rašo sklandžiai, spalvingai, tiesiog mėgaujasi kuriamu pasakojimu – akivaizdu, kad jam tai labai patinka. Dažname puslapyje išnašose pateikiami įvairūs sudėtingesnių žodžių paaiškinimai, toli gražu ne rimti ir ne moksliški: „Etiketas – tai etiketės gyvenimo draugas. Tik jis klijuojamas ne prie visokių ten dėžių, o prie elgesio. Ir vien prie gerro!“ (p. 69); „(...) praktiškas – tas, kuris tuos romanus rašo, prakiša juos leidykloms ir už tai gauna daug pinigų. Pardavęs tuos pinigus jis perka pieštukų ir popieriaus, o gal net kompiuterį romanams rašyti“ (p. 11).

Knygelėje nemažai intertekstualumo: minima pasaka apie batuotą katiną, yra užuominų į operetę „Šikšnosparnis“ ir dainą „Baltoji varnelė“, pasakėčią apie varną ir sūrį ir kt. Skaitant knygą tikrai yra apie ką pasikalbėti su vaiku.

Evelinos Daciūtės ir **Aušros Kiudulaitės** knygos ***Pasakojimas apie katiną ir tulpę*** („Alma littera“) siužetas iš pirmo žvilgsnio visiškai nesudėtingas: katinas, kiek stačiokiškas, stiprus ir ryškus, savimi pasitikintis veikėjas, susidraugauja su tulpe, kuri, kaip žinoma, žydi tik kelias dienas. Bet tų dienų užtenka, kad katinas pradėtų laukti kito pavasario ir sugrįžtančios tulpės. Tai knyga apie tai, kaip katinui tenka mokytis išgyventi išsiskyrimą ir keistis: „Niekada nemaniau, kad su kuo nors susidraugausiu, – prisipažino katinas. – Tuo labiau su gėle. Iki tavęs mane kiti nelabai domino. Net erzino: sako ne tą, daro ne taip, bėga ne ten, rūpinasi ne tuo“ (p. 25). Trumpa, bet ryški istorija, tikros draugystės apmąstymas, ilgesys, atminties puoselėjimas šiek tiek primena pasakojimą apie mažąjį princą, gražuolę ir pabaisą. O gal tai tiesiog universalūs siužetai apie draugystę, laukimą, mirtį?

Draugai be bylų

Antroji **Evelinos Daciūtės** knyga ***Ševeliūra***, kurta kartu su dailininke **Agne Nananai** („Alma littera“), visai kitokia: knyga atrodo tylesnė, ramesnė, jaukesnė, joje tarsi daugiau pastelinių spalvų, nors pagrindinis veikėjas yra energingas ir triukšmingas pudelis Barbarisas.

Ne gyvūnas lemia knygos kitoniškumą. *Ševeliūroje* mergaitės Alisos Šliompin ir jos pudelio Barbariso draugystė visai kitokia – be pradžios ir pabaigos, tarsi amžina. Bet net ir tokia draugystė neišvengia krizių. Alisa gali padėti savo augintiniui įveikti baimę tik paaukodama tai, ką turi brangiausio, – savo

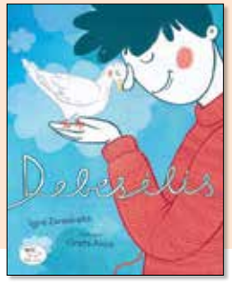

Dail. Greta Alice

Dail. Viktorija Ežiukas

Dail. Marija Rubavičiūtė

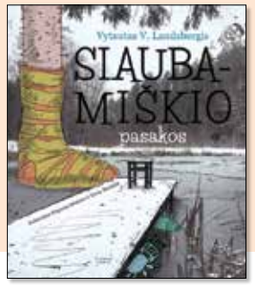

Dail. Virginijus Malčius ir Elena Malčiūtė

nuostabiuosius plaukus. Kartais draugystė reikalauja ypatingo atsidavimo, net pasiaukojimo.

Tarsi dviejų Daciūtės draugystės temų sintezė yra **Ignės Zarambaitės** knyga ***Debesėlis*** („Nieko rimto“), kurios pagrindiniam veikėjui sunku užmegzti santykius, kraustytis į naujas vietas, jam patinka, kai viskas yra žinoma ir aišku, kai visi daiktai yra savo vietose. Berniukas labai atsargiai bando susidraugauti su į jo butą įskridusiu balandžiu. Berniukas kitoks nei Daciūtės įžūlusis katinas, jis skiriasi ir nuo savimi pasitikinčios ir ryžtingos Alisos. Draugystės pradžia atsargi, lydima abejonių, bet ji padeda vaikui atkurti (arba sukurti) pasitikėjimą aplinka, stabilumą, balandžio pasakojimai atskleidžia platesnį pasaulį, įkvepia bendravimo stebuklą ir džiaugsmą. Tai naujus vaiko ryšius (su šeima, su kaimynų mergaite, su sava erdve) kurianti knyga, padedanti jam atrasti vietą pasaulyje ir surasti draugų. Drauge ir suvienijanti šeimą.

Jei **Indrės Šalčiūtės** knygoje ***Lelijos nuodija miestą*** („Alma littera“) balandis būtų įskridęs į pagrindinio veikėjo paauglio Miko kambarį, tai Mikas, matyt, būtų jį išvijęs, uždaręs langą ir toliau *geiminęs*, užsikąsdamas traškučiais, nes tokia yra paauglystė Baltųjų Lelijų mieste. Tokia ji galėtų būti bet kuriame ne tik Lietuvos, bet ir pasaulio kampelyje, kur viešpatauja tyla tarp sūnaus ir išsiskyrusios, persidirbančios motinos, kur mokykloje klesti patyčios, praleidinėjamos pamokos, išgyvenama dėl tėvų skyrybų, nepasitikima pasauliu. Daug kas pasakytų, kad nebent stebuklas čia galėtų ką nors pakeisti. Ir jis nutinka: Mikas ir dar trys labai skirtingi jo bendraamžiai pro lange atsivėrusį stebuklingąjį tunelį teleportuojami į pramanytą pasaulį. Ar tai jų sapnų, fantazijos, vizijų kūrinys, tesprendžia patys skaitytojai. Autorė jo vidun įtraukia keturis vaikus: Miką, Donatą, Leoną ir Rapolą. Kiekvienas vaikas turi savų bėdų: vienas mokykloje yra skriaudžiamas, kitas yra jo skriaudikas, trečias gyvena vaikų namuose ir nekalba, o ketvirtas, paslaptingasis, tarsi viskam diriguoja, bet iki pat knygos pabaigos taip niekam ir neatskleidžia savo didžiosios paslapties. Kodėl būtent jie čia susitiko? Kokia užduotis jiems skirta? „Nors ši istorija baigėsi, Donato, Rapolo ir mano draugystė tik prasidėjo“ (p. 117) – taip reziumuoja įvykius knygos pagrindinis veikėjas Mikas. Tai esminiai ir bene paskutiniai Šalčiūtės knygos žodžiai, bet kol juos ištars, Mikas turės daug patirti. Autorė kalba apie stebuklingą draugystės galią, įveikiančią fizinius barjerus, perspėjančią, saugančią.

Tai labai keista knyga: bandyta išlaikyti mistinio trilerio, detektyvo įtampą, tačiau autorei ne visuomet tai pavyksta. Baigdama skaityti knygą supratau, kad šio kūrinio pabaiga primena lietuvišką serialą, kai staiga pradedama taupyti, todėl tenka numarinti vieną veikėją, kitą įvaikinti, pagrindinio veikėjo motiną laimingai ištekinti, o tada jau visi yra laimingi ir gali skirstytis namo. Labai neįtikinanti pabaiga, kurioje dar ir paauglių draugystė triumfuoja prieš tik pelno besivaikančius kapitalistus. Per saldu. Vis dėlto būčiau norėjusi pamatyti šią knygą rekomenduotinų sukurti scenarijų knygų sąraše: smalsu, ką kiti įžvelgia tame ryškiame pramanytame pasaulyje.

Nuo pašėlusios, patyčių rūbą suplėšančios draugystės pereikime prie ramios ir brandžios draugystės, peraugančios į vėlyvą meilę, **Ilonos Ežerinytės** knygoje ***Tetulė Liu*** („Žalias kalnas“). Ežerinytė nesišvaisto fantazijos purslais, ji renkasi vieną stebuklingą detalę: vieniša tetulė Liu (Liucija) vieną rytą atsibunda gerokai sumažėjusi. Jos sūnėnas Tanis (dar kitaip – Antanas), labai rūpestingas jaunuolis, ieško pagalbos ir suranda profesorių, diagnozuojantį keistą tetos ligą: „norų nepakankamumas“. Tetulė, rami ir šviesi asmenybė, susitaiko ir su liga, ir su pasikeitusiu gyvenimu.

Tai pagrindinė pasakojimo audinio spalva. Autorė tekstą narsto, pina, siuvinėja atsargiai, subtiliai (kaip ir teksto žodžius apsupusios iliustracijos), papildydama jį naujomis spalvomis: pagrindinės veikėjos natūralumu, savotišku emociniu sveikumu ir gyvybingumu, atsiribojimu nuo pasaulio tuštybių, pagalba be jokių garsių šūkių ir deklaracijų, švelniu pasišaipymu iš visokių *įtakotojų* arba tų, kurie per galvą verčiasi, kad tik būtų pastebėti, vėlyva gražia draugyste, persiritančia į brandžią meilę laikrodininkui Steponui, buvusio ūgio atgavimu. Tai knyga apie reikalingumą – nepaisant lyties, amžiaus, ūgio, galėjimo ar negalėjimo atlikti kai kuriuos dalykus.

Vienintelis ryškesnis Ežerinytės knygos minusas – skaitant kylantis klausimas, o kam ji vis dėlto skirta? Tačiau tas daugiaadresiškumas nėra bėda, blogiau būtų, jei knyga būtų nustumta į „patiems mažiausiems“ skaitytojams paraštes. Taip, ją galima skaityti ir su pačiais mažiausiais skaitytojais, bet ji tiks ir garbaus amžiaus damai, ir vienišai tetai, ir laimingiems sutuoktiniams, ir tiems, kurie nesutiko savo meilės, ir jautresniam paaugliui ar inteligentiškam suaugėliui. Netgi kokiam truputį sužvaigždėjusiam instagramininkui.

Vytauto V. Landsbergio knygoje ***Siaubamiškio pasakos*** („Dominicus Lituanus“) aprašoma seno, nuo viso pasaulio atsiskyrusio alkoholiko senelio Antano Kazimiero Painelio ir jo anūkės Vakarės, su tėvais emigravusios į Ameriką, nuotolinė draugystė. Du žmonės, niekada nematę vienas kito, bando atkurti (o iš tiesų – sukurti) naują ryšį, rasti vienas kitą. Tai grįžimo į šeimą kelias – per pasakas, laiškus. Senelis, susirašinėdamas su anūke, nusiunčia jai dešimt pasakų, sukurtų tarsi reaguojant į jos piešinius: skaudūs ir aštrūs emigracijos bei tapatybės paieškos blykstelėjimai, viltis, gijimo kelias. Tiek apie šią knygą būtų galima pasakyti gero.

Bendras knygos įspūdis – bandoma aprėpti daugiau įvairių stilistinių formų ir elementų, bet viskas primena tarsi atžagaria ranka sumestą netvarkingą daiktų krūvą. Autorius tai akivaizdžiai nuobodžiauja, tai imasi didžiojo režisieriaus vaidmens – tarsi mėgaujasi, kad jo rankose visų veikėjų likimai. Vis primena apie tai skaitytojui. Kartais pasijunta tokiu *deus ex machina* – tik nuo jo rankos mostelėjimo, pabarbenimo klavišais priklausys, užgers senelis ar ne. Bet pasigaili senelio ir atsiunčia jam insultą. Kartais autorius pasijunta tarsi dėstytojas scenarijų rašymo kursuose: dekonstruoja knygos personažus, parodydamas, kaip ir iš ko jie sulipdyti, bet pamiršta juos sukurti įtikinančius ir natūralius. Anūkei Vasarei lyg ir septyneri, o gal aštuoneri, o gal dešimt metų? Tokia netiksli informacija. Nekvaila mergaitė, dažniausiai samprotauja kaip keturiolikos ar penkiolikos metų paauglė. Senelis irgi nesusivokia laike: čia jam prieš penkiolika metų mesti gerti padėjo Orvydas savo garsiojoje sodyboje, čia staiga suprantame, kad veiksmas vyksta dabar. Nebeaišku, kur nugarmėjo tie keli dešimtmečiai.

Pasakos neišbaigtos, autorius, matyt, siekė kurti pagal nonsenso stilistikos taisykles, žaismingai, bet tai trukdo įžvelgti skubotumas, pašaipumas, dažnai pavojingas balansavimas ant neskoningumo ribos. Tačiau sunkiausia čia apibrėžti adresatą. Nežinau, ar tiktų pasiteisinimas, kad knyga skirta visai šeimai. Vyresniems skaitytojams pasakos bus neįdomios, o jaunesniems per sudėtingas bus tas klampus kontekstas.

Jeigu du rašytojai – Ežerinytė ir Landsbergis – būtų įtraukti į bylą „0–99“ (0–99 – kai kurių leidyklų nurodomas galimo skaitytojo amžiaus intervalas, kai sunku nuspręsti, kokio amžiaus skaitytojui priskirti kūrinį), tai Ežerinytė vienareikšmiškai laimėtų. Bandymas *Siaubamiškio pasakose* aprėpti daug ir įtikti visiems nesuveikia. Tas sunkumas pražudo ir skaidrią senelio ir anūkės draugystės temą.

Nesudėtingo pasaulio byla

Turbūt nemažai tėvų bus dėkingi **Benui Bėrantui** už labai smagią knygelę ***Pirmokykla*** („Nieko rimto“). Joje autorius šiltai, be jokių dramų ir gąsdinimų palydi būsimąjį pirmokėlį į mokyklą. Viskas pateikiama kaip dviejų veikėjų – varniuko Kirnio ir voveriuko Tiklio – Rugsėjo pirmosios nuotykis: jie abu vėluoja į mokyklą. Žinoma, visi miško gyventojai jiems kaip galėdami padeda, nes diena tikrai ypatinga, šventinė.

Tai tarsi pažadas, kad mokytis bus įdomu, o mokykloje bus linksma. Ši knyga gali būti pirmoji, kurią vaikas perskaitys savarankiškai. Knyga proginė, bet tokių knygų atsiranda vis daugiau, skirtų ne tik didelėms šventėms, bet ir paprastesniems įvykiams, pavyzdžiui, apsilankymui kirpykloje, pasiruošimui į kelionę traukiniu ir kt. Tokių knygelių reikia, nes taip vaikai gali susipažinti su įvairiais naujais daiktais, reiškiniais, įvykiais iš anksto. Svarbu, kad viskas būtų atlikta kokybiškai ir skoningai. Daugelį tokių pasakų galima priskirti pažintinių knygų kategorijai.

Dingusių varnų byla

Andriaus Dargužio knyga ***Varnų pabėgimas iš Anykščių*** („Nieko rimto“) nei pažintinė, nei proginė. Tai linksma trumpa pasakėlė, galinti nejučiomis paskatinti vaikus atkreipti dėmesį į lietuvių kalbos rašybos ypatumus, nors debiutuojantis rašytojas yra ornitologas. Knygos siužetas nesudėtingas: keli paukščiai pasišaipo iš varnų, o tos įsižeidusios emigruoja į Žaliąjį kyšulį. Geriau įsižiūrėjus paaiškėja, kad iš varnų šaiposi paukščiai, turintys varneles: kėkštas, riešutinė, žuvininkas, lakštingala ir kt.

Kai varnos dingsta, dingsta ir varnelės iš visų paukščių pavadinimų. Nukenčia ir Anykščiai, kuriuose vyksta veiksmas, – jie tampa Anyksciais. O Žaliąjį kyšulį varnos ypač apdovanoja – jis dabar yra tiesiog neištariamas – Žaliašiš kyšulyš. Autoriui pavyko rasti naują temą ir ją nuosekliai plėtoti visoje pasakoje. Žaidimas kalba sukuria daug komiškų situacijų, nors vietomis autoriui tenka ir labai pasistengti. Bet negali viskas skambėti tobulai – kartais šveplumas truputį erzina.

Knygą iliustravo pats autorius, todėl paveikslėliuose galima atpažinti žinomas Anykščių vietas. Pasakojama istorija yra šelmiška, patriotizmas neįkyrus, gražiai pasididžiuota savo „varnuotu“ miestu. Kodėl veiksmas vyksta Anykščiuose? Ar dėl to, kad jo pavadinime yra net dvi varnelės? Kodėl tada ne Šalčininkai, Švenčionys? Knyga turbūt savo tikslą pasiekė, nes atsiverčiau žemėlapį ir pradėjau gaudyti „varnuotus“ Lietuvos miestus. Trijų varnų miesto neradau.

Perskaičius keistesnę debiutinę knygą visuomet smalsu užduoti klausimą, ar dar ką nors šis autorius parašys. Nors taip klausti nemandagu. Kaip ir nemandagu kai kurių autorių teirautis, kada gi jie neberašys savo knygų tęsinių.

Tęsinių byla

Saugumas? Garantijos? Fantazijos stoka? Drąsos trūkumas? Rankomis skėsčioja autoriai ir leidyklos. Knyga ir tema jau kartą patikrinta, gal net ir ne vieną. Autorius taip pat pokštų neiškrės. Tegul ir toliau spausdina savo sėkmingas istorijas?

Mažiausiai abejonių šį kartą kilo dėl **Alvilės Rimaitės**, kadangi jos ***Kukū iš pašto dėžutės ir pusseserė Matilda*** („Nieko rimto“) yra tik antroji serijos knyga. Pernai turėjau progos girti šią autorę už šviežią pirmąją dalį *Kukū iš pašto dėžutės*. Tuomet jau buvo galima nujausti, kad artėja knygos tęsinys, todėl smalsu pažvelgti, ar autorei pavyko išlaikyti intrigą. Pirmosios knygos veikėjai Mykolas, Adelė ir jų keistasis Kukū iškeliauja pas močiutę į kaimą, į Paežerę. Galima suprasti, kad tai ta pati vasara kaip ir pirmojoje knygoje. Antrosios knygos veiksmas, įtampa kuriami iš ne visai reikšmingų detalių. Kukū irgi kiek apiblukęs, nusidėvėjęs kaip mylimas žaislas. Atrodo, kad autorė taip pat nori truputį atsikvėpti – panašiai kaip jos veikėjai kaime. Net paniurusi moksliukė Matilda jokios bėdos nepridaro. O štai nauja veikėja – smarki, apvalaina paštininkė Veronika – gal dar ką nors nuveiks, bet tik ne šitoje dalyje. Čia ji įsikuria šalia vaikų močiutės ir įsimyli vaikų nemėgstamą kaimyną su visais jo briuseliniais kopūstais. Knygą truputį persmelkusi artėjančio rudens nuojauta. Veikėjai turės eiti į mokyklą, į darželį, todėl ore sklando trečiosios knygos nuojauta. Bus matyti, kaip ši autorė tvarkysis toliau.

Nadia Kovaliova ketvirtojoje knygelėje ***Meškis ir žąsis. Staigmenų popietė*** („Alma littera“) patiems mažiausiems skaitytojams vėl siūlo supratingumu ir gerumu alsuojančią knygelę apie meškį, žąsį ir jų draugus. Šį kartą meškis galvoja, kad draugai ant jo supyko arba turi kažkokių paslapčių. Bet jie tik ruošia staigmeną. Tai viena iš tokių knygelių, iš kurių mažieji mokysis suprasti, kas yra draugystė, kokie yra pirmieji akmenukai draugystės kelyje ir kaip juos reikia surinkti.

Vytautas V. Landsbergis jau tikras maratoninkas. Jei leidykla neparašytų, kad ***Pūkis ir Juokutis*** („Dominicus Lituanus“) yra dvyliktoji serijos knygelė, pačiam suskaičiuoti būtų sunku. Bet autorius turi savo gerbėjų ratą, todėl gali Pūkį (sapnuose) paleisti į Puikios nuotaikos planetą, kur jis tiesiog smaginsis žarstydamas spalvotus kamuoliukus, o pabudęs vieną jų ras savo lovelėje. Nori ar nenori, bet kamuoliuku teks dalytis su varniukais. Vėl knyga apie draugystę. Tiek tos dvyliktosios dalies. Knyga, kurią su vaiku perskaitai, o po dienos nelabai prisimeni, apie ką ji.

Dar viena paveikslėlių knyga – penktoji **Indrės Pavilonytės** knyga iš Marmių gyvenimo ***Marmiai ir burokėlių čempionatas*** („Alma littera“). Martvudo girioje sujudimas – prasideda daržovių auginimo čempionatas. Marmiai, kaip ir kasmet, rungtyniaus, kas užaugins gražiausią daržovę, todėl autorė paruošia dirvą emocijoms, nes ten, kur varžomasi, netrūksta pavydo, nusivylimo, nekantrumo, draugystės išbandymų. Veikėjai taip pat labai įvairūs. Knygoje neįkyriai moralizuojama: „gerų dalykų reikia mokėti sulaukti“, „neskubėti didžiuotis“, „sėkmė ne visa tai, ką matai akimis“ (p. 42). Knygos paskirtis paprasta ir aiški – tai dar viena pamoka vaikams apie draugystę ir mokėjimą pralaimėti.

Visai neaiški **Juliaus Kelero** knygos ***66 istorijos tęsiasi*** (**Vandos Padimanskaitės** iliustracijos, „58 sapnai“) paskirtis. Keleras apsidraudžia pavadindamas savo kelių sakinių tekstukus istorijomis (pirmosios dvi jo knygelės vadinosi *66 istorijos* ir *66 istorijos nesibaigia*). Jei ne istorijos, tai tada čia galėtų būti mažoji absurdo proza. Knyga įdomi, išsiskiria iš bendro šių metų knygų konteksto, smagu žiūrėti, kaip du menininkai žaidžia, bet ar tikrai tekstai pasieks skaitytojo širdį, o iliustracijos paskatins fantazuoti – nežinau. Mintis, kad šiuose kūrinėliuose „kaip ir Anderseno pasakose, daiktų ir gyvūnėlių pasaulis gyvena taip pat, kaip ir žmogiškasis“, yra gana pretenzinga, juolab kad kai kurie tekstai yra tiesiog nepaskaitomi. O gal nėra rinkinio apibrėžtumo: vieni tekstai lyg ir tiktų patiems mažiausiems skaitytojams, kituose atsiranda filosofinis lygmuo, reikalaujantis brandesnio skaitytojo. Adresatas čia neaiškus. Gal net būtų geriau, jei knyga būtų skirta suaugusiam skaitytojui.

N-18 byla

Ši byla sudėtingiausia. Čia galėtų būti surinkti tie tekstai, kurių vieną ar kitą pastraipėlę paskaitęs leistum sau ją parodyti draugams ir kartu pakikenti, neminėdamas autoriaus... Nors kai kuriems autoriams kone kasmet skelbiamas nuosprendis „nerašyti“, „nepublikuoti“, „ačiū, bet tikrai nereikia“, „rekomenduojama neperžengti giminės rato“, vis tiek jie įkliūva su vaikaičiams ar provaikaičiams skirtu 20 egzempliorių tiražu, nepaskaitomais ir neskoningais tekstais, siaubingu maketavimu, korektūros klaidomis, prastais viršeliais.

Knygai atsirasti reikia laiko, todėl šių dienų veidrodžiu jos taps dar negreitai. Tik iš nulinkusio katino ūso, krentančio tulpės žiedlapio ar dar kokios nors subtilios užuominos suprasime, kad šie laikai mums visiems buvo nelengvi. Tai leis pajusti tik turiningas tekstas.

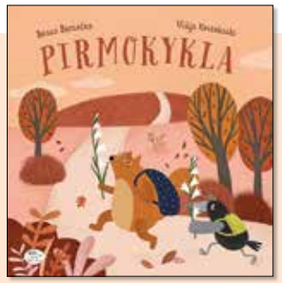

Dail. Vilija Kvieskaitė

Dail. Audrius Dargužis

Dail. Neringa Žukauskaitė

Dail. Nadia Kovaliova

Dail. Dalia Karpavičiūtė

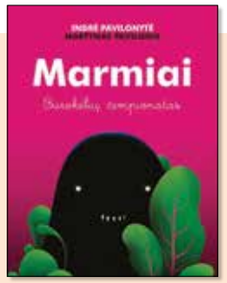

Dail. Martynas Pavilonis

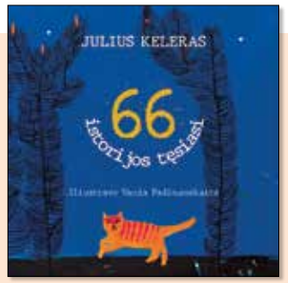

Dail. Vanda Padimanskaitė

Keletas pastabų

vietoj 2022 m. poezijos knygų vaikams apžvalgos

ANTANAS ŠIMKUS
(Lietuvos rašytojų sąjunga)

Pernai apgailestaudamas rašiau, kad poetinis derlius labai menkas. Parafrazuodamas vienos autorės eiles teigiau, kad morkos dygimo nepaspartinsi, reikia laukti. Šiek tiek klydau. Pasirodo, kad ta morka ne tik kad gali neužaugti – ji išvis gali prasmegti skradžiai. Ir lyg nieko nebūta.

Plačiau komentuojant bendrą situaciją galima teigti, kad keliasdešimt poezijos knygų mažiesiems maždaug atitinka ankstesnių metų tendencijas. Didžioji dalis leidinių neišsiskiria tematika ar siužetais: dominuoja gamtos, gyvūnų, mitiniam pasauliui taikomo žmogiškųjų santykių mastelio variantai su didaktiniu užtaisu: ožiukai nepasidalija dobilo, drambliukas negali žaisti dėl savo dydžio, raganoms taikomos per griežtos išankstinės nuostatos – visa tai kūrinio pabaigoje pasikeičia, išsisprendžia, džiaugsmingai šokama, dainuojama, žaidžiama akcentuojant tam tikrus etinius dalykus ir taip toliau, ir panašiai.

Turbūt ir neturi būti viskas labai originalu, tačiau vis dėlto suklūsti, stabteli, kai pasakojimas yra mažiau schematiškas – tarkim, veiksmas vyksta žvėrelių kirpykloje (turiu omeny **Vaivos Jalo** knygą ***Žvėrių kirpykla***, „Alma littera“) ar šuniukas globoja vaiką (**Daivos Čepauskaitės** knyga ***Kaip Grikis berniuką augino***, „Žalias kalnas“) .

Dar yra temų, kurių potencialas neišnaudojamas ar tiesiog nebejžiūrimas pro atmestino eiliavimo brūzgynus. Su karo aktualijomis ir įvykiais Ukrainoje susiję pasakojimai yra nauja visos mūsų literatūros realybė, nenuostabu, kad ji atsiranda ir vaikams skirtose poezijos knygose, tačiau bent kol kas – pernelyg plakatinė, publicistinių klišių prikaišiota. Vargu ar tokia kūryba turės išliekamosios vertės: „Nukeliavę į Donbasą, / Pailsėję, nusiprausę, / Nusimetę kuprines, / Mes paskelbsim: karui NE!“ (**Jonas Ambrulaitis**, ***Kai žydi kaštonai***, „Lucilijus“).

Kasmet pasitaiko ir ekologijai skirtų kūrinių – šįsyk galima išskirti **Editos Kazakevičienės** knygą ***Gandras su parašiutu*** („Nieko rimto“). Gaila, kad ištęstas pasakojimas ir poetinės kalbos priemonių skurdumas užgniaužia galimybes šią temą atskleisti tinkamai.

Netrūksta ir tradicinių projektinių knygų – kurio nors rajono moksleivių piešiniais iliustruotos vietos kūrėjo ar kūrėjos eilės su mero palinkėjimu ir pan. Išleista ir metodinių priemonių – ankstesnes nuobodulio ir monotonijos epochas primenančių taikomųjų spalvinimo knygelių, kuriose bespalvius ežiukus palydi ne mažiau bespalviai tekstai.

Turbūt tą knygų traukimo su susirūpinimo išraiška veide ceremoniją galima būtų tęsti dar ilgai, bet kažin ar tai turi prasmės. Galima tik pakartoti: visos praeitų metų vaikų poezijos knygų apžvalgoje minėtos neigiamos tendencijos ir trūkumai išliko, tik šiemet mažiau naujų knygų išleido mūsų klasikai, jei neskaičiuotume perleidimų.

Ieškant prošvaisčių galima užsiminti apie kiek kitokį, bet irgi su klasika susijusį kelią. Apniukusią leidybinę padangę praskaidrina **Vlado Braziūno** eilėraščių vaikams knyga ***Kuosos Kro namai ir atvirkščiai*** (iliustratorė **Vanda Padimanskaitė**, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla), kurią galima laikyti prieš keliolika metų (2010) išleistos knygos *Kuosos Kro gyvenimas ir atvirkščiai* stilistiniu ir tematiniu tęsiniu. Sukeistintas pasaulis, kuriame yra daug erdvės kurti santykius su aplinkine gamta, paukščiais, augmenija. Žvitrus, tikslus pasakotojo žvilgsnis, atidumas detalei, subtiliam žodžiui, jo poetikai: „Širdžiai bus ramu žinot, / kad kalba parves namo“ (eil. „Kuosa Kro pati sau“, p. 15). Manau, ši knyga galėtų būti pavadinta šių metų gerąja klasikos žinia.

Įdomus, tik labai nedidelės apimties, į porą dešimčių puslapių telpantis Čepauskaitės eiliuotas pasakojimas *Kaip Grikis berniuką augino* (iliustravo **Reda Tomingas**). Su humoru, apversto pasaulio logika remiantis pasakojama, kaip šuniukas prižiūri berniuką: „Aš jį išvedu į lauką, / mokau vaikščioti greta, / aš neglostau jo prieš plauką, / žiūriu, nosis ar šalta.“ Sueiliuota lengvai, preciziškai – tikrai norėtųsi daugiau, dar bent kelių panašių istorijų. Būtų džiugu, jei ateity taip ir nutiktų.

Kaip tam tikrą epinio pasakojimo projekciją galima būtų paminėti **Alberto Antanavičiaus** poezijos knygą ***Sidabro skrynia, arba Pasakaitė apie gerumą*** (Alytaus Jurgio Kunčino viešoji biblioteka), kurią sudaro penkiolika skyrių, skirtų vaikiui „vardu Napalys“ ir jo bendražygių veiklai. Knygos struktūra labai apgalvota, žiedinė kompozicija, gerai parinktos dailininkės **Rūtos Onos Čigriejūtės** iliustracijos, tačiau, deja, tie daugiau nei šimtas puslapių sukelia priešingą efektą nei anksčiau aprašytoji Čepauskaitės knyga: rodos, to eiliuoto pasakojimo gerokai per daug, galėtų būti mažiau žodžių, epitetų – tai sužadina slydimo paviršium pojūtį, tekstas praranda įtaigą, o kaip tik gelmės norėtųsi...

Štai turbūt ir viskas, ką įmanoma paminėti. Tad (su mažomis išimtimis) bendras vaizdas neguodžia. Gal tik lengviau atsidūsti, kai pagalvoji, kad didžiosios dalies knygų tiražai yra nedidukai, tad jų paplitimas, ko gero, toliau vietinės mokyklos ir artimųjų rato nesieks.

Vienintelis klausimas, neduodantis ramybės: ar tai tiesiog nederliaus metai, ar šiuolaikinė poezija vaikams kažkur išsikraustė kartu su įkvėpimu? Kaip ten bebūtų, pagyvensim – pamatysim. Telieka tarsi tam Astridos Lindgren Mažyliui viltis ir tikėti, kad poezija vaikams „žadėjo sugrįžti“. Tai gal ir sugrįš, kai to mažiausiai tikėsies. Gal net pačiame žydėjime.

Dail. Vaiva Jalo

Dail. Reda Tomingas

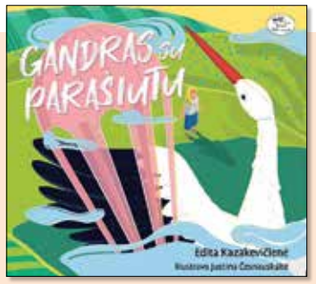

Dail. Justina Česnauskaitė

Dail. Vanda Padimanskaitė

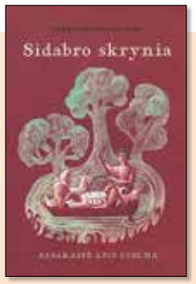

Dail. Rūta Ona Čigriejūtė

Platėjantys pažinimo akiračiai

(2022 m. lietuvių autorių pažintinių knygų vaikams apžvalga)

DR. KRISTINA VAISVALAVIČIENĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas)

Rasti, sužinoti, pažinti, susieti – vienas iš svarbiausių augančio žmogaus kognityvinių veiksmų, skatinančių jo smegenų veiklos ir psichosocialinį vystymąsi. Pažinimas, ateinantis per skaitomas knygas, praplečia ne tik vaiko žinias apie jį supantį pasaulį, bet ir turtina žodyną. Tad svarbu, kokias knygas renkamės.

2022 m. lietuvių kalba išleistų pažintinių knygų sraute pastebimai išsiskiria lietuvių autorių parašytos knygos[1]. Žinant, kad jų kūrimas yra labai kruopštus ir laikui imlus darbas, tai nuteikia optimistiškai ir liudija augantį pasitikėjimą Lietuvos mokslininkų vykdomais darbais ir atradimais, stiprėjantį mokslo komunikacijos vertės suvokimą ugdant jaunąją šalies kartą. Gimtosios šalies autoriaus autentiško žvilgsnio į nesvarbu kurios mokslo srities temą neatstos jokia kita iš užsienio kalbos išversta knyga, kuri ribotą patirtį turinčiam vaikui yra kupina svetimų ir neatpažįstamų realijų, savo patirtimi neišmatuojamų mastelių. Reiškiniai ar objektai, aiškinami tame pačiame kontekste, kuriame auga vaikas, leidžia jam atsispirti į pažįstamą aplinką ir sėkmingiau žengti pirmyn.

Jau įpratome (bet kaskart ir vėl maloniai nustembame), jog kasmet net po kelias vertingas pažintines knygas parengia žinomas Lietuvos gamtininkas ir rašytojas **Selemonas Paltanavičius**. 2022 m. mėgstamiausią rašytojo temą apie paukščius pratęsė labai aktuali ir smalsumą žadinanti knyga ***Paukščiai mūsų lesykloje: kaip rūpintis paukščiais visus metus*** („Alma littera“). Neabejoju, jog įspūdingomis nuotraukomis iliustruota knyga, pasirodžiusi praėjusių metų rudenį, gulėjo atversta ir dar gulės ne ant vienų namų palangės – juk stebėti ir pažinti į mūsų kiemą užsukančius sparnuotuosius kaimynus taip smalsu! Gamtininkas teigia, jog „paukščiai – gražiausia mūsų gamtos dalis“ (p. 7), ir kviečia ne tik smalsauti, bet ir prisiimti atsakomybę už civilizacijos vis labiau ribojamas ir skurdinamas šių gyvūnų buveines. Pasirodo, paukščius lesinti reikia ištisus metus, net ir tada, kai gamtoje sirpsta uogos, o tarp lapijos zirzia ir krebžda daugybė vabzdžių ir kirminų. Kam gi galėtų būti nemalonu turėti laisvę pasirinkti kąsnį pagal savo skonį ir jėgas, ypač kai maisto paieškas paukščiams vis labiau sunkina iškertami medžiai ir krūmai, prie sodybų nuolat skutama ir chemiškai apdorojama veja, vis didėja ariamieji plotai. Gamtininkas paneigia vaikų literatūroje įsišaknijusį „paukščiukų lesinimo trupinėliais“ mitą ir moko, jog paukščius reikia lesinti tik kokybišku ir jiems tinkamu maistu. Knygoje pateikta labai praktiškų ir

naudingų patarimų apie tai, kada reikia lesinti, kuo lesinti paukščius, kokias lesyklas naudoti ir kur jas įrengti – tai įkvėps prie pagalbos paukščiams misijos prisidėti ne tik jaunuosius gamtos bičiulius, bet atsakys ir į daugeliui suaugusiųjų kylančius klausimus. O išgirdę, jog prie vakarienės „stalo“ galima pakviesti ir pelėdas, knygą būtinai turėtų pavartyti ir aštresnių pojūčių mėgėjai.

Džiugu, jog 2022 m. Paltanavičiaus knygos savo kelionę pradėjo ir kaimyninėje Latvijoje, su kuria mus sieja ne tik panaši kalba, bet ir sienų nepripažįstantys paukščiai. Gal paskui latvių kalba išleistą knygą *Paukščiai, paukščiai*[2] seks ir nauja šios serijos knyga ***Žvėrys ir žvėreliai: pažinkime Lietuvos žinduolius*** („Alma littera“), kuri, kaip ir pirmoji, intriguoja ne tik išsamiai išdėstyta informacija ir puikiomis nuotraukomis, bet ir papildytos realybės galimybėmis – žvėrių balsais. Juk įdomu būtų sužinoti, kad Lietuvos elnias ir Latvijos briedis (lat. *briedis* ‘elnias’) riaumoja ta pačia kalba.

Dar viena praėjusiais metais pasirodžiusi Paltanavičiaus knyga ***Gyvas miško pasaulis*** („Alma littera“) iš pirmo žvilgsnio tarsi apibendrina jau minėtus leidinius, tačiau iš tiesų pristato visą sudėtingą miško ekosistemą, kurią sudaro ne tik gyvūnija, bet ir medžiai, krūmai, žoliniai augalai, grybai, kerpės, net dirvožemis, kuriame taip pat knibžda ir mezgasi gyvybė, dygsta sėklos, išauginančios naują mišką. Didžiausias dėmesys knygoje skiriamas medžių biologijai ir įvairovei. Nuo gamtos vis labiau atitolstančiai jaunajai kartai, iš kitų medžių gebančiai atskirti tik Kalėdų eglę, ši knyga nepaprastai vertinga, nes yra labai informatyvi, gausiai iliustruota kokybiškomis nuotraukomis ir kvieste kviečianti leistis į pažintinę kelionę. Knyga skaitytojui atveria dar ir kitą pasaulį – lietuvių kalbos skambumą ir spalvas gamtinėje terminologijoje. Žalčialunkiai, raugerškiai, žvynšakniai, pipirlapiai, vištapienė, saulašarė, straubliukas, raštenė, šaškytė, perlinukas, pelėdgalvis, ūsuotis dailidė, pečialinda, klykuolė – skamba nelyg kokio fantastinio kūrinio personažai, tad tinka ne tik vaiko žodynui plėsti ir vaizduotei lavinti, bet ir padeda suvokti, jog žmogus yra nuostabaus pasaulio dalis.

Neeilinę dovaną Lietuvos vaikams praėjusiais metais padovanojo savo tėčio pėdomis į gamtos slėpinius žengianti gamtininkė **Saulė Paltanavičiūtė** ir jau antrą jos knygą iliustruojanti dailininkė **Reda Tomingas**. Knyga ***Džiunglių istorijos*** („Alma littera“) nuo pirmųjų puslapių perkelia skaitytoją į paslaptingą pasaulio sukūrimo pradžią, vandens, saulės ir visų gyvybės formų simfoniją – pirmapradžius atogrąžų miškus, kuriuose skraido rojaus paukščiai ir ilgaamžės raudonosios aros, aplink žiedus dūzgia ir dievų troškimus nešioja spalvingieji kamanės dydžio kolibriai, medžiuose glaudžiasi filosofiškai nusiteikę tinginiai, šakomis ir lianomis karstosi gudrūs kapucinai, lapų tankmėje koncertus rengia medvarlės ar lapalaipės varlytės, kiekviename žingsnyje krebžda ir savo ūkį veda gausi vabalija, o jūros pakrantėje kiaušinius deda dinozaurų laikus menantys jūriniai vėžliai. Tai, kas, regis, taip tolima ir egzotiška, knygoje talentingai priartinama prie jaunojo Lietuvos skaitytojo, nes keliautojos ir tyrinėtojos pasakojimas pateikia ne enciklopedines žinias, nuogus faktus, bet nuotykių ir atradimų kupinos kelionės po Centrinės Amerikos džiungles dienoraštį. Tokį patį įspūdį sukuria ir knygos autorių pasirinkimas knygą iliustruoti ne nuotraukomis, o piešiniais, leidžiančiais pristatyti koncentruotą įvairovės vaizdą, išryškinti pasirinktų augalų ar gyvūnų formas, spalvas, dydžius ar paviršių faktūras, nepriklausomai nuo apšvietimo išgauti miško gelmės paslaptingumą, gyvūnų ar augalų judesio plastiką,

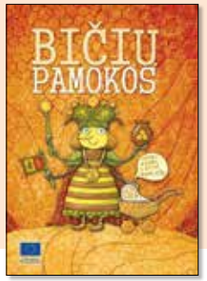

įterpti žaismingą dialogą, garsažodį ar gyvūno prisistatymą, o kartu ir papildyti teksto autorės pasakojimą gamtos tyrinėtojų kasdienybės vaizdeliais. Kiekvienos naujos temos pristatymas pradedamas intriguojančiu pavadinimu. Tekste išryškinti mažiau girdėti terminai ar svarbesnė informacija leidžia vaikui pasirinkti skaitymo būdą, tempą, o atskirais laukeliais pateikti koncentruoti aprašymai ar įdomesni faktai, regis, nepalieka neatsakytų klausimų, kas, kur, kaip ir kodėl džiunglėse vyksta. O svarbiausia, jog knygos autorės nepamiršta priminti pagrindinio savo knygos tikslo – šia tolima, tačiau planetai labai svarbia ekosistema galime rūpintis ir gyvendami Lietuvoje: atsakingai vartodami, nepirkdami nereikalingų daiktų, nepalaikydami nelegalios egzotiškų gyvūnų prekybos, nesiveržDami atostogauti į atokius paplūdimius, kuriuose kiaušinius deda pasaulio pradžios paslaptis saugantys jūriniai vėžliai.

Į smagią patirtinę kelionę miesto vaikui ne mažiau egzotiškame močiutės darže kviečia sodininkės **Linos Liubertaitės** ir iliustratorių **Linos Žutautės** bei **Rasos Matukaitytės** knyga ***Sodo detektyvas*** („Alma littera“). Prieš pradėdami sėją jaunieji daržininkai kartu su vaikų pamėgta personaže Kake Make galės pažarstyti ir palyginti įvairiausių dydžių ir spalvų sėklas, sužinoti, kaip sėkla pamažu ima virsti augalu, kaip į gyvenimą kabinasi ir šaknis leidžia net nulaužtos kai kurių augalų šakelės, mažiesiems bus smagu sužinoti, jog ir kai kurie augalai būtinai turi eiti į augalų darželį ant palangės, o kiti gali net ir žiemos šalčius lauke ištverti. Labai vertingas knygos skyrius, skirtas dirvožemiui, jo įvairovei ir mikrobiologijai, patarimams, kaip natūraliomis priemonėmis galima dirvožemį praturtinti. Nuo mažų dienų susiformavęs supratimas, jog visa augalininkystė ir pasaulio maisto ištekliai labai glaudžiai susiję su dirvožemio sveikata ir tvariu naudojimu, padės ateities kartoms priimti teisingus ir gamtos išteklius tausojančius sprendimus. Naudingi knygos autorės patarimai ir išradingai pateikti eksperimentai į augalų gyvenimo ciklo stebėjimą, užsiauginto daržovių ar prieskoninių žolelių ragavimą, uostymą ir grožėjimąsi jais įtrauks visą šeimą, o kartu patirtas džiaugsmas gal sužydės viena kita vaistažolių ar krapų lysve greta taip puoselėjamų, bet tokių nykių ir vienodai nuskustų žaliųjų vejų.

Visam pasauliui aktualią gamtos pažinimo ir saugos temą Lietuvos vaikams pristatė ir gamtininkas **Almantas Kulbis** knygoje ***Bičių pamokos*** („Gamtos paveldo fondas“, iliustracijų autorius **Paulius Juodišius**). Skaitytojų, ypač pedagogų, patogumui knyga išleista ir elektroniniu formatu (ją galima skaityti jungtiniame nacionalinių bibliotekų portale ibiblioteka.lt). Knygos turinys pateikiamas keliais lygmenimis – informaciniu, edukaciniu ir pramoginiu. Mokslinės žinios apie bičių ir jų giminaičių įvairovę bei fiziologiją, šeiminius santykius ir atsakomybes, maitinimosi ir bendravimo ypatybes, medaus savybes ir žmogaus draugystę su bitėmis perteiktos vaikui suprantama kalba, knyga gausiai iliustruota kokybiškomis nuotraukomis, piešiniais, į pažinimo turinį įtraukiama ir vabzdžių stebėjimo išmaniaisiais įrenginiais programėlė *iNaturalist*. Gamtininkas teigia: „Bitės buvo mūsų mokytojos“ (p. 46), tad knygos skyriai vadinami pamokomis, jos skaitytojo dėmesį pritraukia intriguojančiais pavadinimais: „Giminaičiai“, „Pamėgdžiotojai“, „Kaip gimsta ir miršta bitės“, „Bičių šokiai“, „Kaip tapti bičiuliu“ ir kt. Skyriai skaidomi poskyriais, kuriuose pateikiama įdomesnė informacija, terminų žodynėlis, stebėjimo ar atsargumo patarimai. Didelis dėmesys skiriamas Lietuvos bitininkavimo tradicijoms ir naujovėms, pristatoma ir medžioklinė, ir drevinė, ir sodybinė, ir net miesto bitininkystė. Kiekvieno skyriaus pabaigoje skaitytojai kviečiami atlikti užduotis, padedančias pakartoti informaciją, įsitraukti į gamtos stebėjimą ar net tapti bičiuliais. Labai vertinga, jog knygoje neapsiribojama vien gamtamokslėmis užduotimis (kai kurios jų – labai skanios ir kvapnios), bet kuriama graži jungtis ir su lietuvių liaudies tradicijomis, tautosaka, tikėjimais, žaidimais, kalba, literatūra. Pavyzdžiui, skaitytojai kviečiami susipažinti su Vaižganto aprašytu vapsvos portretu knygoje „Gyvulėliai“ (1933) ir sukurti savąjį ar pažymėti rašytojo tekste negirdėtus žodžius (p. 32). Panašiai atkreipiamas dėmesys ir į kitus lietuvių ir pasaulio rašytojų kūrinius ar knygas, filmus apie bites – Jono Mackevičiaus-Nord pasaką-apysaką *Aukso miestas* (1939), Vinco Krėvės surinktą tautosaką rinkinyje *Sparnuočiai liaudies padavimuose* (1933), Balio Sruogos pateiktas liaudies dainas rinkinyje *Lietuvių liaudies dainų rinktinė* (1949), Waldemaro Bonselso pasaką *Bitė Maja ir jos nuotykiai* (originalas išėjo 1912 m.), net antikos poeto Vergilijaus poemą *Georgikos* ir kt. Knygos autorius ne tik pateikia literatūrinių tekstų pavyzdžių, bet ir kviečia vaikus mąstyti, lyginti realiuosius bičių gyvenimo ypatumus su meninėje tikrovėje joms priskiriamomis savybėmis. Pasidomėti kviečiama ir menininkų, architektų, drabužių dizainerių ryšiais su bitėmis. Patrauklumo knygai prideda ir pramoginis lygmuo – stilingu humoru vaizduotę kutena dailininko Pauliaus Juodišiaus komiksai, bičių ir žmonių gyvenimą sugretinantys grafiniai anekdotai, primenantys, jog taip, kaip be bičių gali nuskursti pasaulis, taip be juoko gali nususti ir žmogaus gyvenimas.

Bičių, kaip būtinos grandies gyvybės įvairovei išsaugoti ir palaikyti, reikšmę primena ir **Dovilė Bajoraitė** pernai išleidusi savo antrąją knygą vaikams ***Visurų laboratorija: miško paslaptis*** („Dvi tylos“, iliustratorė ir dizainerė **Simona Jurčiukonytė**). Visurai – tai vaikų susigalvotas terminas, kuriuo pavadinama visur mus supančių virusų ir patogenų visuma[3]. Pasak autorės, knyga, po Lietuvą pirmiausia pradėjusi keliauti elektroniniu pavidalu 2020 m. COVID-19 karantino laikotarpiu, gimė iš jaučiamo poreikio suteikti vaikams žinių apie tai, kas vyksta, juos nuraminti ir įtraukti į užburiančią gamtos tyrinėjimo veiklą[4]. Patrauklu, jog pažintinis turinys, skirtas 5–9 metų vaikams, kaip ir Paltanavičiūtės knygoje pateikiamas pasakojimo pirmuoju asmeniu forma. Tik pasakotoja šioje knygoje – trečiokė Greta, kartu su šeima – trimečiu broliu Pauliumi, mama ir tėčiu – išvykstanti izoliuotis į kaime esančią prosenelių sodybą. Knyga ne tik teikia žinių, bet ir leidžia pasigėrėti gražiais šeimos santykiais, sesės meile mažesniam broliui. Knygos pradžioje kiek daugiau apsistota ties pastarųjų metų aktualijomis – pandemija, virusais, patogenais, imunitetu, skiepais, genomais ir jų grandinėmis, higienos instrukcijomis, pateikiamomis atskiruose maketo laukeliuose, primenančiuose ranka surašytą mokslinės informacijos konspektą mokyklinio sąsiuvinio lapuose. Galima diskutuoti arba praktiškai patikrinti, ar ši informacija pasirinkto amžiaus adresatui nėra per sudėtinga (kažin ar devynerių metų skaitytojui jau aišku, kas yra ląstelės ir baltymai), ar nėra per gausi ir gąsdinanti (pavyzdžiui, tiesioginis užsikrėtimo virusais grėsmės susiejimas su konkrečiais gyvūnais, pozicionuojant juos kaip blogį), tačiau toliau vystomos istorijos veiksmo vieta – miško apsupta sodyba – inspiruoja platų spektrą vaikų smalsumą žadinančių klausimų: ar žinai, kas tavo proseneliai, ar žinai, kokie medžiai auga šalia namų ir kas juos pasodino, o kam apskritai reikia sodinti medžius ir kaip susijęs miško kirtimas ir virusai, ar serga tik žmonės, ar skauda tik tuomet, kai pats susergi ar užsigauni, kaip gyventi, kad vietos užtektų visiems? Nelengva vaikams paaiškinti sudėtingus dalykus, tad knygos personažams leidžiama ir vaikiškai pafantazuoti – vaikų vaizduotėje susikurti virusų portretai ir jų rūšiavimas kelia šypseną, tačiau ši veikla jau moduliuoja tiriamosios veiklos pobūdį bei pasiūlo puikią idėją atidžiu žvilgsniu patyrinėti smulkiausias aplinkos detales ir jų sąsajas su dideliais dalykais. Kintančių dydžių kategorijos atskleidžiamos ir per didžiulės prosenelio liepos bei mažos mergaitės Gretos, atlikusios didelius ir prasmingus darbus, paralelę. Knygos pabaigoje pateikti autorei talkinusių mokslininkų prisistatymai organiškai papildo pagrindinį autorės tikslą – populiarinti mokslą ir mokslininkų veiklos prasmę, nors ir jiems ne iš karto pasiseka rasti teisingus atsakymus, bet juk „(...)

gyvenime taip įdomu daryti tai, ko iki galo nesupranti, bet labai nori suprasti“ (p. 43).

Pandemija ir visuomenės susidomėjimas plika akimi nematomu ir sunkiai suvokiamu virusų ir bakterijų pasauliu bei mokslininkų vaidmuo grėsmės žmonijai akivaizdoje įkvėpė ne vienos knygos atsiradimą. Mokslininkė, biologė **Urtė Starkevič** knygoje ***Mikropolis: pašėlę bakterijų ir virusų nuotykiai žmonių pasaulyje*** („Tyto alba“, iliustravo **Simonas Kvintas**) siūlo į rimtą ir sudėtingą temą pažiūrėti linksmai ir žaismingai. Knygoje bakterijų pasaulis pristatomas pasitelkus savo darbą beprotiškai įsimylėjusio mokslininko Sauliaus personažą, pažįstantį visas pasaulio bakterijas ir turintį trilijonų trilijonus draugų ir augintinių. Knygos autorė bakterijoms suteikia žmogiškų savybių, tad jų išvaizdą ir procesus, kuriuose jos dalyvauja ar už kuriuos yra atsakingos, vaikams yra lengva suvokti – geltonkelniai stafilokokai miega, rengiasi, linksminasi, maitinasi, sproginėja ir dauginasi, madingosios poniutės listerijos puošiasi violetinėmis suknelėmis ir vaišinasi kokteiliais, kasytėmis ir oranžiniais batukais pasipuošusios žydraakės salmonelės neatsisako gardesnio kąsnelio, rožiniais sportiniais kostiumais apsivilkusios ešerichijos yra sunkiai sutramdomos. Skaitytojas neabejotinai įsimins kontrasto principu pristatomas geryjų ir blogųjų bakterijų savybes – pirmosios mandagios, paslaugios ir tvarkingos, antrosios – šiurkščios ir įžūlios, nepraleidžiančios galimybės pagąsdinti. Vienodai mandagus mokslininko elgesys su visomis bakterijomis nejučiomis formuoja sampratą apie etišką elgesį ir žmonių pasaulyje. Pirmoji knygos dalis artimiausia pažintinės knygos žanrui – kiekviena bakterijų grupė nuosekliai pristatoma atskiru skyreliu, nežinomi terminai ar objektai rūpestingai paaiškinami paraštėse išskirtame laukelyje. Antrasis ir trečiasis skyriai, kuriuose negailint sodrių vaizdų pasakojama apie bakterijų siautulį ant prekybos centre esančių produktų ir jų kelionę į žmonių namus, labiau beletrizuoti, tad ir juose išlaikytas moksliniams darbams būdingas nuoseklumas pasakojant apie kiekvienos bakterijos elgesį ir neigiamą poveikį žmogaus sveikatai atrodo šiek tiek perteklinis ir ima varginti, jei ne gąsdinti. Įtarimų, jog neužkrėsto, nenuodijančio maisto nėra, neišsklaido net pergalingas geryjų bakterijų žygis, atkuriantis blogųjų bakterijų sujauktą pasaulio pusiausvyrą. Kažin ar apetitą gali pataisyti žinojimas, jog produktai, kuriuos bakterijos apsaugojo, buvo apsvaidyti antibiotikais (kad ir natūraliais). Nepaisant šiek tiek fantasmagoriško istorijos finalo, knyga neabejotinai įdomi, informatyvi, naudinga ir žaisminga.

Net dvi pažintinės paveikslėlių knygos praėjusiais metais buvo išleistos 5–10 metų vaikams siekiant supažindinti juos su profesijų įvairove. Viena jų – **Kristinos Rimkutės** ir iliustratorės **Gretos Alice** parengta ***Profesijų enciklopedija*** („Debesų ganyklos“, sudarytoja Roma Blėkienė) – visiškai pateisina enciklopedinio leidinio žanrą. Knygoje gausu ne tik kiekvieną profesiją ir jai būdingą aplinką pristatančių iliustracijų, bet ir profesijų ir pareigybių aprašų. Tekstai skirti jau skaityti mokantiems pradinukams, bet ekciklopedinis jų pateikimas gali lemti tai, kad jie greičiausiai bus skaitomi tik fragmentiškai arba naudojami tik pedagogų suformuluotoms užduotims atlikti. Nors kariūnų pareigybių ir laipsnių paaiškinimas greičiausiai pritrauks ne tik vaikų, bet ir suaugusiųjų dėmesį. Pagirtinas knygos autorių atidumas kalbai ir lyčių lygybei – knygos įvade paaiškinama, jog nors beveik visų profesijų pavadinimai yra pateikiami vyriškąja gimine, tačiau tai nereiškia, kad jos yra skirtos tik vyrams, o kambarinės profesija tikrai nereiškia, jog šį darbą dirba vien moterys. Į šį aspektą atsižvelgta ir iliustracijose. Žaismingumo ir intrigos knygai suteikia dailininkės kruopščiai nupieštas atskirų įstaigų ar organizacijų (teatro, ligoninės, laikraščio redakcijos, viešbučio, kariuomenės ir kt.) vizualinis skerspjūvis, kuriame atsispindi knygos sumanytojų idėja – visos profesijos ir pareigos yra įdomios ir reikalingos, kad įstaiga veiktų kaip sistema. Siekdama sutelkti skaitytojų dėmesį į gausias piešinių detales, kiekvienoje pristatomoje įstaigoje dailininkė paslėpė po geltoną kavos puodelį. Knyga parengta padedant gausiai recenzentų komandai, kuri suteikia patikimumo garantijų.

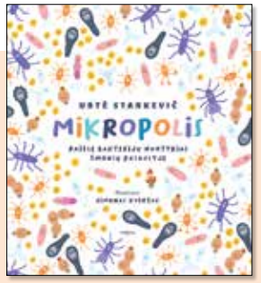

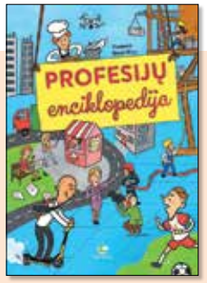

Kitas vaikams profesijas pristatantis leidinys – **Linos Matiukaitės** ir iliustruotojo **Simono Kvinto** knyga ***Miesto detektyvas: apie kasdienius darbus, įdomias profesijas ir atkaklius smalsuolius!*** („Alma littera“) – bus artimesnis jaunesniam skaitytojui. Knygoje aprašomojo teksto yra mažiau, jis komponuojamas į siužetinę istoriją, kurioje darželinukai (knygos personažai – įvairių veislių šuniukai), bandydami išsiaiškinti, kas mieste išmėtė popierinius lėktuvėlius, susipažįsta ir su daugybe profesijų. Šioje knygoje, be skirtingų profesijų, stengiamasi pristatyti ir skirtingų socialinių vaidmenų bei skirtingų šeimos modelių, žmogaus būsenų įvairovę (tėvai, vaikai, seneliai, patėvis, podukra, broliai, seserys, kūdikio besilaukianti darželio auklėtoja ir kt.). Pasakojimas papildytas gyvais dialogais, žaismingais šunų pasaulio logiką atitinkančiais reklaminiais užrašais, pavyzdžiui, įmonė „Geras šuo“ siūlo glostymo paslaugas (p. 12). Atskiri daiktai knygoje nėra aiškinami antraštiniais žodžiais – skaitytojui leidžiama pačiam surasti teksto ir paveikslėlio sąsajas, kurti savo pasakojimą, kas ką veikia. Naudinga, kad, be populiariausių vaikams suvokiamų profesijų, pristatomos ir kūrybinių industrijų sritys, pavyzdžiui, paaiškinama, ką veikia žurnalistai, menininkai, rašytojai, kaip gimsta knyga.

Savo menine ir kultūros istorijos verte iš kitų 2022 m. išleistų pažintinių knygų išsiskiria knyga ***Dra ta ta: Stasio Ušinsko marionečių pokalbis su lėlininku Rimantu Driežiu*** (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, sudarė Irma Leščinskaitė, idėjos autorė Sigutė Chlebinskaitė), pristatanti garsaus lietuvių menininko, lėlininko, lėlinių filmų režisieriaus Stasio Ušinsko (1905–1974) asmenybę ir jo kurtas unikalias, pasaulio lėlininkus sudominusias marionetes. Vilniaus dailės akademijos Grafikos katedros studentų Roko Bilinsko ir Leonardo Mekionio ir jų dėstytojos Agnės Dautartaitės-Krutulės parengtas išskirtinio dizaino leidinys, kuriame integruota išmaniaisiais įrenginiais nuskaitoma papildytos realybės sistema, 2023 m. vasarį buvo nominuotas knygos meno konkurso apdovanojimui. Knygą galima vadinti ir meno albumu (pastorinto kartono puslapiuose pateikiamos itin kokybiškos Ušinsko lėlių nuotraukos), ir technine specifikacija (pateikiami kai kurių lėlių konstrukcijų brėžiniai), ir beletristiniu pasakojimu (lėlininkas, lėlių teatro režisierius Rimantas Driežis kalbasi su marionetėmis ir pasakoja joms jų sukūrimo ir aktorinės šlovės bei ilgaamžiškumo istoriją). Knyga parengta lietuvių ir anglų kalbomis, tad yra pasiruošusi priminti apie talentingus Lietuvos kūrėjus ne tik lietuvių skaitytojui, bet ir visam pasauliui. Įdomus sutapimas, kurį, linkėdami knygai sėkmės, mes galime priminti ir knygos kūrėjams – pirmosios modernios lietuvių vaikų poezijos rinktinės (1930), kurios autorius buvo žurnalistas, radijo diktorius, fotografas Petras Babickas, pavadinimui buvo taip pat panaudotas nusistovėjusias formas ir stereotipus griaunantis veržlus garsažodis „Tra-ta-ta-ta-ta“.

Apibendrinant praėjusių metų pažintinių knygų derlių norisi pasidžiaugti lietuvių autorių, dailininkų išradingumu, nuoširdžiu troškimu perduoti jaunajai Lietuvos kartai meilę gamtai, pagarbą pasaulio įvairovei ir parodyti, jog mūsų šalis, mūsų mokslininkų ir menininkų pasiekimai, mūsų kalba yra tokia pati vertinga tos įvairovės dalis.

[1] Į šią apžvalgą neįtraukta pažintinė grožinė kūryba, kuri 2022 m. buvo gana gausi ir ją būtų galima pristatyti atskirai.

[2] Knygą į latvių kalbą išvertė Marika Taubė (*Putni, putni: biežāk sastopamie Latvijas un Lietuvas putni*, Zvaigzne ABC, 2022).

[3] Regis, viruso neišvengė net knygos pavadinimas, į kurį nepastebėta įsibrovė nelietuviška raidė ì – kirčiuota i turi išlaikyti tašką ī. O vienoje knygos iliustracijoje (p. 47) drebule pavadintas medis, ko gero, taip pat nuo virusų tapo panašus į svyruoklinį gluosnį.

[4] „Kraštietė Dovilė Bajoraitė pristato elektroninę knygą vaikams „Visurų laboratorija“: Dzūkijos TV interviu su rašytoja, 2020-04-15, interneto prieiga: https://www.facebook.com/watch/?v=1406659662874818 (žiūrėta 2023-02-24).

Ne tik eilėraščių meistras

(Anzelmo Matučio 100-osioms gimimo metinėms)

DOC. DR. KĘSTUTIS URBA

Prieš kokius tris ar keturis dešimtmečius, kai augo mūsų vaikai, reta vaikų darželio šventė apsieidavo be Anzelmo Matučio (1923–1985) eilėraščių. Šis poetas, literatūros mokslininkės Gražinos Skabeikytės-Kazlauskienės pavadintas vaikiškiausiu vaikų poetu ir taip iki šiol tituluojamas kitų šio poeto kūrybos vertintojų ir skleidėjų (kaip mums įprasta, nenurodant „titulo“ autorystės), neabejotinai teikdavo džiaugsmą mažiesiems deklamuotojams ir, aišku, jų tėvams. Pastaruoju metu Matučio eilėraščiai darželiuose, o ir mokyklose, skamba daug rečiau. Šio poeto kūrybą verta vėl suaktualinti. Gal prie to prisidės šimtmečio proga pasirodžiusi rinktinė *Kas žmogiuko širdyje*, sudaryta poeto sūnaus Vytauto Matulevičiaus? Matučio kūrybą ir gyvenimą naujai pristatė be galo turininga, savita Alytaus kraštotyros muziejaus išleista gausiai iliustruota knyga *Pažintis su Anzelmu Matučiu* (2022).

Šiame straipsnyje bus pažvelgta ne į pagrindinį Matučio kūrybos lauką – trumpuosius eilėraščius, o į mažiau jam būdingas eiliuotas pasakas[1].

Ne vienas lietuvių vaikų poetas yra bandęs sukurti stambesnių literatūros žanrų kūrinių – poemų, eiliuotų pasakų. Matyt, galvojama apie tokių žanrinių formų fundamentalumą, iškilumą. Galbūt vilioja didesnės galimybės išsakyti sudėtingesnes problemas, idėjas. Eiliuotų pasakų, pagrįstų folkloro siužetais ar motyvais, yra parašę Antanas Busilas, Salomėja Nėris, Kostas Kubilinskas, paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį šiam žanrui buvo atsidėjęs Martynas Vainilaitis. Originalių, individualia išmone pagrįstų pasakų parašė Kazys Binkis, Justinas Marcinkevičius, Vytautas Rudokas ir kt. Literatūros kritikai daugumą šio tipo kūrinių įvardija kaip poemas. Siekdami tikslumo, galėtume vartoti poemos-pasakos terminą, tačiau įprasčiau, tradiciškiau jas vadinti tiesiog eiliuotomis pasakomis.

Matutis, beveik visų tyrinėtojų pripažįstamas kaip nepralenkiamas trumpo eilėraščio meistras, irgi ne sykį bandė kurti ilgesnes ir sudėtingesnes žanrines struktūras – pavienius eilėraščius jungė į teminius, probleminius ciklus: pavyzdžiui, „Šilinuko rūpesčiai“, savitos struktūros yra jo knyga *Girios televizorius* (tik vargu ar teisinga ją vadinti poema). Kaip originalus metų epas sumanyta didelė, vos ne 400 eilėraščių telkianti knyga *Dvylikos svečių lauktuvės* (1984). Vis dėlto pastarojoje knygoje itin akivaizdus eilėraščių autonomiškumas, meninis savarankiškumas, siužetiškai vienas su kitu jie bemaž nesukimba.

[1] Straipsnis su nedideliais pataisymais perspausdintas iš leidinio *Gyvenimas naujas knygas jo vėl varto* (Alytus, 2003), p. 25–29.

A. Matutis Kauno vaikų darželyje. 1976 m. Anzelmo Matučio memorialinio muziejaus nuotr.

Eiliuotomis pasakomis laikydami tokius kūrinius, kuriuose plėtojamas nuoseklus siužetas, kuriuose įvykiai bent kiek susiję priežastiniais ryšiais, šiam žanrui (matyt, pagrįstai) kritikai bando priskirti tokius Matučio tekstus kaip „Lapės teismas“, „Aukso kalnas“, „Kiškio daržas“ ir kt. Vartydami karo metų *Žiburėlio* žurnalo komplektus, pastebėsime, kad juose yra dar daugiau šio pobūdžio Matučio kūrinių – ankstyvosios jo kūrybos bandymų.

Tačiau, be jokių abejonių, pati ryškiausia Matučio eiliuota epika sudėta į knygą *Trijų brolių svirnelis* (1982). Tai trys skirtingu laiku parašyti kūriniai: „Drevinukas“ (1974), „Karžygys Leinė“ (1965) ir „Eglės sūnus“ (1982). Daugiausia kritikų, vertintojų dėmesio sulaukė „Drevinukas“. Kodėl? Šis kūrinys labai giliai įauga į bendrą Matučio kūrybos visumą – gamtos problematiką, miško pasaulio adoraciją. Be to, pats poetas labai daug lūkesčių siejo su šiuo kūriniu, ėjo jo link apie 30 metų, tikėjosi sukurti nacionalinį vaikų literatūros herojų.

Apie „Drevinuką“ rašę Eugenijus Matuzevičius, Ričardas Pakalniškis, Vincas Auryla, Jonas Linkevičius, Džiuljeta Maskuliūnienė vertino jį nevienodai, bet dažniau kritiškai nei susižavėję.

Aš save priskirčiau prie tų skaitytojų, kuriuos žavi Drevinuko, kaip herojaus, sumanymas, idėja, bet kuriuos vis dėlto ganėtinai nuvilia galutinis rezultatas. Kiekvieną sykį iš naujo skaitydamas šį tekstą bandau suvokti, apčiuopti, kodėl jis nedaro besąlygiškai stipraus įspūdžio, kokios yra jo silpnosios vietos.

Tenka sutikti su Pakalniškio ir jam pritarusio Aurylos nuomone, jog pirminė šio kūrinio bėda yra herojaus neherojiškumas. Drevinuko paveikslas yra žavus: jis visas iš vaško, akys – žibuoklių, ausys – grybukų, nosis – pušies gurgutis, skruostai – iš spanguolių, beržo pinties skrybėlaitė... Širdelė – iš kadugio uogos. Bet toks paveikslas – tik gana statiškas atvirukas, neįgavęs gyvybės. Visos portrete išvardytos detalės siužete lieka nefunkcionalios. Poetas

Matutis, sumanęs išties originalų veikėją, tarsi pamiršo kūrybinės logikos taisyklę, dėsnį, kurį įtikinamai aprašė italų rašytojas Giannis Rodaris knygoje *Fantazijos gramatika*. Pasirinkęs pavyzdžiu stiklinį žmogeliuką – pramanytą pasakos herojų – jis teigė esant reikalinga išlaikyti medžiagos, iš kurios personažas pagamintas (šiuo atveju – stiklo), savybes: jeigu jis jau stiklinis, tai turi būti skaidrus, permatomas, jis negali kristi nuo uolų, nes sudužtų ir t. t. Drevinukas yra vaškinis, bet poemos veiksme tai neturi jokios reikšmės. Šioje pasakoje net nebandoma kurti platesnio veikėjo vidaus, jausmų pasaulio. Jis netampa charakteriu, jis nebręsta, nesikeičia, o tai būdinga, pavyzdžiui, Carlo Collodžio Pinokiui, Aleksejaus Tolstojaus Buratinui ar jau minėto Rodario Čipolinui – šiuos veikėjus, kaip sektinus pavyzdžius, yra nurodęs pats poetas Matutis. Drevinukas neveiksnus: „Kai į pagalbą atskuba žvėrys, Drevinukas neturi ką veikti", – pastabiai aiškina Pakalniškis.

Visiškai abstrahuoti, neindividualizuoti ir poemos veikėjai priešininkai: Bumbuliūnas, Šlamštinis, Kapočius. Jie irgi ne charakteriai, o išankstinės idėjos, įdomūs, tačiau per daug abstraktūs fantazmai.

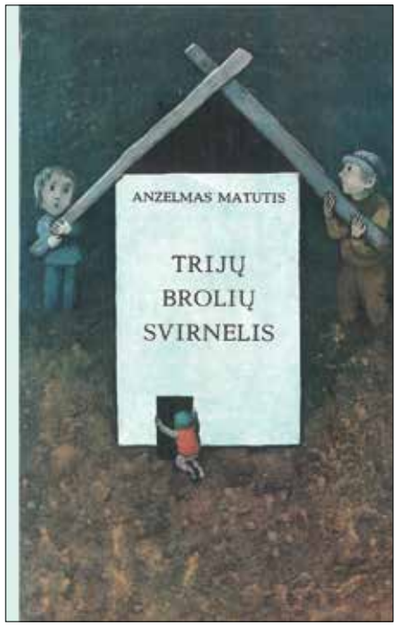

Dail. Stasys Eidrigevičius, 1982 m.

Be kita ko, kūrinys ir emociškai gana vienatonis. Jame nėra nei gilaus liūdesio, nei smagaus juoko – tai ypač didelis tokio pobūdžio vaikų literatūros kūrinio trūkumas.

Nuostabą kelia ir tai, kad talentingas gamtos, miško poetas beveik nebando sukurti poetiškesnių, metaforiškesnių gamtos vaizdų. Pabrėžtinai skubama kurti veiksmą, įvykis grūdasi ant įvykio... Matutis puikiai žinojo, jog pasakojimas vaikams turi būti dinamiškas, tačiau ypatinga veiksmo gausa mažuosius vargina, įvykiai susmulkėja, niveliuojasi.

Ir dar vienas dalykas, mano galva, sunkinantis šio teksto suvokimą, – eiliavimo būdas. Galima suprasti, jog poetas siekia išvengti monotonijos, todėl labai dažnai kaitalioja ritmą, metrą, apskritai eilėdarą. Tačiau dėl to kūrinio melodija itin dažnai trūkčioja, skaitytojas turi nuolat perjunginėti „registrus". O grįžtant prie įvykių sekos – jie irgi tarsi šokinėja, trūkinėja. Turiu prisipažinti, jog kiekvieną kartą skaitydamas „Drevinuką" privalau save labai disciplinuoti, kad nepamesčiau siužeto gijos, neretai turiu ir sugrįžti atgal, kad atkurčiau įvykių ir minties logiką. Man nuoširdžiai smalsu, kaip tą kūrinį suvokia savarankiškai jį skaitantys vaikai.

Dar kartą noriu priminti, jog šie mano samprotavimai apie „Drevinuką" tendencingi, kryptingi. Aš tik aiškinausi silpnąsias puses, nenorėdamas visiškai šio kūrinio paneigti, atmesti.

Tikrai ne dėl originalumo teigiu, jog man didesnį smalsumą kelia, meniškai vientisesni ir nuoseklesni atrodo tie siužetiniai (epiniai) Matučio tekstai, kuriuos kritika nutylėjo arba nubraukė keliais sakiniais. Kažkodėl iki Linkevičiaus monografijos apie Matutį *Po girią vaikščiojo poetas* (Vilnius, 2000) pasirodymo nė vienu žodžiu nebuvo įvertintas „Karžygys Leinė". O juk, atrodo, taip paprasta būtų buvę papiktnaudžiauti tautų draugystės idėja – šis kūrinys apie Kolos pusiasalyje gyvenančią samių tautelę. Bet turbūt tos tautelės atminty išlikęs laisvės ir savarankiškumo pojūtis buvo per daug pavojingas to meto ideologijai.

Palikime politiką nuošaly. Kur kas įdomiau, jog meniniu požiūriu šiame tekste galima rasti viską, ko pasigendi „Drevinuke". Leinė yra tikras herojus. Su užgrobėju, samių tautos naikintojų vadeiva Čiud Čiuervu, jis kaunasi ir jėga, ir sumanumu, ir gudrybe, ir moraline tvirtybe. O tos tvirtybės šaknys – patriotizmas.

Poetas pasirenka keletą stambių, ryškių įvykių ir aprašo juos labai nuosekliai, aiškiai, nekomplikuodamas vyksmo eigos. Tačiau taip pat randama tinkamų progų įterpti įtaigių peizažo vaizdų, o keletą kartų ir epiniam pasakotojui suteikiama galimybė tiesiogiai atsiverti, išsakyti jausmus.

„Karžygys Leinė" yra labai arti herojinio epo tradicijos, nors jame nemažai ir mitologijos fragmentų. Visai nepagrįstai leidžiant minėtąjį rinkinį (*Trijų brolių svirnelis*) šis kūrinys buvo pervardytas „Šiaurės pasaka". Iš paties autoriaus įvadinio žodžio ir minėtosios Linkevičiaus monografijos galime suprasti, jog Matutis pats lyg ir nekūrė siužeto, o sueiliavo, perkūrė tolimoje kelionėje girdėtą pasakojimą, epines istorijas. Mįslingas, paslaptingas šio kūrinio ryšys su suomių ir karelų epu „Kalevala" – labai jau artimas abiejų kūrinių skambesys, ritmika, intonacijos.

„Eglės sūnus" eiliuotų pasakų kontekste išsiskiria vien dėl to, kad Matutis labai kryptingai, labai akivaizdžiai pasitelkia folklorą (tai jo kūrybai, atrodo, nėra labai būdinga), o konkrečiai – pasaką „Eglė žalčių karalienė". Ši pasaka labai populiari tarp lietuvių rašytojų, sukurta nemažai jos literatūrinių versijų. Ją inscenizavo Aleksandras Fromas-Gužutis, Motiejus Lukšys, Teofilė Augustaitytė-Vaičiūnienė; vaikams ją perpasakojo (stilizavo) Antanas Giedrius-Giedraitis, Stepas Zobarskas, Liudas Dovydėnas; garsią poemą-pasaką sukūrė Salomėja Nėris, jos pagrindu parašyta Vinco Mykolaičio-Putino poema „Žilvinas ir Eglė". Matutis originalus tuo, kad ne interpretuoja, ne perkuria, o pratęsia pasakos siužetą. Pasaulinėje vaikų literatūroje tai žinomas dalykas, o lietuvių literatūroje gana naujas. (Beje, vėliau šią pasaką savitai pratęsė Kazys Saja – „Po to, kai jie pavirto medžiais".)

Taigi Matutis sukūrė hipotezę, jog Eglei išvykus į tėviškę jūroje liko dar vienas – pats jauniausias – sūnus Žilvinėlis, kurį užaugino Bangpūtys. Sužinojęs tiesą apie savo šeimos likimą, Žilvinėlis veržiasi į žemę, kad atkeršytų už tėvo nužudymą. Matutis pakartoja kai kurias liaudies pasakos veiksmo formules: Žilvinėlis, kaip ir liaudies pasakoje, turi atlikti tris darbus. Įdomu, jog susiduriame su baladės „Jūratė ir Kastytis" savotišku apvertimu: Žilvinėlis išgelbsti skęstančią žvejo dukrą Gintarę, išneša ją į krantą, pamilsta. Tačiau visa tai – išoriniai folkloro imitavimo bruožai. Pats kūrinio siužetas yra originalus. Bangpūtys perduoda Žilvinėlį „žemės laumei" Migluonėlei, prašo padėti Žilvinėliui įvykdyti kerštą. Tačiau Migluonėlė elgiasi kitaip: ji liepia jam pažinti žmogaus dalią – vargą, skausmą, meilę, kad iš dievaičio šis virstų žmogumi. Pasakos pabaigoje Žilvinėlis pamilsta Gintarę, atleidžia vieninteliam gyvam likusiam dėdei Audringiui. Kerštą nugali, persveria meilė. Žilvinas tampa žmogumi. Taigi „Eglės sūnus" turi aiškią idėją ir gilią filosofiją, kelia tikrojo žmogiškumo prigimties klausimus. Todėl vienintelės šio kūrinio vertintojos Dalios Striogaitės priekaištas, išsakytas *Literatūros panoramoje'82* (p. 95), jog „nepavyko rasti originalios šiuolaikiškos idėjos, stinga ir poetinės gyvybės", kelia abejonių.

Ko gero, „Eglės sūnus" galėtų sėkmingai rasti vietą tarp šiuolaikinių vaikų skaitomų knygų, mokytojas galėtų sugalvoti su šiuo kūriniu įdomaus darbo. Tik reikėtų laikytis vienintelės sąlygos: prieš tai supažindinti su pirminiu šaltiniu – liaudies pasaka apie Eglę, o gal net su liaudies pasakos, mito bruožais apskritai. Tada šį tekstą visai įdomu skaityti. Beje, ir analizuoti, interpretuoti jį reikėtų dar plačiau.

Atkreipsiu dėmesį, kad tiek pastarosios, tiek kitų dviejų eiliuotų pasakų interpretacijas pratęsia, atnaujina Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė knygoje *Pažintis su Anzelmu Matučiu*. Labai reikšminga mokslininkės įžvalga, kad stambesniosiomis žanrinėmis formomis Matutis kreipėsi į kitokį adresatą – vyrėlesnį vaiką, jaunesnįjį paauglį.

Kad ir kaip vertintume aptartuosius Anzelmo Matučio kūrinius, nėra abejonių, kad lietuvių eiliuotosios pasakos istorijoje jie užima svarbią vietą. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog poetas netiražavo kokio nors vieno šios žanrinės atmainos modelio, o su kiekvienu kūriniu ėjo skirtingu keliu. Galbūt ilgesnis gyvenimas būtų leidęs atrasti visai autentišką, tik jam būdingą modelį, variantą.

Pažintis su Anzelmu Matučiu ir jo muziejumi

GIEDRIUS BERNATAVIČIUS
(Alytaus kraštotyros muziejus)

Anzelmo Matučio memorialinis muziejus. Giedriaus Bernatavičiaus nuotr.

Pušynė šalia namų – medinės skulptūros A. Matučio poezijos motyvais. 2013 m. Džiuljetos Maskuliūnienės nuotr.

Alytaus centre yra ramių, jaukių vietelių. Viena tokių – Anzelmo Matučio gatvelė, nuo centrinės Rotušės aikštės nutolusi maždaug 200 metrų. Tačiau pakliuvęs į ją jautiesi taip, tarsi būtum užmiestyje: ramuma, girdisi tik tolimas miesto triukšmas, namai, kurių čia tėra septyni, sustatyti vienoje gatvės pusėje, kitoje – išlakus šimtametis pušynas, kuriame tarp medžių sutūpusios medinės skulptūros – poeto Anzelmo Matučio meninės eilėraščių interpretacijos. Šioje tylioje gatvelėje įsikūręs vaikų ir suaugusiųjų lankomas poeto Anzelmo Matučio memorialinis muziejus. Tai dailus dviejų aukštų raudonų plytų mūrinukas, dengtas raudonomis čerpėmis. Dar nesilankėte? Būtinai suplanuokite išvyką ir apsilankykite. Kad greičiau apsispręstumėte, trumpai Jums, *Rubinaičio* skaitytojai, pristatysime poetą Anzelmą Matutį ir muziejų. Esate pasiruošę? Keliaukime į muziejų.

Tarp Zomčinės ir Alytaus

Kad kelionė neprailgtų, susipažinkime su Anzelmu Matulevičiumi-Matučiu. Būsimasis poetas gimė ir augo Zomčinės kaime, esančiame netoli Igliaukos. 1934 m. baigė Igliaukos pradinę mokyklą, tais pačiais metais įstojo į Marijampolės marijonų gimnaziją. Mokydamasis joje pradėjo rašyti eilėraščius, o 1937 m., būdamas keturiolikos, pirmuosius iš jų – „Mūsų šunelis“, „Strykt pastrykt“, „Lėlė“ – išspausdino vaikų žurnale *Šaltinėlis*. Vėliau bendradarbiavo vaikų žurnaluose *Žvaigždutė* ir *Žiburėlis*. Pastarojo rengtame konkurse laimėjo dvi premijas. Gana anksti, dar mokydamasis penktoje gimnazijos klasėje, apsisprendė rašyti vaikams[1].

1940 m. baigęs gimnaziją, mokslus tęsė Marijampolės mokytojų seminarijoje, kurią baigęs 1942 m. mokytojavo Santaikoje, 1944 m. – Simne. Čia susipažino su būsima žmona Marija, taip pat dirbusia Simno mokykloje. Jų „buteliai buvo vienas priešais kitą skiriami kelio“. Marija gyveno su šešiolikmečiu broliu ir dešimtmečiu sūnėnu. Vieną kartą grįžusi iš darbo rado į „butelį atkeltą „su visu turtu“ A. Matutį“[2]. Pasirodo, kambario, kuriame gyveno Matutis, prireikė NKVD kareiviams – šie jį be skrupulų ir iškeldino. Kaip atsiminimuose rašo poeto žmona, „dabar turėjau 3 vyrus, visiems viriau valgyti. Valgį mums pristatydavo netoliese gyvenantys mano giminės“.

Teko poetui ir rimčiau susidurti su okupantų žiaurumu. Sugavo jį, dviračiu važiuojantį, Prienų šile. Su įkalčiais! Turėjo Lietuvos žemėlapį, kuriame kelios vietos buvo pažymėtos raudonai. Pakliuvo Balbieriškio kalėjiman, ten buvo sumuštas. Vėliau 40 parų praleido Marijampolės kalėjime. Kai pavyko ištrūkti, kurį laiką slapstėsi. Vėliau apsigyveno Kaune, čia atsiviliojo ir Mariją. 1946 m. vasario 22 d. jie susituokė.

Matutis mokytoju dirbo Kleboniškyje (Kauno r.), Simne (Alytaus r.), Seirijuose (Lazdijų r.). Mokytojaujant Simne 1948 m. pasirodė pirmosios poeto poezijos knygelės vaikams – *Grok, žiogeli, smuikeliu* ir *Genių kalvė*.

1950 m. rudenį poetas apsigyveno Alytuje. Iš pradžių dirbo mokytoju vietos mokyklose, vėliau vadovavo pionierių namams. Trejus metus Alytuje jauna šeima glaudėsi vieno kambario butelyje Seinų gatvėje, vėliau persikėlė į dviejų kambarių butą Perlojos gatvėje. Kai miesto centre buvo pradėti statyti pirmieji daugiabučiai, valdžia poetui skyrė trijų kambarių butą. Iš pradžių būta džiaugsmo, nes kraustymaisi lyg ir baigėsi. Deja, džiaugtasi neilgai. Namas, kuriame gyveno poetas, stovėjo vienoje judriausių Alytaus gatvių, tad triukšmo buvo daug, butas drėgnas, kūrenamas krosnimi. Padėtis pradėjo keistis tik 1958 m., kai pasirodė eilėraščių rinkinys *Vaivorykštė ežerą semia*, apybraižų knygutė *Su kuprinėmis*, fotoalbumas *Dainava*. Tuo metu Matulevičienė atgaivino savo seną svajonę – turėti nuosavus namus: „Aš visada galvojau, kad turi turėti savo būstą, savo kampelį, kad būtų plotelis žemės prie namo, o jame dirbtų visa šeima, kad vaikai išmoktų darbštumo, tvarkingumo ir pasirūpinti savo namais.“[3] Architektui paskaičiavus, kad honorarų už knygas turėtų pakakti naujam namui, prasidėjo statybos. Deja, pinigų neužteko, teko skolintis.

Nors poetas būsimomis statybomis nebuvo itin sužavėtas, laikui bėgant gana energingai į jas įsitraukė ir daugelį darbų atliko pats. Jis pradėjo pildyti sąsiuvinį *Namo statyba 1958*, kuriame surašė visas statybų išlaidas, net pačias smulkiausias: „(...) kelionė rąstų – 6 rb, kelionė į Simną – 8,5 rb, Vykdomojo komiteto sprendimas – 10 rb, pietūs – 30 rb.“[4] Paminėtos ir didžiosios išlaidos: „(...) šamotinės plytos – 250; 9 cemento maišeliai – 175,5; čerpės – 1341,5; gegnių išpjovimas – 203.“ Honoraro tikrai pritrūko.

Anzelmo Matučio memorialinis muziejus

Priėjome raudonų plytų mūrinuką. Prie vartelių pasitinka pelėdos skulptūra, mokanti lankytojus rašyti ir skaičiuoti. Į naujai pastatytą namą Matulevičiai įsikėlė 1961 metais. Ši data įmūryta ir betoniniuose laipteliuose, kuriuos padarė pats poetas. Nors namas dar nebuvo visiškai įrengtas, visi labai džiaugėsi: „Rodės, gyvename rojuje. Džiugino ir kambarių erdvė, ir didelis daržas, ir pušynas kitoje gatvės pusėje, ir nuostabi ramybė. Čia nebuvo triukšmo, čia čiulbėjo paukščiai.“[5] Visi suniko į žemės darbus, o Matutis pasodino daugybę vaiskrūmių ir vaismedžių. Pasodino net 18 obelų! Daugelis jų vėliau išnyko, šiandien žaliuoja kelios obelys, slyvos, alyva, tuja.

Einam į muziejų! Ieškokite durų dešinėje, jos veda į antrame aukšte įrengtas ekspozicijas. Prieš mus – šešerios durys! Kurias praverti? Jei dirstelėsime pro pirmąsias kairėje, pakliūsime į nediduką atvirą balkoną. Vasarą balkono atramas puošia žydinčios gėlės. O anksčiau jis atstojo... šaldytuvą!

Darbo kabinetas. Giedriaus Bernatavičiaus nuotr.

Ypač šaltuoju metų laiku, kai žiemos buvo žiemos, o pavasariai buvo pavasariai. Kai name gyveno poeto šeimyna, balkonas žiemos metu būdavo pilnas sniego. Ir tai iš tiesų buvo pats geriausias šaldytuvas. Jame, pasak poeto sūnaus Vytauto, sniego pusnyse buvo prismaigstyta ešerių, lydekų ir kitokių žuvų[6]. Žuvies namuose netrūkdavo – poetas buvo geras žvejys. Šį pomėgį perėmė ir sūnus Vytautas.

Nors ir pavasaris, tačiau balkone vis dar vėsoka. Grįžkime vidun. Antrųjų durų nepraversime, tik pasakysime, kad ir poeto laikais, ir dabar čia yra sandėliukas. Matutis čia laikydavo kaupiamą periodinę spaudą, korespondenciją. Muziejininkai čia taip pat laiko knygas, įvairius edukacijų ir ekskursijų metu praverčiančius daiktus.

Poeto darbo kabinetas

Ženkime pro trečiąsias duris į poeto darbo kambarį – jį pasirinko pats Matutis. Pro kambario langą matosi visą laiką žaliuojantis šimtametis šilas, o jame netrūksta voverių. Šiandien mes drąsiai galime dairytis ir tyrinėti aplinką, kurioje eilėraščiai suguldavo į mašinraščius. Sūnus Vytautas prisimena, kad ne visada į šį darbo kambarį buvo galima lengvai patekti: „Kai čia kažkas kaukši, mes neturėjom teisės (...) įeiti. Bet jeigu mamutė iškepa sausainių ar dar kažko, tai visą laiką atnešdavom čia tėtukui paragauti. Niekada nepykdavo, kai atnešdavom sausainių."[7] Nors darbo kambaryje be reikalo rodytis vaikams buvo nevalia, vaikai nebūtų vaikai – jie žinojo, kur padėtas raktas, mokėdavo įsmukti vidun. Juk taip knietėjo pamatyti ten laikomus naujus tėčio kabliukus, pavartyti rankose gražesnę blizgutę... Drąsiai eikite vidun, tačiau būkite supratingi – nelieskite, jei neleido: aplink vien eksponatai. Šiame kambaryje beveik niekas nepasikeitė nuo to laiko, kai jame dirbo Matutis. Kaip pastebėjo poeto sūnus, tiesiog gerai išvėdinta, trūksta tik stumbražolių ir cigarečių kvapo.

Tik įžengus kairėje pusėje matyti nedidukė sofutė, ant kurios poetas trumpam priguldavo. Ant jos yra nakvojęs ne vienas poeto svečias. Prie sofutės glaudžiasi nedidelė medinė spintelė su stalčiuku ir durelėmis. Tai seniausias šio kambario ir pirmasis nuosavas poeto baldas, menantis gimnazijos laikus, tad suprantama, kodėl Matutis ją taip brangino. Ant spintelės patiestas lininis takelis, ant jo – žvakidė iš nejprastai susisukusios medžio šakos. Šalia – laikrodis.

Prie spintelės prigludęs stalas su stalčiumi, kuriame galima rasti poeto užrašų knygučių, dvi spintelės, kuriose buvo laikomi rankraščiai, žurnalai, kiti dokumentai. Stalas čia atsirado iškart pastačius namą. Vienu metu šeimininkai net buvo sugalvoję įsigyti naują, tačiau ar geresnio nerado, ar sentimentai neleido to padaryti – juk daug eilėraščių prie jo parašyta. Stalo paviršius subraižytas, matyti, kad prie jo daug buvo dirbama[8]. Prie stalo – kėdė, aptraukta šiaurinio elnio kailiu. Tiesa, kailio jau ne tiek daug belikę, juk kėdė naudota pagal paskirtį – sėdėti.

Ant stalo – stalinė lempa, kurios gaubtas padarytas iš didžiulės jūros kriauklės, matyt, iš tolimos kelionės parsivežtos. Ant stalo stovi stovelis laiškams, rašikliai, skylamušis, auklėtinių dovanota medinė rašalinė, ant kurios – elnio rago tušinukas, valu pririštas prie užrašų knygutės. Svarbiausias daiktas – 1928 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose pagaminta „Remington" spausdinimo mašinėlė. Kai jos skleidžiami garsai pasklisdavo po namus, į darbo kambarį galima būdavo įeiti tik su sausainukais. Ši spausdinimo mašinėlė – tikra darbštuolė. Prieš patekdama į poeto namus ji gelbėjo dar keliems rašytojams. Matutis ja išspausdino didžiąją dalį savo eilėraščių. Ja kaukšėjo ir sūnūs: Valentinas, versdamas iš rumunų kalbos, ir Vytautas, spausdindamas savo eilėraščius.

Šalia stalo didelėje vazoje sudėtos keistai išsiraičiusios lazdos, kuriomis smagu pasiramsčiuoti vaikštant. Pasieniais – knygų pilnos lentynos. Pamatysime beveik visas poeto parašytas knygas: *Margaspalvė genio kalvė*, *Miško cirkas*, *Girinukai*, *Milžinų šaukštas*, *Girios televizorius*, *Drevinukas*, *Trijų brolių svirnelis*, *Dvejetų karalius*, *Su kuprinėm* ir kt. Pamatysime ir daugybę kitų autorių knygų. Kampe tarp lentynų – daili briedžio ragų kėdutė.

Ant lentynų ir sienų apstu suvenyrų: kai kurie skaitytojų dovanoti, kiti paties poeto įsigyti. Akį traukia dekoratyvinės plokštės ir bareljefai su žymių lietuvių kūrėjų atvaizdais. Dvi sienos nukabintos lietuviškomis juostomis. Tarp jų ir „literatūrinio pirmagimio" – pirmosios knygos *Grok, žiogeli, smuikeliu* – viršelis. Knygelė išleista 1948 m. 15 000 egz. tiražu. Trisdešimties puslapių leidinėlyje sugulė aštuoniolika eilėraščių.

Tarp minėtų juostų pamatysite ir žymųjį Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Garbės diplomą, kurį poetas gavo 1984 m. už rinktinę *Margaspalvė genio kalvė* (1980 m.). Matutis – pirmasis lietuvių poetas, pelnęs šį įvertinimą.

Poeto kasdiena ir įkvėpimo šaltiniai

Lyg ir viską apžiūrėjome darbo kambaryje. Eime į kitą kambarį, kur įrengta ekspozicija „Poeto kasdiena ir įkvėpimo šaltiniai". Tik pravėrus duris į akis krinta staliukas, fotelis, sofutė – visi autentiški to laiko baldai. Iš visų baldų, esančių kambaryje, išsiskiria trejų durų spinta. Ji tikrai ne baldų fabrike gaminta. Spintoje kabo šeimininkų paltai, kepurės, lentynose tvarkingai sudėti kiti drabužiai. Ant spintos – trys kelioniniai lagaminai, jau nukeliavę visas savo kelionės. Dabar, tapę eksponatais, gali ir pailsėti.

Prie vienos sienos stovi trys vitrinos – jų eksponatai pasakoja apie poeto aistrą keliauti. Kelionės buvo vienas didžiausių Matučio įkvėpimo šaltinių: čia ir gamta, ir atradimai, ir bendravimas su žmonėmis. Kelionėse poetas sėmėsi idėjų ir kūrybinių minčių. Matutis mėgo keliauti, šiuo pomėgiu užkrėsdavo kitus. Dar dirbdamas mokykloje organizavo turistinius žygius mokytojams ir mokiniams. Porą garsesnių kelionių surengė Nemunu: su fotografu Vytautu Stanioniu kartu leidosi nuo Nemuno ištakų iki žiočių. Atėjo metas, kai vietinių kelionių nebeužteko. Septintojo dešimtmečio pradžioje poetas vyko į skirtingus Europos pakraščius – pietuose aplankė Krymo, šiaurėje – Kolos pusiasalius. Ypač

A. Matutis Pietų Kaukaze. 1958 m. Anzelmo Matučio memorialinio muziejaus nuotr.

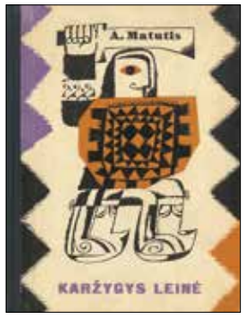

Dail. Lidija Glinskienė, 1965 m.

mėgo išvykas į šiaurę. Kolos pusiasalyje jis ne tik žvejojo, bet ir bendravo su vietiniais gyventojais – samiais, klausėsi jų dainų, pasakojimų. Daug ką užsirašinėjo savo knygutėse: panašius žodžius, samių folkloro ištraukas, folklorinių herojų vardus, fiksavo samių gyvenimo būdą. Šių kelionių rezultatas – knygelė *Karžygys Leinė*, kurioje Matutis supažindino skaitytojus su samių tautos eiliuotomis sakmėmis, jų mitologiniu didvyriu Leine. Ekspozicijoje galite išvysti ir knygutę, ir samių buities daiktus – žuvų skustuvą, uogautojo šukas, odinę kuprinę. Čia ilsisi ir fotoaparatas, kuriuo buvo įamžinamos kelionių akimirkos.

Poetui teko lankytis Meksikoje, Ekvadore, Peru. Tai liudija iš šių šalių parsivežti suvenyrai. Didžiausią įspūdį jam paliko trys mėnesiai, praleisti Atlanto vandenyne. Dirbdamas kartu su žvejais, poetas įgijo naujos patirties. Matutis savo įspūdžius aprašė „Laiškuose kaimynui Žūkliui", kurie buvo išspausdinti knygoje *Vyrai išplaukia į jūrą*. Žvejų pamokytas, jūroje jis sėkmingai gaudė tunus, ryklius. Apie tai byloja išlikusios nuotraukos, ant lentynėlės vitrinoje matomas ryklio žandikaulis, iš žuvų kaulų sukonstruota pasivaikščiojimo lazda ir tikras kardžuvės kardas. Poeto aistrą žvejoti įrodo ir daugiau vitrinoje esančių eksponatų: čia galima pamatyti blizgučių, dirbtinių masalų, skritulių plėšrioms žuvims gaudyti, medinę statinaitę mailiui laikyti. Matutis mėgo žvejoti ir vasarą, ir žiemą. O vienais metais jis net tapo poledinės žūklės čempionu.

A. Matutis, pagavęs ryklį. 1976 m. Anzelmo Matučio memorialinio muziejaus nuotr.

Nors daug įvairiausių kraštų aplankė, išvaikščiojo visą Lietuvą, bet geriausiai Matutis jautėsi Dzūkijoje. Tik išbraidęs Dzūkijos šilus aptiko Malinuko ežerėlį, įkvėpusį eilėraščių knygelę *Girios televizorius*. Gamtoje gimė daugiausia poeto eilėraščių: jie būdavo rašomi užrašų knygutėse, jei jų po ranka nebūdavo, tikdavo ir cigarečių pakelis arba beržo tošis. Svarbu visada turėti mažą tušinuką ar pieštuką. O dar geriau – jau sukonstruotą posmą išmokti, tada užrašyti jį galima ir vėliau.

1971 m. Pauosupės kaime, prie Ūlos ir Uosupio upelių santakos, Matutis su pagalbininkais pasistatė šešiakampį namelį ir pavadino jį Dreve. Čia poetas praleido daug laiko – nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens. Čia gimė daugiausia eilėraščių, į mašinraščius sugulusių jau Alytuje, darbo kambaryje. Čia poetas uogavo, grybavo, žvejojo Ūloje. Čia jį aplankydavo ir tuometė Lietuvos kino žvaigždė – meškutė Nida.

Oi, koks čia garsas?! Skambutis? Taip! Atsiliepkite, telefonas nuo skambėjimo net paraudo! Skambina Jums, nes kambaryje daugiau nieko nėra. Jei išdrįsite pakelti ragelį, išgirsite poetą, skaitantį savo eiles. Stabtelėkite, o mes einame toliau.

Edukacijų erdvė pirmame aukšte

Dar liko dvejos durys. Už vienų – nedidelis kambariukas, šiandien naudojamas kaip parodinė erdvė. Už kitų – buvęs vonios kambarėlis, dabar naudojamas muziejininkų reikmenims sudėti. Toliau laiptais leiskimės žemyn ir apžiūrėkime edukacinę erdvę. Tik atsargiai – laiptai statūs, pakopos aukštos, sukasi, žiūrėkit, kur koją dedat. Beje, juos taip dailiai kitados sumeistravo pats poetas.

Pirmame aukšte, kadaise buvusioje virtuvėlėje, įkurtas muziejininkų darbo kabinetas. Šalia yra edukacinė erdvė. Anksčiau čia buvo gyvenamasis kambarys. O gal net du – kaip skaičiuosi. Kai Matulevičių šeimą sudarė penki nariai, čia, apačioje, buvo du kambariai, juos skyrė spinta. Šiandien spintos nebėra, liko vienas didesnis kambarys, kuriame mokiniai po ekskursijos ar edukacinės veiklos, įsitaisę ant sėdmaišių ar grindų, atlieka įvairias užduotis. Jei prireikia stalų, jie čia pastatomi. Muziejaus lankytojai gali dalyvauti įvairiose edukacinėse veiklose, susijusiose su poetu ir jo kūryba: „Kodėl varnėnai grįžta", „Mes – Matučio sodo tyrinėtojai", „Mediniai personažai", „Sudėliok eilėraštį" ir kt. Jei norite, dėliodami dėlionę galite išmokti ir poeto eilėraštį.

Jei Jums patiko ši netiesioginė pažintis su poetu ir jaukiais jo namais, būtinai užsukite pas mus. Beje, lankydamiesi muziejuje galėsite įdarbinti ir savo išmanųjį įrenginį ieškodami paslėptos informacijos. Turėsite galimybę pasinaudoti audiogidu ir klausytis parengtų pasakojimų. Atvykę galite užsisakyti ekskursiją arba savarankiškai pasižvalgyti muziejuje.

Laukiame Jūsų Anzelmo Matučio memorialiniame muziejuje Alytuje (A. Matučio g. 8).

[1] Jonas Linkevičius, *Po girią vaikščiojo poetas*, Vilnius: Agora, 2000, p. 27.

[2] Marijos Matulevičienės atsiminimai apie Anzelmą Matulevičių-Matutį. AMMR 694.

[3] Marijos Matulevičienės atsiminimai apie namo statybą. AMMR 693.

[4] Vilmantė Petrusevičienė, „Pasakoja muziejaus eksponatai", *Pažintis su Anzelmu Matučiu*, sudarė Giedrius Bernatavičius, Alytus: Alytaus kraštotyros muziejus, 2022, p. 76.

[5] Marijos Matulevičienės atsiminimai apie namo statybą. AMMR 693.

[6] Vytautas Matulevičius, „Apie šventes ir svečius", *Pažintis su Anzelmu Matučiu*, p. 58.

[7] Vytautas Matulevičius, „Apie eilėraščius, spausdinimo mašinėlę ir darbo kambarį", *Pažintis su Anzelmu Matučiu*, p. 83.

[8] Vilmantė Petrusevičienė, min. veik, p. 112.

Nauja knyga apie Anzelmą Matutį

Ši knyga – tai bandymas žvilgtelėti į poetą kiek kitu kampu. Dažniausiai muziejaus lankytojai su ekspozicijomis supažindinami tradiciškai: jiems rodomi tikslingai atrinkti eksponatai, skoningai sudėlioti lentynėlėse, paminimi svarbiausi gyvenimo akcentai. Belieka tik akimis perbėgti. Suprantama – ekspozicijos ne guminės, visų eksponatų nesudėsi, visų istorijų trumputės ekskursijos metu nepapasakosi.

Ši knyga – kartu ir bandymas parodyti tai, kas saugoma gausiuose muziejaus fonduose, ir netikėti pasakojimai apie išskirtinio talento asmenybės gyvenimą ir kūrybą. Knyga gausiai iliustruota retai lankytojams rodomų eksponatų nuotraukomis ir trumpais vaizdo siužetais.

Knygoje spausdinami trijų autorių tekstai. Muziejininkė Vilmantė Petrusevičienė yra geriausiai susipažinusi su muziejuje saugomais eksponatais – asmeniniais Anzelmo Matučio daiktais. Ji apžvelgia muziejines vertybes, jų istoriją ir kontekstą. Birutė Švagždienė, ilgametė Rudnios (Varėnos r.) mokyklos direktorė, artima poeto draugė, dalijasi savo gražios draugystės su poetu prisiminimais. Profesorė Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė nauju žvilgsniu peržvelgia poeto kūrybą, ir šiandien neprarandančią savo aktualumo.

Knygoje gausiai pribarstyta QR kodų. Juose paslėpti trumpi filmukai, kuriuose vaikystės prisiminimais dalijasi poeto sūnūs Valentinas ir Vytautas Matulevičiai, bičiulė Birutė Švagždienė, alytiškė Liucija Petrauskaitė-Snarskienė.

Pristatė ***Giedrius Bernatavičius***

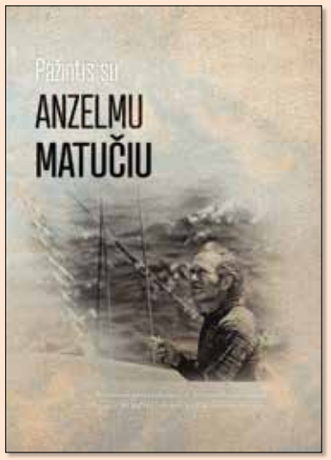

Viršelyje panaudota nuotrauka, vaizduojanti poetą laive „Pabaltijys". Atlanto vandenynas, 1976 m.

Kas parašė knygą *Murziuko dienoraštis?*

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

DOMININKAS BURBA
(Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija)

Turbūt neklysta teigiantieji, kad vaikų literatūros istorijoje gausu neišpainiotų rebusų, mįslių, todėl besidominčiųjų ja laukia ne vienas atradimas. Neretai kyla neaiškumų bandant įvardyti knygų autorius, vertėjus, suvokti simbolius, atpažinti ezopinę kalbą, suprasti rečiau vartojamų žodžių prasmę. Bet koks malonus palengvėjimo jausmas aplanko, kai randi atsakymą į daugelį metų jaudinusį klausimą, kai kartais tiesiog atsitiktinai pavyksta įminti mįslę!

Nuo vaikystės nedavė ramybės Gvinėjos pasakose minimas paukštis piepalas[1]. Koks tai paukštis? Tik išstudijavus rusiškąjį šių pasakų leidimą paaiškėjo, kad tai yra putpelės patinas, – tai patvirtino ir *Lietuvių kalbos žodynas*. Paaiškėjo ir dar vienas dalykas – tai ne Gvinėjos, o Bisau Gvinėjos pasakos[2]. Šis faktas pažymėtas lietuviškojo vertimo priešlapyje, vis dėlto pavadinime liko įrašas, kad tai Gvinėjos, o ne Bisau Gvinėjos pasakos, nors tai dvi skirtingos valstybės.

Kilo klausimų ir perskaičius knygą *Murziuko dienoraštis: apsakymas-pasaka apie mažų girios žmogelių keliones, klaidžiojimus, pokštus ir juokus*[3], 1930 m. pirmą kartą išleistą lietuviškai[4]. 1992 m. knyga perleista Vilniuje kartu su 1943 m. irgi pirmą kartą lietuviškai pasirodžiusia Willio Vesperio knyga *Linksmos pasakos*. Turbūt dėl to *Murziuko dienoraštis* priskirtas Vesperio kūrybai – taip parašyta Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kataloguose. Klaida įsipainiojo ir į mano anksčiau parengtą publikaciją[5] (Vesperis tikrai yra rašęs vaikams, bet tokios knygos nebuvo išleidęs). Apie Vesperio autorystę nėra jokių žinių ir naujai leidžiamos knygos įvade: jame glaustai aptariamas vertėjo Jono Jablonskio (kalbininko sūnaus) gyvenimas. Čia rašoma: „Knygos gale teigta, kad ją vertė J. Jablonskis, tačiau nepasakyta, iš kokios kalbos ir kas šios knygos autorius.“ Nepaaiškėjo, kas yra šios knygos autorius, ir iš gana griežtos Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijai skirtos Vaižganto recenzijos, kurioje kritikuojamas knygos vertimas: kai kurios kalbinės konstrukcijos, pasak recenzento, primena lenkų kalbą[6]. Tačiau to negana – viename Lietuvos bibliotekų kataloge ši knyga priskiriama Walto Disney'aus kūrybai!

Skaitant tekstą jis pasirodė labai jau vakarietiškas: žmogeliai vadinami miško elfais, čia gausu ano meto modernių technologijų aprašymų, pagrindinis veikėjas – tuščiagarbis dabita – siunčiasi kostiumus iš Paryžiaus, nors jokia konkreti šalis, kurioje vyksta knygos veiksmas, nepaminėta. Vakarietiškos ir knygos iliustracijos: prie cirko dramblio prikabinta lentelė su užrašu „Hello Central!“. Ieškant anglų, vokiečių, lenkų rašytojų knygų apie šių žmogeliukų nuotykius galima patekti į aklavietę, tačiau čia labai padeda naujosios technologijos: nuskenavus pagrindinio knygos veikėjo portretą, buvusį priešlapyje, ir pasinaudojus vaizdų paieškos „Google Lens“ programa, išsyk paaiškėjo, kad Jablonskio verstas leidinys buvo knygos *Дневникъ Мурзилки Повѣсть-сказка о путешествіяхъ, странствованіяхъ, шалостяхъ и проказахъ маленькихъ лѣсныхъ человѣчковъ* (pirmasis leidimas 1889 m.) vertimas. Kūrinio autorė – rusų vaikų rašytoja Ana Chvolson (Анна Борисовна Хвольсон) (1868–1934). Ši rašytoja, bolševikams atėjus į valdžią, pasitraukė į Vakarus, 1934 m. mirė Paryžiuje. Knygos iliustratorius yra kanadietis vaikų rašytojas ir poetas Palmeris Coxas (1840–1924), tiesa, daugiausia savo kūrybą publikavęs JAV. Šio kūrėjo darbai, vaizduojantys mažyčius žmogelius braunius (angl. *brownie, brownies*), žinomus iš keltų mitologijos, ir tapo Chvolson knygos pagrindu. Coxo darbai vaikams skirtuose žurnaluose pasirodė dar XIX a. devintojo dešimtmečio pradžioje, o 1887 m. beveik milijono egzempliorių tiražu buvo išleista jo knyga

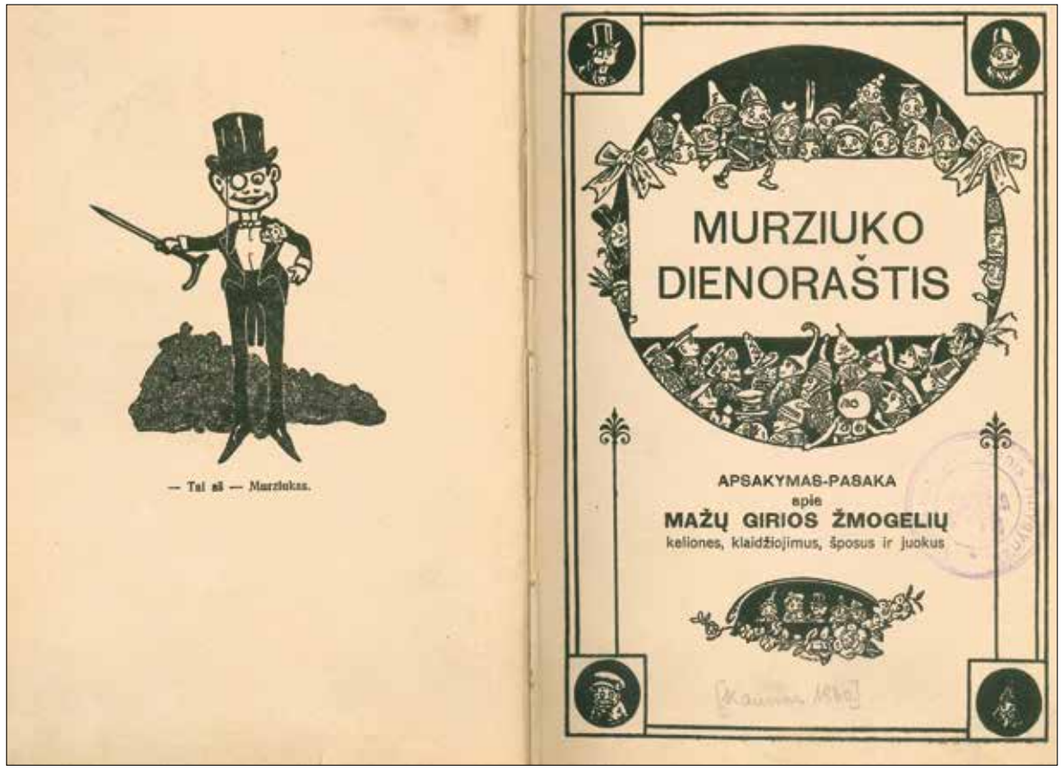

1930 m. leidimas, Kaunas

1913 m. leidimas rusų kalba. Sankt Peterburgas, Maskva

Palmeris Coxas prie savo darbo stalo.

Žalvarinė lenta ant paminklinio akmens Palmeriui Coxui Le Cimetière Cowie kapinėse (Granbis, Kvebekas, Kanada). 2011 m. Sharon Cohen nuotr.

Brauniai. Jų knyga (angl. *The Brownies. Their Book*). Braunių istorijos klajojo po įvairias šalis ir kaip piešiniai – taip pateko ir į Rusiją. Pasakojimais apie miško žmogelius pasinaudojo pradedančioji literatė Chvolson: remdamasi iliustracijomis, 1887 m. ji pradėjo kurti pasakojimus apie elfus. Tai, galima sakyti, yra intersemiotinio vertimo pavyzdys. Literatūros tyrinėtojai sutaria, kad Chvolson kūriniai parašyti pagal iliustracijas, bet jos ir kanadiečių rašytojo tekstai skiriasi[7]. Taigi šio kūrinio šaknys yra anglosaksų kultūroje, o į lietuvių vaikų literatūrą jis atėjo per rusiškąjį sekimą, tad, kaip neretai būna tokiais atvejais, intuicija tyrinėtojo neapgavo.

Beje, lietuvių skaitytojai apie žmonėms kenkiančius keltų mitologijos personažus braunius galėjo sužinoti iš dar XX a. aštuntajame dešimtmetyje pasirodžiusių *Škotų pasakų* rinkinio. Jame vaizduojami brauniai (pasakoje „Stipruolis, girios galiūno sūnus“) didelės simpatijos nenusipelno, jie gyvena šalia žmonių (malūne), yra vienišiai[8].

Vaižganto nuomonė apie Coxo braunių knygos iliustracijas irgi nebuvo labai gera: Vaižgantas teigė, jog jų būta „tokių smulkių ir dekadentiškų, kad mūsų vaikai mažmožių visai neįžiūrės ir nesupras“[9]. Šiandienos mažajam skaitytojui, su kuriuo kartu buvo ši knyga skaitoma, iliustracijos patiko.

Belieka tik spėti, kodėl 1930 m. pasirodžiusiame leidinyje nebuvo paminėta nei autorė, nei knygos pavadinimas – gal nenorėta akcentuoti rusiškos knygos kilmės? Kita vertus, vargu ar galima Jablonskį griežtai kaltinti dėl autorystės nenurodymo – kai kuriuose knygos leidimuose Chvolson pavardė net neįrašyta. Dėl 1992 m. leidinio viskas dar kebliau. Kas pamena tuos mūsų šalies politinio ir ekonominio lūžio metus ir tendencijas ne tik knygų versle, bet ir daugelyje kitų gyvenimo sričių, vargu ar stebėsis faktu, kad dažnai leidiniai būdavo spausdinami be jokio įvado, išsamesnių paaiškinimų. Itin populiarūs tada buvo tarpukario knygų perleidimai. Knygos literatūrinė reikšmė, jos pasirodymo aplinkybės, autoriaus biografija dažnai nebūdavo svarbu knygų leidėjams, siekiantiems greitos finansinės sėkmės. Vis dėlto reikia pripažinti, kad to meto visuomenė gausiai pirko ir skaitė knygas. Beje, šis leidinys – reta išimtis: jo ir kalba taisyta, ir įvadas nedidelis parašytas, tik liko neišspręsta autoriaus problema. Atidžiai skaitant galima rasti faktų, nurodančių knygos rusišką kilmę: vienoje iliustracijoje nupieštas namas, ant kurio įdėmiau įsižiūrėjus galima perskaityti žodį „КУХНЯ“ (šis žodis vos įžiūrimas net Chvolson knygoje). Sugretinus iliustraciją su originaliu Coxo piešiniu matyti aiškus skirtumas: galima įžiūrėti užrašą „District school“ (liet. „Apskrities mokykla“), kuris Chvolson knygoje pakeistas rusišku užrašu. Šio piešinio dešiniajame kampe matyti iliustracijų autoriaus vardas ir pavardė.

Lietuvoje Coxo kūryba nėra labai gerai žinoma, nors kitose šalyse jo knygos verčiamos ir dabar tebeleidžiamos: Rusijoje 2015 m. išverstas šio autoriaus kūrinys apie Princo Florimelio ir jo draugų nuotykius, Lenkijoje 2018 m. pasirodė žaidimas visai šeimai „Jagodowy las“ (liet. „Uogų miškas“) su autoriaus iliustracijomis[10].

Pristatant knygas plačiau, būtina aptarti ir lietuviškąjį knygos vertimą. Vienas svarbiausių klausimų – iš kur atsirado pagrindinio veikėjo vardas? Anglų kalba šis personažas vadinasi *Dude* arba *Cholly Boutonnière* – t. y. Dabita. Chvolson jam suteikė Murzilkos vardą ir Tuščiagalvio pravardę (rus. *Мурзилка по прозванью Пустая голова*). Iš kur šis vardas atsirado, sudėtinga pasakyti, galbūt Chvolson girdėjo tokį žodį, reiškiantį mažą žmogų[11]. Žodis *мурзиться* gali reikšti *kaprizytis, pykti*. Vis dėlto su nešvara, purvinumu, nevalyvumu veikėjas neturi nieko bendro... Kaip mažųjų žmogeliukų vardai išversti į lietuvių kalbą? *Вертушка* tapo Vilkiuku, *Читайка* – Skaitikliu, *Тузилка* – Mušeika, *Мишка-Пискунъ* – Pele Cyple, *Дундундукъ Острая Шапка* – Dūduku Smailiakepuriu, *Шиворотъ Навыворотъ* – Išverstkailiu, *Знайка и Незнайка* – Žinčiumi ir Nežinčiumi, *Чумилка-Вѣдунъ* – Smalkiumi Burtininku, vienas brolis *Карапузикъ* – Pasipūtėliu, kitas – *Микробка* – Dulkele. Dailininkas *Мазилка* tapo Teplioriumi, o gydytojas *Мазь-Перемазь* – Tepčiumi. Kai kurie vertimai gana taiklūs ir juokingi, kiti kiek klaidinantys – Pelė Cyplė turbūt turėjo būti Meškiukas Cypliukas, o Pasipūtėlio ir Dulkelės vardų vertimai visai neatitinka originalių vardų, nors Dulkelės vertimą galima būtų vertinti atlaidžiau: mikrobai yra maži kaip dulkelės.

Matyt, daugelis vyresnės kartos žmonių, besidominčių sovietinio laikotarpio vaikų literatūra ir animacija, atpažins Murzilką ir Žiniuką su Nežiniuku, kurie vėliau tapo gerai žinomais knygų, žurnalų ir animacinių filmų veikėjais. Vaikų literatūros tyrinėtojas Sergejus Boiko mini, kad Nikolajus Nosovas, trilogijos apie Nežiniuko nuotykius autorius, rašydamas knygą „pasikvietė *Murziuko dienoraščio* veikėjus[12]“.

1992 m. išėjęs *Murziuko dienoraštis* iš tikro tėra tik pirmoji knygos dalis, antroji Chvolson kūrinio dalis apie Murziuko keliones nebuvo išversta į lietuvių kalbą. Beje, Rusijoje išėjo keli variantai knygų apie girios elfų keliones. Vienoje Chvolson knygoje aprašyta gerokai daugiau kelionių, minimas Varšuvos miestas, tuo metu priklausęs Rusijos imperijai, pasakojama apie keliones į Indiją, Vokietiją, Šveicariją, Angliją, Prancūziją, kitas šalis[13]. Kita panašaus turinio knyga skirta kelionėms iš Maskvos į Italiją, Ispaniją, JAV, Kiniją ir Japoniją[14].

Chvolson kūriniai buvo labai populiarūs Rusijoje, todėl atsirado daugiau autorių, pasinaudojusių Coxo ir Chvolson kūryba. Nemažai apie Murzilkos nuotykius rašė iš Lenkijos kilęs, daugiausia rusų kalba kūręs Zygmuntas Librowiczius (rus. Сигизмунд Феликсович Либрович), išleidęs kelias knygas, tuo metu buvo sukurta net stalo žaidimų (domino) miško elfų motyvais[15].

Dėl politinių priežasčių Chvolson kūryba kurį laiką Sovietų Sąjungoje nebuvo leidžiama. 1927 m. Odesoje pasirodė L. Jevgenjevo (Л. Евгеньев) pavarde pasirašyta knyga *Naujasis Murziuko dienoraštis. Liliputukų kelionė aplink pasaulį*. Knygoje aprašytos mažųjų veikėjų kelionės iš Maskvos į Odesą, tada į Italiją, Ispaniją, JAV, Kiniją, Japoniją ir per Sibirą grįžtama į namus. Knygoje Coxo piešiniai liko, o Chvolson tekstas vietomis ištisai perrašytas. Knyga atvirai propagandinė, atspindinti to meto realijas. Tą galima įžvelgti net smulkmenose. Pvz., Chvolson knygoje, pamatę atvažiuojantį žmogelių vairuojamą traukinį, Maskvos stoties darbininkai sušunka: „Ponai“ (rus. „Господа“), o 1927 m. knygoje – „Draugai“ (rus. „Товарищи“). Jevgenjevo knygoje aprašoma, kaip mažieji žmogeliai, apžiūrėję Lenino mauzoliejų, įeina į vidų ir, nusiėmę kepures, nusilenkia revoliucijos vadui, tada aplanko puikiai įrengtus vaikų namus ir Lenino kampelį juose. Knygelėje Coxo, tuo metu jau mirusio, piešiniai buvo „perdirbti“: juose mažieji elfai apžiūrinėja mauzoliejų, Lenino kampelį vaikų namuose. Knygoje rašoma, kaip Romoje darbininkai, protestavę dėl menkų atlyginimų, buvo skaudžiai sumušti juodmarškinių[16]. Kai kurios politinės temos nebuvo naujos: graudus pasakojimas apie beteisius indėnus ir juodaodžius JAV buvo perimtas iš Chvolson teksto[17].

Murziuko dienoraštis dar turi neatsakytų klausimų. Literatūros tyrinėtojai turėtų aptarti knygos vertimo ypatumus, veikėjų „klajones“ po įvairių šalių ir tautų literatūros kūrinius. Tai klasikinis klajojančio (migruojančio) siužeto atvejis. Šiai vaikų literatūros problematikai reikėtų skirti daugiau dėmesio.

[1] *Gvinėjos pasakos*, [iš rusų kalbos vertė Dalia Montvilienė], Vilnius: Vaga, 1975.

[2] *Сказки народов Бисау*, [перевод Фёдора Никольникова; обработка и предисловие Феликса Мендельсона], Москва: Художественная литература, 1971.

[3] *Murziuko dienoraštis: apsakymas-pasaka apie mažų girios žmogelių keliones, klaidžiojimus, pokštus ir juokus*, [iš rusų kalbos vertė Jonas Jablonskis], Will Vesper, *Linksmos pasakos*, [vertė Dominykas Urbas, iliustracijos Willi Harwerth], p. 138–259, 2-as leid., Vilnius: Alka, 1992.

[4] *Murziuko dienoraštis: apsakymas-pasaka apie mažų girios žmogelių keliones, klaidžiojimus, šposus ir juokus*, [iš rusų kalbos vertė Jonas Jablonskis], Kaunas: Spindulio spaustuvė, 1930.

[5] Domininkas Burba, „Žvilgsnis į žmones ir nykštukus", *Rubinaitis*, 2017, Nr. 4 (84), p. 22.

[6] Vaižgantas, „Murziuko dienoraštis", Vaižgantas, *Raštai*, [parengė Eligijus Daugnora, Ilona Čiužauskaitė], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, t. 21 (Literatūros kritika), p. 428–429.

[7] Денис Хороненко, „Генеалогия сказки: история Мурзилки и Незнайки", *Мосты. Журнал переводчиков*, 2013, № 4 (40), p. 61–63; Игорь Вдовенко, „Мурзилка на фабрике советского (модели присвоения и переозначивания „чужого" в советской детской литературе)", *Детские чтения*. 2016, т. 10, № 2, p. 239–240.

[8] *Škotų pasakos*, [iš anglų kalbos vertė Romualda Zagorskienė, iliustravo Džoana Kidel-Monro], Vilnius: Vaga, 1973, p. 150–160.

[9] Vaižgantas, „Murziuko dienoraštis", Ibid., p. 428.

[10] Палмер Кокс, *Похождения принца Флоримеля и его друзей*, [перевод Андрея Вадимовича Новикова], Ногинск: Остеон-Пресс, 2015; *Jagodowy Las: Fajerbol*. Tekst Kamila Zalewska-Firus; współpraca Jarosław Bomba, Łukasz Kołodziej, Konrad Plawus, Tytus Rduch, Karol Ulatowski, Maciej Sznurkowski, Jędrzej Śmietański; ilustracje Palmer Cox. 2018.

[11] Дмитрий Карасюк, „Мурзилка – лучший друг советских детей. Каково происхождение этого чуда природы и почему журнал называется именно так?", interneto prieiga: https://diletant.media/articles/45184782/ [žiūrėta 2022-07-12]; Игорь Вдовенко, Ibid., p. 240.

[12] Sergejus Boiko, *Didieji pasaulio pasakininkai*, [iš rusų kalbos vertė Kęstutis Urba], Kaunas: Šviesa, 2005, p. 390.

[13] Анна Борисовна Хвольсон, *Царство малютокъ. Приключенія Мурзилки и лѣсныхъ человѣчковъ въ двадцатисеми разсказахъ съ рисунками П. Кокса*. Второе изданіе. Санкт-Петербургъ; Москва: т-во М. О. Вольфъ, 1902.

[14] *Новый дневникъ Мурзилки: Повѣсть-сказка о путешествіяхъ, странствованіяхъ, шалостяхъ и проказахъ маленькихъ лѣсныхъ человѣчковъ*, Санкт-Петербургъ; Москва: т-во М. О. Вольфъ, 1911.

[15] Игорь Вдовенко, Ibid., p. 240–241.

[16] Л. Евгеньев, *Новый дневник Мурзилки: Кругосветное путешествие лилипутиков*, Одесса: Издание автора, 1927, p. 75–77.

[17] *Новый Дневникъ Мурзилки: Повѣсть-сказка о путешествіяхъ, странствованіяхъ, шалостяхъ и проказахъ маленькихъ лѣсныхъ человѣчковъ*, Санкт-Петербургъ; Москва: т-во М. О. Вольфъ, 1911, p. 134–137.

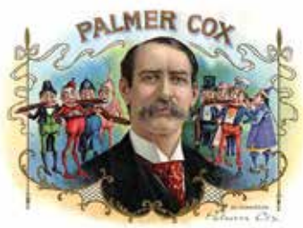

Populiarusis autorius ir jo personažai pavaizduoti ant cigarų etiketės

PALMER COX (Palmeris Koksas) (1840–1924) – kanadiečių vaikų rašytojas ir iliustratorius, daugiausia gyvenęs ir kūrybą publikavęs JAV. Dirbo dailide, automobilių montuotoju. Įvairiomis temomis rašė JAV periodiniuose leidiniuose, vėliau leido atskiras knygas. 1881 m. laikraštyje išspausdino pirmuosius kūrinius apie braunių – mažų žmogelių išpūstomis akimis ir ilgomis kojomis – nuotykius. Šie kūriniai sulaukė didelio pasisekimo. 1887 m. pasirodė Coxo knyga *The Brownies. Their Book* (liet. *Brauniai. Jų knyga*), kurios tiražas siekė beveik milijoną egzempliorių. Mirė savo namuose Granbyje, vadinamuose Braunių pilimi (angl. *Brownie Castle*). Braunio atvaizdas yra ir ant rašytojo kapo.

Nuotr. šaltinis https://ru.wikipedia.org/

ANA CHVOLSON (Анна Хвольсон) (1868–1934) – rusų vaikų rašytoja, gimusi Sankt Peterburge. 1887 m. žurnalas *Задушевное слово* išspausdino pirmuosius tekstus apie miško žmogelių gyvenimą, paremtus Palmerio Coxo kūryba. 1889 m. išleido knygą *Царство малюток. Приключения Мурзилки и лесных человечков в 27 рассказах А. Хвольсон с 182 рисунками Кокса* (liet. *Mažylių karalystė. Murzilkos ir miško žmogelių nuotykiai 27 apsakymuose su 182 Kokso piešiniais*). Vėliau išleido keletą knygų apie kitus Murzilkos nuotykius. Parašė knygų vaikams apie vaikų tarpusavio santykius. Po 1917 m. emigravo į Vakarus, 1934 m. mirė Paryžiuje. Rusų vaikų literatūros tyrinėtojų vertinama kaip Nežiniuko, Žiniuko ir Murzilkos veikėjų autorė.

Pirmoji Geriausios metų vaikų knygos premija – Bitei Vilimaitei

Pirmąją Geriausios metų vaikų knygos premiją Bitei Vilimaitei įteikia Juozas Nekrošius. 1993 m. LNB Vaikų ir jaunimo literatūros departamento archyvo nuotr. Fotografas nežinomas

Minint lietuvių prozos klasikės Bitės Vilimaitės (1943–2014) 80-ąsias gimimo metines prasminga prisiminti, kad pirmoji IBBY Lietuvos skyriaus premija už geriausią metų knygą vaikams buvo įteikta būtent šiai rašytojai. Taip tarsi buvo nustatytas šios premijos meninis svoris, jos vertė literatūros lauke.

Elena Stasiukaitienė žurnale *Tarp knygų*[1] aprašė 1993 m. vykusį šventinį renginį:

Siurprizų popietė – kitaip nepavadinsi poros valandų smagaus buvimo tarp vaikų ir knygų. Profesorius V. Auryla paskelbė IBBY Lietuvos skyriaus sprendimą apie 1992 metų geriausias vaikų knygas ir jų autorių laureatų pavardes. Premijos paskirtos B. Vilimaitei už apsakymų rinkinį Čiuož*yklos muzika*, A. Kandroškaitei už *Pasakos ir padavimai* ir J. Erlickui už *Žalią pareiškimą*. Laureatai įrašyti į puošnią Garbės knygą, kurią saugos Lietuvos nacionalinė biblioteka.

Suaugusiems tetoms ir dėdėms linksmomis replikomis talkino Berniukas Žirniukas, daugeliui gerai pažįstamas iš Nacionalinės bibliotekos lėlių teatro spektaklių. Ilgais plojimais palydėtas garsaus krepšininko Šarūno Marčiulionio laiškas, kurį perskaitė poetas Juozas Nekrošius. Išgirdome apie Šarūno vaikystės svajonę būti stipriam ir vikriam, nepamirštamą senelės dovaną – numegztas margaspalves vilnones kojines, mintis apie Lietuvą, kurios apninka grįžtant po sunkių varžybų, vilties žvaigždę, kurią mato žvelgdamas į Amerikos dangų... Š. Marčiulionis įsteigė (patiksliname – finansavo – Dž. M.) premiją geriausios vaikų knygos autoriui. Šiemetinė pirmoji premija tą popietę buvo įteikta B. Vilimaitei.

Vienas po kito į sceną kilo aktoriai – N. Gelžinytė, E. Piškinaitė, G. Žalėnas. Jų dovanos vaikams – perskaitytos populiarių kūrinių ištraukos. O jaunieji artistai iš sostinės Vaikų ir jaunimo šešėlių teatro šiai šventei inscenizavo pluoštą humoristinių J. Erlicko eilėraščių.

Pirmoji vaikų knygos diena nuteikė optimistiškai. Bus gerų knygų, netrūks ir skaitytojų.

Šventė tapo tradiciniu renginiu ir tęsiasi iki šiol. Čia netrūksta siurprizų, optimistinės nuotaikos, o premijuojamos geriausios vaikų literatūros knygos ir yra ta vilties žvaigždė, lemianti, kad Lietuvoje skaitančių vaikų netrūks niekada.

Parengė ***Džiuljeta Maskuliūnienė*** (LNB)

[1] Elena Stasiukaitienė, „Vilties žvaigždė yra", *Tarp knygų*, 1993, Nr. 5, p. 18.

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Apie vieną didžiųjų Dzūkijos ir Lietuvos turtų – Valkininkų freską

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Dzūkijos miškuose tarp pušų 1969 m. įsikūrė sovietmečiu garsi Valkininkų (tiksliau – Naujųjų Valkininkų) sanatorija „Pušelė“. Joje buvo gydomi vaikai, sergantys kvėpavimo ligomis. Ne tik respublikinė, bet ir sąjunginė spauda rašė apie vaikų gydymą, jų kasdienį gyvenimą „Pušelėje“. Dėmesio sulaukė ir sanatorijos korpusus jungiančiame koridoriuje dailininkų Algirdo Steponavičiaus ir Birutės Žilytės sukurti įstabūs sienų tapybos darbai. Jie, matyt, taip pat gydė ir guodė mažuosius ligonėlius, nemažai laiko turėjusius sveikti atskirai nuo savo šeimų, artimųjų.

Freska – šeimyninės menininkų poros trijų vasarų (1969–1972) triūsas. Kaip rašo Aleksandra Aleksandravičiūtė, architektas Zigmantas Liandzbergis, stebėjęs dailininkų darbą „Nykštuko“ kavinėje, pakvietė juos ištapyti sieną minėtoje sanatorijoje. Straipsnyje autorė aprašė visą šio kūrinio istoriją: kūrybos procesą, restauravimą 1981 m., suskaitmeninimą ir skaitmeninio objekto eksponavimą[1]. Kviečiu pažvelgti į kai kurių leidinių, rašiusių apie Valkininkų „Pušelės“ freską, retrospektyvą.

Viršelyje panaudota Liudo Ruiko nuotr.

Tapydami sieną dailininkai susidūrė su sunkumais – mat koridorius buvo siauras (apie 2 m) ir ilgas (apie 50 m). Žiūrovas negali akimis aprėpti visos sienos, nes atsitraukti tiesiog nėra kur. Jautriai ir gražiai apie dar nebaigtą kūrinį 1971 m. *Švyturyje* rašė žurnalistas, dailėtyrininkas Tomas Sakalauskas, savo publikaciją paskyręs tik šiam meno kūriniui. Turėdamas omeny minėtą problemą, jis rašė, kaip menininkai ją išsprendė: netapė vientiso piešinio, o sieną suskirstė į dvylika paveikslų; šachmatinės grindys siauroje erdvėje suteikia atitolinto vaizdo pojūtį: „Į tą spalvingą sieną atsiveria dvylika įėjimų – dvylika temų. Šachmatinėmis grindimis pro atvertas duris oro tiltais įeiname į erdves, kur didelės ryškios gėlės, žalčiai ir moterys, žemė ir žvaigždės, žvėrys ir medžiai sukasi viename rate, jungiami taikos ir sutarimo.“[2]

Freskos vaizdai, dominuojančių raudonos ir mėlynos spalvų koloritas žavėjo ir žurnalistus, ir dailės specialistus. Irena Geniušienė kūrinį pavadino „stebuklingu teatru, kuriame tartum prasiveria kulisai, palaipsniui atskleisdami vis naujus veiksmus, vienas paskui kitą išplaukiančius reginius. Dailininkų valia tartum sustabdo žirgo šuolio, vėjo gūsio, paukščio skrydžio, liepsnos šokio gražiausią, išraiškingiausią momentą. Ugnį, gyvybę simbolizuoja raudona spalva, o dangaus, svajonių erdves – mėlyna“[3].

Penkioliktųjų sanatorijos gyvavimo metinių proga žurnalo *Šeima* korespondentai po apsilankymo „Pušelėje“ rašė: „Menininkai iš realybės ir fantazijos sukūrė nuostabią pasaką vaikams. Prie freskos mes ne vieni. Išplėtęs akis į pasaką žiūri kokių devynerių metų mėlynakis berniukas. Nė vienas iš vaikų nepraeina pro ją abejingai, kaskart tuose dvylikoje paveikslų randa kažką nauja, artima sau. (...) Ne sykį stovėjo ir žiūrėjo į jas ne vienas mažylis, kuriam pasidarė liūdna, kuriam tą minutę labai reikėjo mylimos mamos.“[4]

Fresku iš „Pušelės“ sanatorijos piešiniai, panaudoti *Genio* viršelyje

Apie „Pušelės“ sanatoriją, joje besigydančią mažąją Eglutę iš Elektrėnų rašė ir vaikų žurnalas *Genys*. Tiesa, apie freską – nė žodžio. Tačiau žurnalo viršelius papuošė būtent jos piešiniai[5].

„Pušelės“ meno kūrinys, žavėjęs daugybę žmonių, sunyko. Kai prie sanatorijos buvo prijungti „Spenglos“ vaikų globos namai, jų auklėtiniai subraižė freskos paviršių, iškrapštė vaizduojamų personažų akis – pažeista siena nuo drėgmės, įskilimų pradėjo irti...

2015 m. kūrinys paskelbtas valstybės saugomu kultūros paveldo objektu (unikalus kodas Kultūros vertybių registre – 14550)[6]. Galvojant apie freskos likimą, nuspręsta ją, dalyvaujant Birutei Žilytei, suskaitmeninti. Projektą sumanė ir koordinavo „Vilniaus galerijos“ įkūrėjas Audrius Klimas[7]. Vilniaus „Litexpo“ parodų ir kongresų centre dalis šios suskaitmenintos freskos buvo pristatyta visuomenei[8].

„Pušelės“ sanatorijos neliko, dabar ten yra to paties pavadinimo senjorų namai. Lieka tik svajoti, kad ši nuostabi freska lietuvių folkloro motyvais būtų restauruota ir vėl džiugintų žmonių širdis – juk tai vienas iškiliausių XX a. antros pusės modernistinių Lietuvos dailės kūrinių.

[1] Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Valkininkų „Pušelės“ sienų tapyba: XX a. dailės paveldas skaitmeninėse laikmenose“, interneto prieiga: https://leidykla.vda.lt/Files/file/Acta%2092_93/Acta_2019_170x240mm_Aleksandravi.pdf (žiūrėta 2023-01-12).

[2] Tomas Sakalauskas, „Valkininkų freskos“, *Švyturys*, 1971, Nr. 17, p. 29.

[3] Irena Geniušienė, „Stebuklingoj pasakų erdvėj“, *Gimtasis kraštas*, 1980 gruodžio 18, p. 6.

[4] Eglė Varpiotaitė, Romualdas Jurgaitis, „Namai tarp pušų“, *Šeima*, 1984, Nr. 6, p. 8.

[5] Birutė Genytė, „Pušelė ir Eglutė“, *Genys*, 1972, Nr. 2, p. 1.

[6] „Sienų tapyba Valkininkuose“, interneto prieiga: https://vilniausgalerija.lt/sienu-tapyba-valkininkuose-birute-zilyte-algirdas-steponavicius/ (žiūrėta 2023-01-26).

[7] Aleksandra Aleksandravičiūtė, min. veik.

[8] Margarita Alper, „Suskaitmeninta Valkininkų freska“, *LRT TV naujienų tarnyba*, 2017 spalio 10, interneto prieiga: https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/189328/suskaitmeninta-valkininku-freska (žiūrėta 2023-01-31).

Parengė ***Reda Tamulienė*** (LNB)

Verta būti knygų pasaulio žvalgu

Lituanistė **Rasa Škimelienė** atsako į bibliotekininkės **Urtės Šulskienės** klausimus

Ties Merkinės piliakalniu Merkio ir Nemuno santakoje. 2020 m. Šarūno Škimelio nuotr.

– Trumpai papasakokite apie savo šeimą (tėvus, senelius).

– Augau šeimoje ir giminėje, kuriose būtų laimė augti kiekvienam vaikui – saugi aplinka, rūpestingi suaugusieji, galimybės kurti, atrasti. Mama Marytė – dzūkė iš Druskininkų krašto, tėtis Eugenijus – nuo žemaičių, mažlietuvių. Abu po studijų atvyko į Varėną tiesti regiono kelių ir ten pasiliko. Tad mudvi su sese Inga savo pasaulėjauta esame dzūkės, tačiau su kito krašto tapatybės prieskoniu. Auksinės širdies močiutė Anelė, pasakorius senelis Vladas, rankdarbių kūrėja močiutė Onutė, kariškis senelis Juozas... Šiandien visi – gyvieji ar mirusieji – man tarsi knygų herojai, išpynę nepakartojamą gyvenimo siužetą, kurio fragmentus rankioju, fiksuoju galvos minkštajame ir kompiuterio kietajame diskuose.

– Ar jaučiate savo dzūkiškumą, juolab kad nuo 1992 m., kai atvykote studijuoti lietuvių kalbos mokytojo specialybės į Šiaulių pedagoginį institutą, likote gyventi Šiauliuose?

– Ir Šiauliai man, ir aš Šiauliams tąkart pasirodėme gana egzotiški. Man ausys linko, besiklausant neįprasto kirčiavimo, miesto slengo. Pati, nors ryškiai nedzūkavau, tačiau, kaip bendrakursiai sakė, balsius kažkaip išdainuodavau, išvinguriuodavau. Dabar jau žinau, kad bendrine kalba, kokia maniau kalbanti, ko gero, nėra nė vieno kalbančio žmogaus – vis vien iš giminės šnekėsenos išlenda mažų mažiausiai priegaidės. Gražu, kai išlenda daugiau – žodžiai, jų junginiai, kalbėjimo maniera. Dzūkiškumu manieji šiauliečiai vadina ir mano charakterį, ir elgseną, ir buitį, ir grybų patiekalus.

– O ar tebemokate kalbėti tarmiškai? Ar bendraudama internetu su draugais, šeimos nariais rašote dzūkiškai (yra tekę matyti, kad tai dažnai praktikuoja žemaičiai). Ar dažnai grįžtate į Varėną?

– Vos skambteli ar brūkšteli šeimai, giminaičiams, iškart „persijungi“ į kitą kalbos kodą. Skubiomis žinutėmis apsikeičiame gana sausa kalba, bet jei pasiilgsti ilgiau pabendrauti, tada net patiems netikėtai išnyra tokių žodžių ir tokių formų, kuriomis, rodos, kalbėjo tik mūsų seneliai. Gal juos ir mėgdžiojame? Iš pasiilgimo, iš neišpildomo noro susigrąžinti praėjusį laiką ir žmones. Tarmiškai apibūdinta kokia nors šiuolaikinė realija atrodo įspūdingiau, šmaikščiau. Oi, tikrai ne vien žemaičiai internete žemaičiuoja. Mes, pusseserės, „Messenger“ grupelėje plepame taip smagiai kaip „Dviračio šou“ *pussasarės*. Internetas priartina, tačiau atstumas tarp vienų ir kitų namų – šimtai kilometrų. Studijų laikais Varėna ir Šiauliai buvo tarsi dvi užsienio šalys, pasiekiamos po ilgo dundėjimo keliais traukiniais. Tai vis dar du atskiri pasauliai, tik dabar atstumą įveikiu per keletą valandų. Deja, pas tėvus nuvykstu tik po kartelį per sezoną – įsitikinti, ar vis dar tokie patys dzūkiška vasara, ruduo, žiema, pavasaris.

Su jaunesne sese Inga ir šuniuku Varėnos parke 1984 m. Tėčio Eugenijaus Dumčiaus nuotr.

Su bendraklase Sigita, išvyka į Lietuvos tautinio atgimimo ąžuolyno sodinimą Ožkabaliuose (Vilkaviškio r.). 1988 m. Tėčio Eugenijaus Dumčiaus nuotr.

– Ar vaikystėje skaitėte knygų, kurias prisimenate iki šiol ir galbūt visai mielai jas perskaitytumėte dar kartą, suaugusio žmogaus akimis?

– Jau vaikystėje bent kelias knygas perskaičiau po du ar tris kartus: Astridos Lindgren *Mes Varnų saloje*, Rogerio Pilkingtono *Senojo Jano lobis*, Viktoro Miliūno *Evalduko vasara* ir kt. Norėčiau jas perskaityti ir dabar, tik jau tyrinėtojos žvilgsniu – kas sudomino mane, vaiką? Ko išmokau iš jų ir galbūt vėliau gyvenime patyriau? Ko nepastebėjau ar nesupratau? Pakartotinai knygas skaičiau ne aš viena. Manyčiau, tai nėra laiko gaišimas. Pirmąkart skaitydamas vaikas atranda pasakojimo pasaulį. Skaitydamas antrąkart jaučiasi jo šeimininku, atsiduria savotiškoje 3D erdvėje, kai gali savo fantazijoje dairytis ir į ateitį, ir į praeitį. Gal būtent tokie antrieji ir tretieji skaitymai padeda suprasti arba vėliau kurti nenuoseklius siužetus?

– Kokie buvo Jūsų skaitymo ritualai, kai buvote vaikas? Ar Jums skaitydavo tėvai, seneliai, o gal labai anksti knygas pradėjote skaityti savarankiškai? Ar meilę skaitymui pajutote greitai, ar reikėjo laiko, kol knygas pamilote, prisijaukinote?

– Tėvai buvo šiuolaikiniai jauni žmonės ir senovinių pasakų nemokėjo ar nenorėjo sekti, tačiau suprato pasakojimo galią vaiko raidai, tad mielai skaitydavo mums prieš miegą. Legendinė vakaro knyga – Vytautės Žilinskaitės *Robotas ir peteliškė*. Šios rašytojos literatūrinės pasakos jaudino, žadino klausti, o tėtis niekada nepavargdavo aiškinti, pateikti savo interpretacijų. Stasio Eidrigevičiaus

iliustracijos tuose puslapiuose sukūrė dar daugiau teksto suvokimo sluoksnių. Šio dailininko kūryba iki šiol man yra labai patraukli.

Teksto ir iliustracijų paviliota skaityti pramokau penkerių. Rodos, be ypatingų pastangų. Vieną po kitos tėvai parodė vardo raideles, tada veidrodiškai parašiau *RASA* prie kiekvienos šimpanzės, buivolo, žirafos knygelėje apie gyvūnus, o neilgai trukus jau skaičiau ir spausdintinėmis raidėmis rašiau (tik jau niekada ant knygų!). Pradinėse klasėse maniau, kad privaloma perskaityti visas mokyklos ir miesto vaikų bibliotekos knygas. Nuosekliai tą dariau. Kol neperskaitydavau visos jaunesniojo amžiaus vaikams skirtos lentynos, tol nesiimdavau kitos. Todėl išties buvau iš daugiausia skaitančiųjų. Tuomet tarp kai kurių vaikų būta net lenktynių, kas daugiau perskaitys. Dar pradinėse klasėse pasiekdavome „šimtuką". Nesumeluotą. Kiekviena knyga buvo aprašyta „Perskaitytų knygų sąsiuvinyje". Artimiausiu metu paieškosiu jo tėvų namuose.

– Gimėte ir augote Dzūkijos krašte. Gal mėgdavote skaitinėti gamtos apsuptyje, pasislėpusi nuo pasaulio šurmulio?

– Išties gamta Varėnoje, Druskininkuose, jų apylinkėse mums buvo nuo kasdienės būties nedaloma. Taip natūralu, kad nebuvo minties stebėtis, grožėtis. Žaisti miesto parke-miške, tėvams pabaigus darbą važiuoti pagrybauti, pauogauti, „paruškyniauti", vasaroti prie Žiežulio, Lavyso, Ilgio ežerų, prie Merkio ir Nemuno – tai vaikystės knygos iliustracijos, išties primenančos minėtąją *Evalduko vasarą*, tik ne jo Kuršių nerijoje, o manajame Dainavos krašte. Šeimos išvykų prie ežero metu man pasiimti kažką paskaityti buvo savaime suprantama. Vaikystės dienos tokios ilgos ir laiko knygai atsirasdavo visada, net tarp maudynių ežere. Neatsitiktinai tos išvykų knygos pilnos skirtukų – sudžiovintų augalų. Beje, Leonardo Grudzinsko *Laiškai iš bebrų upelio* mane taip įtraukė, kad paauglystėje rimtai svarsčiau rinktis miškininko profesiją.

– Įdomus Jūsų biografijos puslapis – skautų organizacija. 2000–2015 m. buvote aktyvi Lietuvos skautijos narė, Šiaulių ir Lietuvos skautiškų stovyklų, sąskrydžių, konferencijų organizatorė, o 2009–2011 m. buvote Lietuvos skautijos vyriausioji skautininkė – organizacijos vadovė. Kaip ir kodėl atsidūrėte skautų gretose?

Su vyresniosiomis skautėmis prie Kryžių kalno (Šiaulių r.). 2006 m. Asmeninio archyvo nuotr.

Skautiškos tautinės stovyklos uždarymas, padėka Rasai – programos viršininko pavaduotojai. Dūburio sala, Zarasų r. 2008 m. Kęstučio Kulikausko nuotr.

– Jauni mokytojai, ką tik po studijų įžengę į mokyklą, pasižymi entuziazmu, noru dirbti dieną naktį, trūks plyš įveikti visas pedagogines situacijas. Tokia buvau ne tik aš, bet ir mano bendraamžės kolegės. Norėdamos kuo daugiau galimybių suteikti savo mokiniams, pasiūlėme įsilieti į skautų organizaciją ir drauge išmokti būti skautais. Tik metams bėgant mokiniai paliko ir mokyklą, ir organizaciją, o aš taip ir likau – žaisti, skautauti, su laiku imtis vis atsakingesnių pareigų. Skautybė – ypatingas reiškinys, kai, laikantis gana konservatyvių taisyklių, galima veikti labai kūrybiškai, daug improvizuoti. Juk stovyklos, renginiai – tai vis naujos legendos, kai iššaidžiamos, išgyvenamos kunigaikščių, riterių, indėnų, fantastinių būtybių istorijos ir pasimokoma lygiai taip pat kaip iš knygų.

– Gal yra kokių nors literatūros kūrinių, kurie, Jūsų nuomone, atspindi skautijos dvasią ir kiekvieno skauto tiesiog privalo būti perskaityti?

– Skautiškoji biblija – tai judėjimo įkūrėjo Roberto Baden-Powellio 1908 m. išleista *Skautybė berniukams*. Skyriuose – „vakaro laužo pašnekesiuose" – gausu pamokymų, patarimų. Tiesa, knygai daugiau kaip šimtas metų, tad jos stilistika jau nelabai atitinka šių dienų vaiko, paauglio kalbėsenos, teksto suvokimo. Tačiau tie pamokymai, patarimai neturi senaties, ir skilčių, draugovių vadovai renkasi tiesiog veikloje išmokyti skautiškų, o tiksliau – bendražmogiškųjų, vertybių. Tebesivadovauju jomis, nors prie skautiško laužo seniai besėdėjau...

Dar vienas kelrodis – Rudyardo Kiplingo *Džiunglių knyga*. Baden-Powellis iš savo amžininko Kiplingo gavo sutikimą naudotis Mauglio istorija kaip jaunesniųjų skautų ugdymo sistema. Štai kodėl mažieji skautukai vadinami vilkiukais, o jų grupelė – gauja; jaunesniųjų skautų vadovai vadinami lokiu Balu (moko taisyklių), pantera Bagira (moko guvumo, judrumo), smaugliu Ka (moko kūrybiškumo). Su savo užaugusiais vilkais vis dar jaučiuosi „vieno kraujo".

Trokštantieji pajusti lietuviško skautavimo „smetonišką dvasią" turėtų paskaityti Romualdo Spalio knygą *Gatvės berniuko nuotykiai*. Po jos sunku bus sulaukti vasaros, norėsis bet kokia kaina įsiprašyti į skautų stovyklą. Skautams ir kitiems jaunesniojo amžiaus paaugliams rekomenduočiau skaityti knygas apie riterius, indėnus, piratus – jos įtraukia savo nuotykių dvasia ir neprimygtinai pamoko tauraus elgesio, empatijos, atsakomybės už bendražygius, meilės gimtajam kraštui.

– O koks Jūsų santykis su lietuvių tautosaka – ar vaikystėje skaitėte liaudies pasakas? O gal skautams artimos lietuvių liaudies dainos?

– Atminty dar regiu liaudies pasakų knygų viršelius: *Gulbė karaliaus pati*, *Eglė žalčių karalienė*, *Perkūnas, Vaiva ir Straublys* (vėliau buvo nuostabu išgirsti, kaip dzūkas senelis vaivorykštę vadindavo straubliu, suprasti šios pasakos, tiksliau – sakmės, perteiktą gamtos reiškinių aiškinimą). Pasakas ir panašaus žanro kūrinius labai mėgau. Vieną stipriausių įspūdžių paliko Vinco Mickevičiaus-Krėvės tautosakiniu stiliumi užrašyti *Dainavos šalies senų žmonių padavimai*. Tuomet laikiau tai pasakomis. *Milžinkapio* stilistika tokia artima liaudies dainai, raudai. Visus padavimus skaičiau taip, lyg klausyčiausi savo senelio. Prie *Dainavos šalies senų žmonių padavimų* grįžau aukštesnėse klasėse, kai lietuvių kalbos mokytojos Teresės Čenienės paskatinta Lietuvos mokinių jaunųjų filologų konkursui pateikiau rašinį, kuriame gretinau šiuos padavimus ir Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveikslų vaizdinius. Mano krašto rašytojas ir dailininkas, atrodė, į savo kūrinius perkėlė kažką bendro iš dzūkiškų girių, magiškųjų vandenų, mano protėvių laikysenos.

O liaudies dainų vaikystėje per daug nebūta, tačiau kiek pridainuota vėliau – skautų stovyklose, konkursuose! Organizacijoje vieni kitus vadiname broliais ir sesėmis, tad ypač nuoširdžiai skamba *seserėlės* ir *brolelio* dainiškieji dialogai. Žygiuose smagiau dainuojant su pašūkčiojimais, valiavimais, puodas ant laužo linksmiau pliupsi aidint „sujiedėt žonsį su žonseliukas".

– Jūsų pagrindinė profesija – lietuvių kalbos mokytoja, lituanistė. Dirbote ir tradicinėje, ir suaugusiųjų mokykloje. Ar susidūrėte su tais, kurie skaitymą vertina kaip nuobodų, dėmesio nevertą dalyką? Gal turite kokį nors ypatingą receptą, patarimą, kaip tokius „nemotyvuotuosius" paskatinti pasiimti knygą į rankas?

– Mokytojavimo odisėja kol kas baigta – ir vaikų, ir suaugusiųjų mokyklose. Bet kaip tam Odisėjui: gal po klajonių jūrose vėl teks sugrįžti Itakėn – mokyklon? Tad apie patarimus mokiniams verta pagalvoti. O gal verčiau apie patarimus mokytojams? Prieš kiek daugiau nei dešimtmetį įžengusi į suaugusiųjų mokyklą nustėrau: kada jie skaitys, jei dirba nuo ryto iki vakaro, sėdi pamokose nuo vakaro iki vos ne vidurnakčio, o savaitgalius skiria šeimai? Pasivijo dar viena sutrikimo banga – kaip aš juos įtikinsiu skaityti vaikų ir paauglių literatūrą? Nejau nėra programos suaugusiesiems? Nėra. Ir, tiesą pasakius, neprireikė. 7–10 klasėse skaitomi Anos Frank *Dienoraštis*, *Amžino įšalo žemėje*, Kazio Borutos *Baltaragio malūnas*, antikos mitai – ten tiek visko daug kalbėtis su suaugusiais skaitytojais! Plokštelė apsivertė – stebėjausi, kaip šiuos kūrinius analizuodavau su vaikais? Savo didžiuosius mokinius įpratinau

skaityti retkarčiais nusižengdama programai: visą pamokos laiką skirdama tyliam skaitymui. Jie užkibdavo ant kabliuko ir jau neraginami rasdavo paroje laiko paskaityti. Programiniai nusižengimai išsilygindavo su kaupu, nes mokiniai vienas per kitą dalydavosi mintimis. Tad visai neypatingas šis receptas – išmokyti rasti laiko ir įgusti skaityti.

– Įvardykite tris knygas, kurios paauglystėje paliko Jums patį ryškiausią įspūdį? Kodėl?

– Išskirčiau šias: Oscaro Wilde'o *Doriano Grėjaus portretas*, Jerome'o Davido Salingerio *Rugiuose prie bedugnės* ir Ray'aus Bradbury'o *Pradžios pabaiga*. Tai knygos, nuplėšusios vaikiško naivumo šydą, bet drauge išsaugojusios vaiką, kokį kiekvienas turime savyje.

– Ar namuose turite išsaugotų vaikystės knygų? Ar didelė Jūsų asmeninė biblioteka? O gal mieliau renkatės knygas iš bibliotekos? Ar lankydavotės bibliotekose vaikystėje?

– Vienu metu kiemo mergaičių žaidimai persikėlė į miesto vaikų biblioteką. Ten draugiškų bibliotekininkių paragintos susibūrėme į rankų lėlių teatriuką. Berepetuodamos mintinai išmokome beveik visas eiliuotas lietuvių autorių pasakas ir entuziastingai vaidindavome darželinukų grupėms. Toks gyvenimas bibliotekoje leido stebėti ir suvokti, kad knyga nugyvens šimtus gyvenimų, jei ja bus pasidalyta. Todėl man artimesnė ne kaupimo, o dalijimosi idėja. Daug savo vaikiškų knygelių padovanojau vaikų namams per pradinėse klasėse rengtas knygų rinkimo akcijas. Dabartinės manosios ar pasiskolintosios suka ir suka ratą giminaičių, draugų, pažįstamų orbitose, galų gale patenka į lauko bibliotekėles ir tada jau Dievas težino, kaip joms sekasi. Taigi didžioji mano biblioteka – atmintis. Žinoma, yra ir ten uždulkėjusių lentynų.

– Ką skaitote šiuo metu? Ar randate laiko paskaityti savo malonumui?

– Išsisukinėju kaip kai kurie mano mokiniai! Vis atsiranda „neatidėliotinų" darbų, ir skaitymas pastumiamas, atidedamas... Jau kurį laiką nebe aš, o man rekomenduoja, ką skaityti. Štai oranžiniu viršeliu šviečia Andrijaus Liubkos *Karbidas* ir vilioja į savo pasaulį, ragina pasivyti visus, šią knygą perskaičiusius. Malonus tų vaikystės lenktynių jausmas.

Senokai nebeintriguoja siužetai. Pasimėgavimo šaltiniu tapo rašytojo stilius. Mėgstu lėtą, tarsi smaguriaujamąjį skaitymą. Ir vis labiau vertinu gerą užsienio autorių vertimą. Būtent vertėjo kalbos jausmas ir kalbos išmanymas arba suveda, arba išskiria su rašytoju.

Prie Varėnos centrinės bibliotekos fasade įamžintos M. K. Čiurlionio „Karalių pasakos". 2022 m. Šarūno Škimelio nuotr.

– Ko palinkėtumėte Lietuvos skautams ir visiems žurnalo* Rubinaitis *skaitytojams?

Žodis „skautas" reiškia „žvalgas", todėl būkite tokie ir knygų pasaulyje – pirmieji patiriantys ir kitiems perduodantys. *Rubinaičio* skaitytojų bendruomenei linkiu spalvotų kasdienybės iliustracijų – tokių, kokias nudžiunga pamatęs kiekvienas vaikas. Iš Lietuvos šiaurės į Dzūkijos pusę skrieja padėka varėniškiams mokytojams, bibliotekininkams už atvertas duris į šlamančių puslapių pasaulį.

– Ačiū už interviu.

Gerą knygą prisiminsi ir po kelerių metų...

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Moksleivį **Kristijoną Baką** kalbina bibliotekininkė **Jolanta Žvirblytė**

– Trumpai papasakok apie save ir savo šeimą.

– Esu Kristijonas Bakas. Man dešimt metų. Mokausi Ukmergės „Šilo" progimnazijos ketvirtoje klasėje. Mano tėveliai dirba su įvairiais tekstais ir knygomis. O mano tėtis Vainius – dar ir poetas, rašo ir verčia knygeles vaikams. Kartais paprašo ir manęs patarimo, nes sako, kad vaikams geriau viskas matyti (*juokiasi*).

– Ar pameni knygas, kurias Tau skaitė tėveliai, kai pats dar nemokėjai? Kurios buvo mėgstamiausios?

– Mes skaitome daug įvairių knygų, turime savo namų bibliotekėlę, tad knygos mane supa nuo mažens. Sunku išskirti pačias mėgstamiausias. Galbūt Sergejaus Kozlovo *Ežiukas rūke* (šią knygelę man nuo kūdikystės skaitydavo tėveliai), Richardo Scarry'io *Ką žmonės dirba visą dieną* (labai patikdavo įdomios iliustracijos), Alano Alexanderio Milne'o *Pūkuotuko pasaulis*, Giannio Rodario *Čipolino nuotykiai*, Kennetho Grahame'o *Vėjas gluosniuose* (reikės kada nors

Lankantis Širvintų parke 2021 m. vasarą. Asmeninio archyvo nuotr.

perskaityti dar kartą), Piretos Raud *Pono Paukščio istorija* ir Edgaro Valterio *Puokių istorijos*. O močiutė visada atnešdavo man įdomių knygų iš bibliotekos.

– ***Kada pradėjai skaityti? Ar pameni knygą, kurią perskaitei savarankiškai?***

– Skaityti išmokau, kai man buvo ketveri. Tiksliai neatsimenu, kokia buvo pati pirmoji perskaityta knyga. Seniai tai buvo (*juokiasi*). Kai kurias dažnai skaitomas knygeles jau mokėjau atmintinai, todėl man buvo lengviau išmokti skaityti. Tai įvyko savaime. Aš jau žinojau, kas jose parašyta. Gal vienos pirmųjų knygų buvo Sveno Nordqvisto istorijos apie Petsoną ir jo katiną Findusą.

– ***Kokios knygos Tau patinka – tema, žanras...***

– Skaitau įvairias knygas. Man patinka ir rimtos, ir linksmos, pažintinės, enciklopedijos ir detektyvai. Kartais tiesiog norisi atsipalaiduoti, tai skaitau juokingus komiksus.

– ***Kaip išsirenki knygas? Kieno rekomendacijos Tau svarbios?***

– Knygas skaityti dažniausiai išsirenku pagal aprašymą, kartais paskaitau knygos pradžią ir žiūriu, ar mane įtraukia, sudomina. Man svarbu ir tai, ką pataria tėvai, seneliai, mokytojai ar bibliotekininkai.

– ***Ar yra knyga, kurią skaitei ir norėtum perskaityti dar kartą? Kodėl?***

– Taip, tikrai yra. Iš tiesų aš netgi mėgstu skaityti knygas ne po vieną kartą, pavyzdžiui, Roaldo Dahlio, Astridos Lindgren, Otfriedo Preußlerio, Christine Nöstlinger knygas. Kai kurias skaičiau, kai buvau mažesnis, ir jau vėliau, kai paūgėjau. Visai kitaip supranti knygas, kai skaitai po kurio laiko, atkreipi dėmesį į kitus dalykus.

– ***Ar yra knyga, kurią pradėjai, bet nebaigei? Kodėl?***

– Tokia knyga yra, gal net ir ne viena. Kartais knygos būna nuobodžios. O kartais viskas atrodo supainiota, per daug veikėjų ir sunku atsekti, kas po ko vyksta. Arba tiesiog kažkodėl nejdomu skaityti. Aš skaitau tikrai daug ir įvairiam amžiui skirtų knygų, nesirenku vien plonyčių (*šypsosi*). Dabar pradėjau skaityti knygas anglų kalba.

– ***Ar yra autorių, kurių knygas visada renkiesi?***

– Tokių autorių tikrai yra, pavyzdžiui, Astrida Lindgren, Roaldas Dahlis, Kate DiCamillo, Davidas Walliamsas, Vytautė Žilinskaitė, o kai buvau mažesnis, labai mėgdavau Kęstučio Kasparavičiaus ir Selemono Paltanavičiaus istorijas. Patinka Ramutės Skučaitės eilėraščiai – juose daug gyvenimiškos išminties.

– ***Ar Tau svarbios iliustracijos?***

– Jeigu knyga įdomi, viską galiu įsivaizduoti, tada ir iliustracijos nebūtinos. Aišku, kartais knyga tampa įdomesnė, juokingesnė su iliustracijomis, pavyzdžiui, komiksai. Bet man iliustracijos nėra labai svarbios. Man įdomiau, kas rašoma knygoje.

– ***Ar patinka knygų tęsiniai? Ar yra tokia knyga, kurios tęsinį norėtum perskaityti, nors jis neparašytas?***

– Knygų tęsiniai man dažniausiai patinka. Kartais atrodo, kad knyga liko neužbaigta, pabaiga tarsi įvyko ne laiku, per anksti ir norėtųsi tęsinio, bet jo nėra.

– ***Ar yra knygos personažas, su kuriuo norėtum susitikti? Ką norėtum nuveikti? O kūrinio vieta ir laikas, kur norėtum nukeliauti?***

– Visai norėčiau susitikti su Karlsonu, kuris gyvena ant stogo, ir pamatyti jo namelį, ten apsilankyti. Labiausiai norėčiau apžiūrėti, kaip pritaisytas jo propeleris. Smagu būtų padūkti su juo, gal net ir paskraidyti kartu po Švediją.

– ***Kokia knyga Tave labiausiai nustebino? Kodėl?***

– Kai buvau mažesnis, mane labai nustebino Ondržejaus Sekoros *Skruzdėliuko Ferdos nuotykiai*, nes mėgstu tyrinėti gamtos pasaulį, bet patinka ir konstruoti. Skruzdėliukas suderindavo ir viena, ir kita. Labai įdomūs buvo vabaliukų nuotykiai, tikrai netrūko veiksmo ir žaismingumo. O visai neseniai džiaugiausi skaitydamas Anjos Portin knygą *Slaptas radijas* – ji irgi, galima sakyti, nustebino.

– ***Kaip greitai skaitai? Gal esi suskaičiavęs perskaitytas knygas? Storiausia knyga, kurią įveikei?***

– Skaitau tikrai greitai. Esu perskaitęs jau daugiau nei tris šimtus knygų. Bent jau tiek esu užsirašęs. Tiksliai nežinau, gal kai kurių neužsirašiau. Kai buvau mažesnis, pildydavau sąrašą sąsiuvinyje, o dabar naudoju „Goodreads.com" platformą. Storiausia knyga buvo J. K. Rowling *Haris Poteris ir Fenikso brolija* – 736 puslapiai. Esu skaitęs visas Hario Poterio dalis, taigi storos knygos manęs tikrai negąsdina (*šypsosi*).

– ***Ar Tau svarbu skaitymo vieta, laikas, aplinka?***

– Įvairiai. Dažniausiai skaitau namuose ryte arba vakare. Geriausia, kad būtų jauki aplinka, būtų tylu, niekas aplink nešurmuliuotų, galėčiau susikaupti, įsivaizduoti aprašomą pasaulį. Vasarą patinka skaityti sode, gamtoje.

– ***Ar mėgsti apie perskaitytas knygas dalytis įspūdžiais, diskutuoti? Su kuo?***

– Pačias įdomiausias knygas pasirenku pristatyti mokykloje. Ne apie visas knygas lengva pasakoti. Apie knygas kalbu su tėvais ir seneliais. Namuose visi mėgstame skaityti, todėl įdomu padiskutuoti. Pavyzdžiui, Lorenos Hickok knygą *Helenos Keler istorija* skaitė mano močiutė, mama ir aš – visi pasikeisdami.

– ***Kaip galvoji, kodėl vaikams (ir ne tik) verta skaityti knygas?***

– Knygas skaityti tikrai verta, nes iš jų galima daug ko išmokti, pavyzdžiui, kaip elgtis tam tikrose situacijose, ko galbūt nedaryti, išmokti džiaugtis gyvenimu ir vertinti jį. Galima sužinoti įdomių dalykų, skaitant enciklopedijas ar žinynus rasti dar negirdėtų faktų. Skaitant taip pat galima pakeliauti po pasaulį, aplankyti tolimus kraštus. Be knygų būtų tiesiog neįdomu gyventi, neturėčiau ko veikti.

– ***Kokie skaitytojai Tavo bendraklasiai? Ar vieni kitiems rekomenduojate knygas?***

– Mano bendraklasiai turbūt nelabai kuo skiriasi nuo kitų vaikų. Vieni skaito daugiau, kiti mažiau. Mokykloje pristatinėjame perskaitytas knygas. Kartais iš kitų išgirstu apie kokią nors įdomią knygą, tada pats noriu ją perskaityti. Manyčiau, kad tai ir yra rekomendacija, nes jeigu tau patinka, ką klasės draugas pasakoja apie knygą, gali susidomėti ir pats ją perskaityti.

– ***Ką rekomenduotum būtinai perskaityti savo draugams? Kodėl?***

– Net nežinau, ką patarčiau būtinai perskaityti visiems. Galbūt ką nors iš klasikos kūrinių, nes man atrodo, kad ten daugiausia išminties, viskas pateikiama žaismingai. Pavyzdžiui, Astridos Lindgren knygos – jos tokios nepasenusios, tinkamos visiems laikams.

– ***O ką – suaugusiesiems? Pavyzdžiui, savo mokytojai ar bibliotekininkei? Kodėl?***

– Suaugusiesiems patarčiau gal tiesiog perskaityti bet kurią knygą, skirtą vaikams, – tada jie galės prisiminti savo vaikystę, kokie buvo jaunystėje, galės geriau suprasti šiuolaikinius vaikus, pernelyg neatitrūkti nuo dabarties. O mokytojai ir bibliotekininkai, man atrodo, skaito daug vaikams skirtų knygų.

– ***Kaip Tau atrodo, kokia knyga vaikams yra gera?***

– Pirmiausia knyga turėtų būti įdomi, joje turėtų vykti nepaprasti dalykai, gal net ir personažai turėtų būti ypatingi. Bet svarbiausia tai, kad gerą knygą prisiminsi ir po kelerių metų, galėsi apie ją papasakoti – ji turi palikti tavyje pėdsaką.

– ***Ar patinka žiūrėti filmus, sukurtus pagal literatūros kūrinius? Kaip vertini? Pirma knyga, po to – filmas? Ar atvirkščiai?***

– Kartais man patinka žiūrėti pagal literatūros kūrinius sukurtus filmus, o kartais kaip tik ne. Dažniausiai knygos veikėjus, veiksmo vietą įsivaizduoju kiek kitaip, negu filmuose rodoma, todėl stengiuosi filmų, sukurtų pagal labai patikusias knygas, nežiūrėti. Aišku, yra tokių filmų, kurie nenusileidžia knygai ar net ją pralenkia. O kartais anksčiau pasirodo filmas, lietuviško knygos vertimo tenka palaukti. Man patiko toks trumpas animacinis filmas „Sraigė ir banginis" („The Snail and the Whale"), sukurtas pagal Julios Donaldson knygą. Lietuviškai tokios knygelės dar nėra.

– ***Knyga ir kompiuteris – konkurentai?***

– Kartais taip. Jeigu knyga įdomi, tai ir skaitau, bet visą dieną skaityti juk negaliu. O kompiuteris man reikalingas, kai noriu pailsėti, kai mokausi programuoti, žaisti šachmatais.

– ***Kokios pamokos Tau labiausiai patinka?***

– Galima sakyti, kad visos. Mokytis man patinka. Bet kartais mėgstu ir patinginiauti... Įdomiausia gal matematika, lietuvių kalba, pasaulio pažinimas ir anglų kalba.

– ***Ką mėgsti, be skaitymo, veikti laisvu laiku?***

– Lankau šachmatų treniruotes, dar patinka konstruoti elektronikos prietaisus, programuoti, žaisti su savo katyte, klausytis muzikos, žaisti šaškėmis, o vasarą važinėti dviračiu po mišką ir smagiai leisti laiką su šeima sode, keliauti, lankytis muziejuose.

– ***Kuo svajoji būti užaugęs?***

– Tiksliai dar nežinau, gal norėčiau būti inžiniariumi arba programuotoju.

– ***Ačiū už pokalbį!***

Stažuotė Estijos vaikų literatūros centre

DR. LAIMUTĖ ADOMAVIČIENĖ

Idėja suplanuoti stažuotę į Estijos vaikų literatūros centrą kilo berašant studiją „Lietuvių (e)migrantų literatūra vaikams ir jaunimui 1990–2020". ***Panaši vaikų literatūros situacija po nepriklausomybės atkūrimo buvo ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Baltijos šalyse – Estijoje ir Latvijoje. Estija yra unikali nedidelė šalis, turinti tik virš 1,3 mln. gyventojų, bet vaikiškų knygų pasaulio mastu išleidžianti stulbinamai daug, pavyzdžiui, 2016 m. – 780, 2018 m. – 800 pavadinimų knygų vaikams.***

Po 1991 m. Estijos nepriklausomybės atkūrimo į literatūros areną žengė jaunoji rašytojų karta. Estijoje vaikams ir jaunimui kuria vien moterys, (e)migravusios į užsienį: Kristina Kass (g. 1970), gyvenanti Suomijoje; Kairi Look (g. 1983), gyvenanti tarp Estijos ir Nyderlandų; Tiiu Kitsik (1981), gyvenanti Berlyne; Gerda Märtens (g. 1987), gyvenanti Šveicarijoje; Ene Sepp (g. 1991), gyvenanti JAV, ir kt. Lietuvoje tarp rašytojų (e)migrantų yra ir moterų, ir vyrų (Povilas Villuveit, Valdas Aušra). Kaip ir Lietuvoje, Estijoje dominuoja prozinė kūryba estų kalba. Yra rašytojų, ne tik kuriančių tekstus, bet ir juos iliustruojančių.

Biblioteka

Apie Estijos vaikų literatūros centrą 2018 m. *Rubinaityje* (Nr. 4 (88)) yra rašiusi direktorė Triin Soone.

Estijos vaikų literatūros centras įsikūręs išskirtinėje vietoje – Talino senamiesčio širdyje, prie pat Didžiųjų pakrantės vartų ir gausiai lankomo modernaus Jūrų muziejaus (Storosios Margaretos bokšte). Įstaigos adresas – Pikk g. 73. Centras gyvuoja nuo 1933 m. ir savo veiklomis garsina estų vaikų literatūrą ne tik Estijoje, bet ir užsienyje. Direktorė Triin Soone aprodė be galo jaukų centrą, pirmame aukšte esančią vaikų ir paauglių, jaunimo biblioteką, vadinamą Skaitytojų aptarnavimo skyriumi. Visų vaikų mėgstama herojė Lota nuo bibliotekos sienos kviečia mažuosius skaitytojus smagiai vartyti knygeles ir skolintis jas į namus. Knygų lentynos žemos, todėl lengvai pasiekiamos ir prieinamos. Čia sukaupta daugiau kaip 65 tūkst. laikmenų.

Kaip smagu buvo pamatyti, kad jauniausiems estų skaitytojams išversta ir lietuvių autorių knygų! Akį traukia išskirtinės Kęstučio Kasparavičiaus knygos, Linos Žutautės „Kakės Makės" serija, o Evelinos Daciūtės ir Aušros Kiudulaitės knyga *Laimė yra lapė* puikuojasi tarp geriausių 2021 m. išleistų vaikų ir jaunimo knygų. Kasmet knygas renka Estijos vaiko gerovės asociacija ir Estijos vaikų literatūros centras. Kabo plakatas su visomis išrinktomis knygomis. Kiekvienais metais organizuojami gražiausių ir geriausių vaikų knygų rinkimai, kūrybiniai romano paaugliams, pasakų vaikams konkursai. „Nukits" konkurso metu patys vaikai išrenka mėgstamiausią knygą.

Bibliotekos darbuotoja pasakojo, kad labai stinga, kaip ir Lietuvoje, estiškų knygų paaugliams ir jaunimui: deja, šiai amžiaus grupei vis dar vyrauja verstinė literatūra. Apgailestavo, kad sunkiai kelią skinasi komiksai, kurių kol kas nerekomenduoja mokytojai, nors yra sukurta itin vertingų estiškų komiksų apie garsius žmones.

Edgaro Valterio galerija

Tai viena iš patraukliausių vietų centre, kur galima susipažinti su garsaus estų iliustratoriaus, rašytojo Edgaro Valterio (1929–2006) gyvenimo faktais, knygomis, animaciniais filmukais, vaizdo įrašais. O kaip smagiai nuteikia patys puokiai ir Valteris, žvelgiantys nuo sienų! Yra sukurtas Puokio namelis, į kurį įlindęs vaikas gali paklausyti gamtos garsų: barbenančio lietaus ar paukščio giesmės.

Šioje Valterio galerijoje saugomi originalūs paties dailininko darbai: Valterio paveldėtojai 2007 m. padovanojo didžiąją iliustracijų dalį. Taip gimė Valterio darbų kolekcija – net keli tūkstančiai iliustracijų originalų! Galerijoje galima išvysti ir kitų žymių vaikų iliustratorių kūrinių. Pradarai stalčių – ir matai originalius piešinius! Nuo 2006 m. pradėtos kaupti originalios vaikų literatūros iliustracijos. Centras meniškiausias iliustracijas arba įsigyja, arba jas dovanoja autoriai. Kita dalis kūrinių saugoma centro saugykloje.

Labai džiugu, kad Valterio „Puokiai" meniškai vertėjos Viltarės Urbaitės išversti ir į lietuvių kalbą.

Edgaro Valterio galerija. Laimutės Adomavičienės nuotr.

Stinga didesnio lietuviškų ir estiškų leidyklų bendradarbiavimo, nes labai mažai išverčiama estiškų vaikų knygų lietuviškai. Daug geresnė padėtis su Latvija – išverčiama žymiai daugiau knygų.

Muziejus

Centre įkurtame estų vaikų literatūros muziejuje galima susipažinti su sena ir įdomia estų literatūra – nuo pradžios iki šių dienų. Eksponatai pasakoja apie įvairius vaikų literatūros proceso etapus. Galima išbandyti savo žinias atsakinėjant į klausimus išmaniajame ekrane.

Labai intriguojanti edukacinė spinta – žaidimas apie knygos kelią: nuo idėjos rašytojo galvoje, istorijos sukūrimo iki leidyklos. Kiekvienas lankytojas, atveriantis langą, išvysta vis kitokį vaizdą: rašytoją, kuriantį prie stalo, kitame lange – prie būsimos knygos plušančius redaktorius, kalbininkus. Leidiniui dailininkas parenka ir sukuria tinkamas iliustracijas. Tada būsimam leidiniui laikas į leidyklą. Leidykloje spalvotoms knygoms leisti naudojamos tik keturios spalvos: geltona, raudona, mėlyna ir juoda. Iš leidyklos knyga keliauja į knygynus, mokyklas, bibliotekas ir pas smalsius skaitytojus.

Informacijos paslaugų skyrius

Šiame skyriuje galima rasti vaikų literatūros ir mokslo tiriamųjų darbų, monografijų, kt. Tyrėjų grupė, suburta 2003 m., atlieka svarbius mokslinius darbus: inicijuoja ir leidžia mokslinius straipsnius, studijas, solidžias literatūros istorijas, žodynus, knygas. Jau išleistas *Estų vaikų literatūros žodynas* (2006), *Estų vaikų literatūra 1991–2012* (2014), *Estų vaikų literatūros centro leidiniai* (2004–2015, I–VI). Lietuvių vaikų literatūros tyrėjams yra iš ko pasimokyti.

Mokslininkai ir skaitybos specialistai rengia įvairius informacinius leidinius, naujienlaiškius, rūpinasi estiškų knygų sklaida Estijoje ir užsienio šalyse, bendradarbiauja su leidyklomis. Centras dalyvauja tarptautiniuose literatūros ir iliustracijų projektuose, renginiuose, užsienio knygų mugėse, festivaliuose. Organizuojami seminarai ir informacinės dienos mokytojams ir bibliotekininkams.

Šiame skyriuje teko darbuotis susipažįstant su reikiama estų (e)migrantų literatūra, knygų vertimais į užsienio kalbas, literatūros kritika.

Renginių erdvė

Šioje erdvėje vyksta įvairūs knygų pristatymai. Čia rengiamos estų ir užsienio šalių dailininkų iliustracijų parodos. Vasarą čia klegėjo dienos stovyklose laiką leidžiančių vaikų balsai – jiems vyko įvairios edukacijos. Priešmokyklinukams ir vyresniems mokiniams siūlomos smagios veiklos apie literatūrą, skatinamas skaitymas, jo sklaida patraukliomis priemonėmis.

Maloniai stebina talentingų dailininkų išpieštos langinės, kurios, esant reikalui, uždaromos ir galima mėgautis tamsa susipažįstant su žymių estų dailininkų kūryba, jos virtuve, kūriniais. Centre beveik nieko nėra standartiško, nes prie kiekvieno daikto kūrybiškai prisiliesta vieno ar kito talentingo menininko. Šiuolaikiniai sprendimai pateikiami kūrybiškomis formomis.

Praktiškai išnaudoti ir koridoriai, jų fojė, kur taip pat nuolat vyksta dailininkų parodos, kviečiami vaikų rašytojai ir jų mylėtojai. Estų vaikų knygų iliustracijos keliauja po pasaulio erdves.

Stažuotės metu buvo atidaryta dailininkės Lenos Revenko (g. 1976 m. Minske) iš Izraelio paroda, pristatanti portretus. Autorės kūrybai įtakos turi kinų tapyba, senosios persų miniatiūros, japonų mangos, kt. Šiuo metu menininkė gyvena Izraelyje, į kurį 1990 m. persikėlė su šeima.

Pasakos palėpė

Į paslaptingą palėpę kviečiama visa šeima, norinti patirti literatūrinį ar šventinį įvykį. Palėpėje vyksta šeimos rytmečiai, vaidinimai, kūrybinio rašymo, dailės užsiėmimai. Kabančios lėlės, magiški teatro daiktai kuria pasakišką nuotaiką. Čia gali būti švenčiami gimtadieniai, gali vykti kalėdiniai vakarėliai. Vaikai smagiai leidžia laiką!

Stažuotę parėmė Lietuvos kultūros taryba

Kai prieš akis svajonė – net jūra iki kelių

Eglė Baliutavičiūtė

Yra kūrinių, kuriuos labai sunku sudėlioti į lentynas pagal adresatą. Jau daugybę metų stebėdama vaikų literatūros procesus ir tendencijas, dirbdama įvairiose vaikų ir paauglių knygų apdovanojimų komisijose dažnai susiduriu su tuo, kad knygos šiaušiasi, nepaklūsta, aiškina: aš ir tam, ir tam, ir dar trečiam skirta! Ir ką tu man?

Ypač sudėtinga su knygomis, vaizduojančiomis vyresniųjų paauglių ir labai jaunų suaugusiųjų gyvenimus: jos ir atsiduria tarp paauglių ir suaugusiųjų literatūros. Čia galima paminėti tokius ryškesnius literatūros lauke pastebėtus kūrinius, pavyzdžiui, Rutos Sepetys *Druska jūrai* (liet. leidimas 2016), Rimanto Kmitos *Pietinia kronikas* (2016) ir kt. Pirmoji knyga, beje, JAV išleista kaip knyga paaugliams, Lietuvoje skirta suaugusiesiems[1]. Tai, be abejonės, sukelia šiek tiek sumaišties. Kartais knygos viename iš laukų – suaugusiųjų arba vaikų literatūros – pražiūrimos, neaptariamos, kaip nutiko su Kmitos knyga, kuri labai artima paauglių literatūrai, atitinka paauglių skaityboje įsitvirtinusią problemų prozos žanro tradiciją, tačiau vaikų literatūros kontekste nebuvo aptarta, o suaugusiųjų literatūros lauke pelnė daug laurų, sulaukė išsamių recenzijų.

Šią ilgą įžangą kurpiau ne veltui, nes 2022 m. pasirodė dar viena į vieną lentyną nesileidžianti patupdoma knyga – **Justino Žilinsko** parašytas ir **Ūlos Šveikauskaitės** iliustruotas istorinis nuotykinis romanas ***Bėgliai. Jūrų keliais į Ameriką***[2]. Nors Lietuvos integralioje bibliotekų informacijos sistemoje knyga priskirta jaunimo auditorijai, tačiau jau sulaukė nemažai dėmesio ir suaugusiųjų, ir paauglių literatūros laukuose: portalo „15min knygos rinkimuose 2022“ pateko į Lietuvių autorių grožinės literatūros kategoriją[3], pateko ir į akcijos „Metų knygos

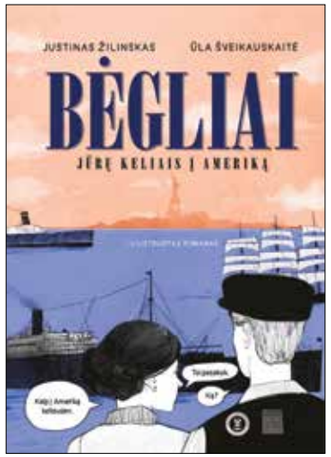

Dail. Ūla Šveikauskaitė

rinkimai 2022“ paauglių kategoriją, tapo viena iš trijų nominančių Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos Lietuvos skyriaus organizuojamuose apdovanojimuose Prano Mašioto premijai laimėti, skiriamai už geriausią metų knygą vaikams ir paaugliams.

Tai, kad knygos nepaklūsta ir nesileidžia įspraudžiamos į siaurus rėmelius, anokia bėda, svarbu jas mums, apžvalgininkams, recenzentams, mokytojams, bibliotekininkams ir įvairaus amžiaus skaitytojams, pastebėti. Taigi atidžiau pažvelkime į šį kūrinį, jau spėjusį sulaukti tiek dėmesio.

Istorinis nuotykių romanas ir ne tik

Emigracija – ne naujas fenomenas, lietuviai, kaip ir kitų tautų žmonės, nuo seno ieškojo geresnio gyvenimo svetur. Skirtumas tik tas, kad prieš gerą šimtmetį nuvykti į Ameriką buvo kur kas sunkiau.

Apie tai ir pasakojama knygoje *Bėgliai. Jūrų keliais į Ameriką*, nukeliančioje į 1912 m., kai Lietuva dar buvo carinės Rusijos pavergta, o Amerika atrodė kaip tolių toliai, žadantys ne tik materialinių gėrybių, bet ir išsvajotą laisvę, neįtikėtinas galimybes kurti savo gyvenimą taip, kaip norisi.

Pagrindinis romano veikėjas – valstiečio sūnus, buvęs gimnazistas Jokūbas, patekęs į žandarų nemalonę dėl lietuviškos veiklos, nori pabėgti į Ameriką. Bet kaip tik tuo metu jo dėmesį patraukia Veronika, nuskurdusio šlėktos dukra. It pasakose jis iš pirmo žvilgsnio pameta galvą dėl žavios merginos ir prisigalvoja būdų, kaip su ja pasimatyti. Jau pirmąjį kartą, kai tik jie lieka vieni, Jokūbas pasiūlo Veronikai vykti kartu. Mergina, linkusi į avantiūras ir pajutusi prielankumą Jokūbui, be to, nesižavinti gyvenimo perspektyvomis Lietuvoje, sutinka bėgti kartu.

Dabar keliauti paprasta – susiradai interneto puslapį ir gali nusipirkti kelionę į bet kurį pasaulio kampelį, daugiau vargo sukels nebent gauti vizą. XX a. pradžioje, dar persekiojamam valdžios, palikti šalį buvo sunkus, varginantis, net pavojingas reikalas. Pirmoje romano dalyje „Svajonės link“, padedamas žydų prekeivių, Jokūbas gauna du bilietus laivu į Ameriką, bet dar reikia iš Marijampolės apylinkių nukakti iki Vokietijos. Kur yra poreikis, atsiranda ir pasiūla. Kontrabandininkai, žinoma, už atlygį, padeda kirsti sieną. Čia pasitelkiamas artistiškas, nors grėsmingas, bet kartu ir smagus epizodas – pabėgėlių būrelis, vedamas kontrabandininko, prieš pasieniečius vaidina laidotuvių procesiją, lydinčią mirusius senolius į kapines prie pat Prūsijos sienos. Tačiau tai tik viena didelės kelionės atkarpa – veikėjų dar laukia skaudus praradimas (Veronika netenka kūdikio „amerikoniuko“), o tada teks ištverti varginančią kelionę perpildytais traukiniais iki Hamburgo.

Antroje romano dalyje „Per Atlantą“ veikėjai dvi savaites praleidžia uždaroje laivo erdvėje, tačiau ta erdvė puikiai išnaudojama sudėtingėjantiems jaunuolių santykiams ir socialiniams skirtumams atskleisti. Nepamirštama įterpti ir kelių nuotykių: maišto, iškritusiųjų pro bortą gelbėjimo ir detektyvinio siužeto – Jokūbas neteisingai apkaltinamas stipriu antros klasės keleivio, reiškusio dideles simpatijas Veronikai, sužalojimu. Veronikos prašoma, tuo pačiu laivu plaukianti žurnalistė, ieškanti intriguojančių emigrantų istorijų, padeda atskleisti tiesą ir išaiškinti tikruosius nusikaltėlius.

Trečias, paskutinis, romano skyrius (turinyje pavadinimas nurodomas kaip „Amerika“, o to paties skyriaus pradžioje – „Amerikos prieangyje“) yra trumpiausias. Horizonte sušmėžuoja Laisvės statula – kelionė baigta, svajonė jau ranka pasiekiama. Amerika nepasitinka pernelyg svetingai: žmonės varomi į priekį, susidaro spūstys, netrūksta priekabiavimo, nemalonaus dokumentų tikrinimo. Bet argi tai kliūtis, kai atlaikyti kur kas sudėtingesni išbandymai?

Griežtai nusakyti romano žanrą sunku, nes tai žanrų mišinys, suliejantis istorinį pasakojimą su nuotykių, meilės, detektyvinio romano elementais. Istoriniam pasakojimui pasiruošta rimtai, kaip viename interviu teigė Žilinskas: „Atsimenu fantastikos rašytojų – beje, ukrainiečių, dabar turėjusių palikti savo namus dėl karo, pastebėjimą: jeigu rašai apie tam tikrą epochą, privalai žinoti ne tik, kokiais rūbais rengėsi, bet ir kokios tų rūbų sagos.“[4] Taigi romane rasime daug įdomių detalių apie emigrantų vargus, kankinusias ligas, kelionės ypatybes. Bet toks įdirbis jau nėra naujiena kalbant apie autoriaus kūrybą – taip jau yra daręs rašydamas pažintinį-grožinį romaną *Mano Vilnius mano* (beje, literatūriniu požiūriu *Bėgliuose* autoriui kur kas natūraliau, įtikinamiau ir psichologiškai niuansuočiau pavyko suderinti grožinį pasakojimą su gausia istorine medžiaga, jei lygintume su jo ankstesne ką tik paminėta knyga). Šį kartą, kaip nurodoma knygos pabaigos padėkoje, surinkti medžiagą, užtikrinti jos tikslumą padėjo gausi konsultantų komanda, tarp kurių yra istorikas Daumantas Kiulkys, jūreivystės žinovai Rokas Arbušis ir Romualdas Adomavičius.

Socialiniai aspektai

Nuo pat pradžių romane vaizduojama skirtis tarp skirtingų socialinių klasių, tačiau stipriausiai ji atskleidžiama Jokūbui ir Veronikai atsidūrus laive. Mylimajai Jokūbas gavo antros klasės bilietą, o pats tveria kelionę trečia klase, gyvendamas tarpudenyje su gausybe panašaus likimo įvairių tautų emigrantų. Ši skirtis milžiniška – jis gyvena nešvarioje aplinkoje, kur nuolat kyla įvairių konfliktų, itin prastai maitinama (dėl ko net įvyksta susirėmimas), įgula juos laiko prastesniais žmonėmis, su kuriais galima nesiskaityti: „jaudinanti kelionės pradžia netruko pavirsti į keikiamą kančią“ (p. 197). Jiems netgi draudžiama bendrauti su antros klasės keleiviais – tai sukelia sunkumų Jokūbui ir Veronikai. O Veronika gyvena keturvietėje kajutėje, vakarais mėgaujasi vynu ir pokalbiais su išsilavinusiais, pasiturinčiais žmonėmis. Pas ją paslapčia įsigavęs Jokūbas – it koks Džekas iš „Titaniko“ – pasijunta atsidūręs kitame pasaulyje: čia įgula elgiasi maloniai, aplinka daili, netrūksta skanių valgių.

Sakyčiau, puikus autoriaus sprendimas skaitytojui palikti įsivaizduoti: jei skirtumas tarp trečios ir antros klasės toks didelis, tai kaip viskas atrodo pirmos klasės laivuose? Kokios prabangos ten būta?

Veikėjų charakteriai

Romanas nėra psichologinio pobūdžio, nerasime čia intensyvių saviieškos epizodų, sąmonės srauto, augimo, brandos momentų. Tačiau tai nėra joks trūkumas: pagrindinių veikėjų paveikslai atrodo įtikimi ir pakankamai niuansuoti, nevienasluoksniai.

Jokūbas – nekvailas, nors jaunatviškai impulsyvus, kartais ir karštakošiškas. Pasitelkus jį plėtojama lietuvybės, Lietuvos atkūrimo linija, bet patetikos išvengiama parodant žmogaus dvilypumą, svarstymus, mėginant suderinti rūpimas idėjas su labai žemiškais troškimais. Jokūbas dažnai kalba, kaip grįš išsimokslinęs (jį domina inžinerija, žavisi tiltų statyba), praturtėjęs į Lietuvą, kai tik ji taps laisva, kaip padės ją atkurti (apie tai jam ypač dažnai primena buvęs bendramokslis ir draugas Kazys). Bet vis dėlto Jokūbui kur kas svarbesnė asmeninė laimė – materialinė gerovė, laisvė, buvimas su Veronika, su kuria likus Lietuvoje gyvenimo galimybės būtų miglotos, nes jis valstietis, kad ir šiek tiek gimnaziją lankęs, o ji šlėktos dukra, kurią tėvai norėtų nutekinti geriau... Jokūbas pasirodo kaip tvirtas, doras žmogus, pasiryžęs viską padaryti dėl mylimosios ir savo tikslo – Amerikos.

Veronika kiek labiau avantiūristiška, išlepinta asmenybė, besibodinti gyvenimu provincijoje, tad lengvai pasiduoda įkalbinėjimams pabėgti. Ji taip pat jaučia stiprius jausmus Jokūbui, leidžiasi jo popinama ir menkai kada atsilygina tuo pačiu, be to, keliaudama antra klase pradeda flirtuoti su inžinieriumi Aleksu, nutyli, kad Jokūbas yra jos vyras ir prieš Dievą, ir prieš įstatymą, pristato jį kaip pažįstamą (p. 230). Ištikimybės Veronika nesulaužo, tik kiek pasimėgauja elegantiška, jos sluoksniui artima kompanija, o savo padėtį įvertina ironiškai: „Ak, maman, kad tu žinotum, kokia aš kvaiša: renkuosi kaimo Jurgį, užuot ėjusi su kokiais nors karininkais ar inžinieriais...“ (p. 209).

Antraeiliai romano veikėjai, be abejonės, kur kas mažiau ryškūs nei pagrindiniai, bet ir juos neretai randama galimybių apšviesti įvairialype šviesa, suteikti jiems charakterį: čia galima paminėti Veronikos tėvą, žurnalistę Eriką ir dar vieną kitą personažą.

Romano pabaiga su klaustuku

Knygos pabaiga atvira. Pirmasis skyrius, kaip ir paskutinis, atskleidžia įvykius praėjus penkiolikai metų nuo pabėgimo – lietuviai 1927 m. susirinkę į renginį, skirtą Vilniaus išlaisvinimo nuo lenkų iniciatyvai paremti, ir čia po daugybės metų vėl susitinka Jokūbas ir Veronika. Tačiau pabaigoje lieka didelė mįslė: kas nutiko Veronikai, kuri, vos jiedviem atsidūrus Amerikoje, buvo pagrobta. Jokūbas ieškojo žmonos, bet nesėkmingai. Kas atsitiko Veronikai – nežinia, aišku tik tiek, kad po daugelio metų ji laisva ir, rodos, gyvena neblogai, dabar prisėdusi prie staliuko viską apie save papasakos Jokūbui.

Atviros pabaigos palieka skaitytojui sugalvoti savo pabaigą (prisiminkime Loisos Lowry *Siuntėją*) – gana abstrakčią, tarsi miglotą ateities viziją, priklausančią nuo paties skaitytojo. Šio romano pasakotojas istoriją nukerta pernelyg drastiškai ir daug neaiškumų keliančiu momentu. Akivaizdu, kad autoriui nesinorėjo tradicinės, pasakiškos pabaigos „jie ilgai ir laimingai gyveno“, tačiau tokia

staigi pabaiga vargiai patenkins skaitytoją, nes palikta per mažai „i", kad ant jų skaitytojas galėtų pats sudėlioti taškelius. Galima spėti, kad tokiu būdu palikta erdvės antrajai romano daliai apie Jokūbo ir Veronikos gyvenimą Amerikoje. Vis dėlto, kol yra tik ši knyga ir nėra jokio aiškumo dėl antrosios dalies, tokia pabaiga nelabai tenkina, atrodo lyg pernelyg šiurkštus būdas pabėgti nuo *happyend'o*.

Iliustruotas romanas

Iliustruoti romanai, skirti vyresniesiems paaugliams ar suaugusiesiems, nėra dažnas reiškinys, neskaitant komiksų. *Bėglių* iliustracijų žemiškų, tamsokų, sodrių spalvų gama kiek primena šiuolaikinėmis technologijomis atkurtas kadaise nespalvotas nuotraukas. Iliustruojant knygą derintos kelios skirtingos strategijos. Kai kur tekstas nutyla, o tada pasirodo komikso fragmentų, pratęsiančių pasakojimą (p. 24–27). Tiesa, lyginant su teksto gausa, šie komiksiniai epizodai atrodo kiek per trumpi, nes detalus pasakojimas staiga nutrūksta, o komiksas, besitęsiantis vieną, du ar keturis puslapius, gerokai greičiau suryjamas skaitytojo akių, tad atsiranda teksto tempo nevientisumo. Kitose kūrinio vietose komikso fragmentai atkartoja tekste užrašytus žodžius – tai neatrodo labai tinkamas sprendimas (p. 118–119), pasitelkiant maketavimą buvo galima atsisakyti kelių teksto eilučių ir palikti tik komiksą.

Kitose vietose piešiniai atlieka vaikų literatūroje nuo seno gają iliustracinę funkciją – nepraplečia teksto, nepapildo jo naujomis detalėmis, bet pavaizduoja tai, kas aprašoma. Tokiose iliustracijose jau nėra komiksiškos struktūros, retai pasirodo ir koks nors užrašas.

Tokia iliustracijų įvairovė nė kiek neerzina, o kaip tik (nepaisant mano kelių pastabų) gana natūraliai įsilieja į knygos visumą ir, aišku, palengvina skaitymą, leidžia geriau suprasti, kaip atrodė to meto pasaulis, daiktai, mados. Reikia pripažinti ir tai, kad jei nebūtų iliustracijų, tokios apimties smulkiai prirašyta, neretai ir ilgomis pastraipomis išsiliejanti knyga galėtų atbaidyti ne vieną jaunąjį skaitytoją.

Beje, Giedrė Kazlauskaitė knygų apžvalgoje mini keletą romano klaidų, viena jų – iliustracijose vaizduojamas San Fransisko tiltas, pastatytas porą dešimtmečių vėliau, nei vyksta knygos veiksmas. Tačiau reikėtų pažymėti, kad nors knygoje vaizduojamas tiltas primena San Fransisko tiltą, tai nėra identiška jo kopija, be to, nei iliustracijoje (p. 40), nei knygos tekste tiltas nėra įvardijamas. Sužinome tik tai, kad tiltas stovi Amerikoje, o panašių konstrukcijų kabamieji metaliniai tiltai (angl. *suspension bridge*), koks matyti ir iliustracijose, pradėti statyti anksčiau nei įvardytasis apžvalgoje, tad nesinorėtų vienareikšmiškai pritarti šiai apžvalgininkės pastabai.

Vietoj pabaigos

Bėgliai. Jūrų keliais į Ameriką man atrodo kone ryškiausias 2022 m. paauglių literatūros blyksnis (o perskaičiau beveik visas pernai pasirodžiusias lietuvių autorių knygas vaikams ir paaugliams). Tai nesudėtinga, linijinio siužeto knyga, siūlanti įdomų nuotykį, pateikianti vertingų istorinių žinių, ypač tiks skaitytojams, išsiilgusiems gausaus, nuotykingo, epiško pasakojimo, kuriame nesiveliama nei į didesnius literatūrinius žaidimus, nei į psichologines veikėjų gelmes. Kūrinio kalba, stilius dera prie pasakojimo, nėra čia kalbinių žaidimų, subtilybių ar nutylėjimų, vartojamos gana kasdienės metaforos. Nors autorius pasitelkė šiek tiek anuomečio žodyno ypatybių, bet jos vartojamos atsargiai, privengiant pertekliaus (ypač jei lygintume su Mariaus Ivaškevičiaus *Madagaskaru*) – tik kaip prieskonis. Taigi *Bėgliai*, nepaisant kelių pastabų, yra tikrai gera knyga. Telieka pasirūpinti, kad ji patektų į paauglių rankas.

[1] Lietuvos integrali bibliotekų informacijos sistema, interneto prieiga: https://ibiblioteka.lt/metis/publication/C1B0004066721?q=idxd10q7z (žiūrėta 2023-02-17).

[2] Justinas Žilinskas, Ūla Šveikauskaitė, *Bėgliai. Jūrų keliais į Ameriką*, Vilnius: Aukso žuvys, Lietuvos jūrų muziejus, 2022, 376 p. ISBN 978-609-8120-72-1.

[3] „15min knygos rinkimai" organizuoja tik knygų suaugusiesiems rinkimus.

[4] „Bėgliai. Jūrų keliais į Ameriką": iliustruotas romanas, kaip lietuviai į Ameriką plaukė", interneto prieiga: https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/1762535/begliai-juru-keliais-i-amerika-iliustruotas-romanas-kaip-lietuviai-i-amerika-plauke (žiūrėta 2023-03-01).

Kelionė po žmogaus atminties galaktiką

Daina Opolskaitė

Kasmet Lietuvoje pasirodo ne viena verstinė knyga paaugliams ir jaunimui, tačiau ypač laukiami tų kūrinių vertimai, kurie yra pelnę prestižinius apdovanojimus ir literatūros lauke verti išskirtinio dėmesio. Vien dėl to jaunųjų skaitytojų susidomėjimo tikrai turėtų sulaukti šių metų pradžioje pasirodęs Niuberio medaliu (*Newbery Medal*) įvertintas **Donnos Barbos Higueros** romanas ***Paskutinė istorijų pasakotoja***[1], kurį į lietuvių kalbą išvertė Daiva Krištopaitienė.

Donna Barba Higuera užaugo Centrinėje Kalifornijoje, nuo 1995 m. gyvena Sietle, tačiau kalbinama prisipažįsta visuomet turėjusi norą išsaugoti savo meksikietiškas šaknis (jos seneliai ir proseneliai kilę iš Meksikos), visuomet žavėjosi tos šalies tautosaka ir senuoju folkloru, dažniausiai perduodamu iš lūpų į lūpas kartų kartoms. Nuo mažens svajojusi būti rašytoja, nes pati be galo mėgo kurti istorijas, Higuera vis dėlto pasidavė tėvo įkalbinėjimams įgyti praktišką profesiją ir tapo optometrijos specialiste, tačiau, nepaisant ilgų darbo valandų ir šeiminio gyvenimo rutinos, nepamiršo kūrybos teikiamo džiaugsmo.

Nors šiuo metu Higuera yra trijų knygų autorė, iki šiol ji nebuvo pažįstama lietuvių skaitytojui. *Paskutinė istorijų pasakotoja* yra antrasis jos romanas (pirmasis *Lupė Vong nešoks* pasirodė 2020 m.), 2022 m. pelnęs prestižinį apdovanojimą – Niuberio medalį už reikšmingiausią literatūros kūrinį vaikams ir jaunimui, pastaraisiais metais išleistą JAV. Niuberio medalio komitetas, kurį sudaro penkiolika narių, *Paskutinę istorijų pasakotoją* įvertino kaip „įspūdingą knygą", išsiskiriančią iš visų 1 200 apdovanojimui pateiktų kūrinių vaikams ir jaunimui[2]. Kuo gi *Paskutinė istorijų pasakotoja* yra tokia ypatinga, išskirtinė knyga, pelniusi šį apdovanojimą?

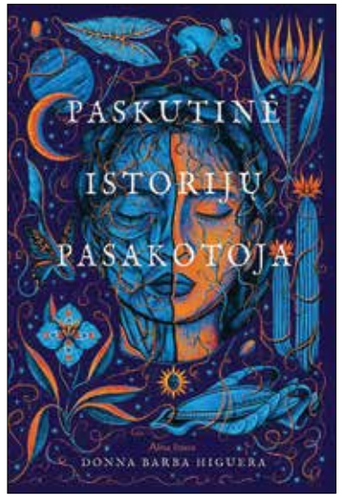

Viršlio dail. Raxenne Maniquiz

Pagrindinė knygos herojė trylikametė Petra Penja vieną dieną yra tiesiog priversta atsisveikinti su savo senuoju gyvenimu, močiute Lita, namais ir visa, kas brangu, mat Žemei gresia katastrofa. Dideliu greičiu į ją skriejanti kometa grasina sunaikinti visa, kas gyva. Kartu su mažuoju broliuku Chavjeru ir tėvais Petra turi pasiekti saugų uostą – Sagano planetą, kurioje prasidėtų naujas žmonijos gyvenimo etapas. Taigi pagrindinė Higueros pasirinkta siužetinė linija – mokslinė fantastika. Veiksmas vyksta beribėje visatoje, skrodžiamoje erdvėlaivių, dronų ir stiprių viesulų – tokia erdvė, be abejo, yra labai patraukli jaunajam skaitytojui: ji išplečia vaizduotės ribas ir

primena specialiųjų vaizdo efektų prisodrintą kino filmą.

Intensyviai besiplėtojančiam knygos siužetui nestinga augančios įtampos ir intrigos. Kad sėkmingai pasiektų savo naujuosius namus – Saganą, kosminio laivo keleiviai specialiose jiems skirtose miego stazės kapsulėse turi išmiegoti keturis šimtus metų. Jų organų veikla sulėtėja, bet gyvybė neužgęsta. Deja, prieš užmigdami šimtmečius truksiančiu miegu jie nesitiki, kad viskas pakryps visai kita linkme kosminį laivą uzurpavus grėsmingajam Kolektyvui – naujos kartos žmonėms, sukurtiems jau kosmoso platybėse. Netikėtai pažadinta iš miego Petra pirmiausia pastebi, kad aplink ją veikia bendrija klonuotų gyvažmogių, panašių vienas į kitą savo perregima oda, pro kurią prasišviečia raudonų ir mėlynų kraujagyslių tinklas, putliomis violetinėmis lūpomis ir perregimomis akimis, primenančiomis „blyškiaveides krevetes". Šių gyvažmogių gyvybę palaiko energetiniai tonikai ir bioduona. Higuerai savo distopijoje pavyksta sukurti įtikinančią mokslinės fantastikos pseudotikrovę, nors kai kurie epizodai vis dėlto gali neišvengiamai priminti šiuolaikiniais vaizdo efektais perkrautus amerikietiškus mokslinės fantastikos filmus ir pasirodyti ne kažin kuo originalesni.

Grėsmingai nusiteikusiam naujųjų narių Kolektyvui vadovauja Kanclerė, bet kokia kaina pasiryžusi įgyvendinti savąją „nužmoginimo" programą: negrįžtamai sunaikinti kultūrinius, išvaizdos ir intelekto skirtumus, žmogaus atmintį ir prisiminimus, paversti jį bejausmiu, nurodymus vykdančiu naujosios kartos humanoidu, neturinčiu jokių vertybių ir ryšių su kitais žmonėmis, neigiančiu savo protėvius. Jos skelbiama „nauja pradžia" yra gyvenimas be jokios praeities, pagrįstas jos neigimu: „Mes esame vienis, be praeities ydų ir nuodėmių. Mums nereikia kurti naujos istorijos, nes jokios kitos paprasčiausiai nebuvo" (p. 119). Savaip „originalus" yra Kriko, ją nuolat lydinčio patikėtinio, argumentas, kad „atsiribojimas nuo tradicijų leidžia mums mąstyti logiškai" (p. 270). Tokiais principais grįsta nužmoginimo programa iš esmės prieštarauja dar prieš kelionę Petros tėvo išsakytam požiūriui: „Mūsų užduotis bus prisiminti, kokias klaidas padarėme, ir ištaisyti jas dėl savo vaikų ir vaikaičių gerovės" (p. 28). Vis dėlto kritinę akimirką prieš sunaikindama Petros atmintį Kanclerė Nyla pripažįsta: „Tavoji rūšis, nors ir prastesnė, buvo unikali. Pripažįstu, ji turėjo... domėjimosi geną" (p. 271). Kaip ir būdinga distopiniam romanui, *Paskutinėje istorijų pasakotojoje* iš esmės keliami tie patys žmogaus išlikimo, išgyvenimo klausimai, svarstoma, ką reiškia mylėti, būti gyvam. Šiuo požiūriu romanas ne itin kuo skiriasi nuo kitų tokio pobūdžio jaunimui skirtų distopinių romanų.

Tačiau greta grėsmingos pseudotikrovės kūrinyje skleidžiasi ir kita, ne mažiau svarbi (beje, ir kur kas originalesnė) mitinės sąmonės, atminties ir prisiminimų erdvė. Tai paralelinė siužeto linija, o visa, kas ją sudaro (močiutės Litos legendos ir pasakojimai), prisiminimų forma nuolat iškyla Petros atmintyje. Nors kometa sunaikino Žemę ir Lita yra negrįžtamai pražuvusi, Petra nuolat savyje girdi jos balsą: „Ar girdi, kaip šneka vėjas, *mija*?" (p. 273), „O *mija*! Taip ilgai laukiau, kada vėl išgirsiu tavo mielą balsą" (p. 150). Judviejų bendravimas nenutrūksta, jis tęsiasi per sapnus, vaizduotę ir netgi Petrai esant miego stazės būsenos. Būtent per Litos pasakojimus Petra suvokia svarbias gyvenimo tiesas ir esmines vertybes, mokosi gyventi, atskirti gėrį nuo blogio, įgyja aiškų suvokimą, kad praeitis kuria ateitį, o prisiminimai yra neatsiejama kiekvieno žmogaus dalis, jo išlikimo garantas. Netekęs atminties žmogus niekada netaps žmogumi, nebeprisikels jokiam naujam gyvenimui, tai tolygu mirčiai. Ypač tai tampa akivaizdu Petrai atradus tuščias savo tėvų miego stazės kapsules, kurių monitoriuose ji išvysta užrašą: *išvalytas, išvalyta*. Išvalyta atmintis, išvalyta sąmonė yra baisiausia, kas gali nutikti žmogui, todėl Petros sielvartas ir gėla tą akimirką prilygsta gedului prie savo artimųjų kapų.

Negana to, Petra trokšta pati tapti pasakotoja, Litos istorijas nusinešti į naująjį pasaulį ir tokiu būdu užtikrinti jų išlikimą, kitaip tariant, tapti žodinio pasakojimo, atminties tradicijos saugotoja. Akivaizdu, kad autorė labai vertina gyvo žodžio ir tokiu būdu perduodamo pasakojimo galią – ji suvokiama kaip savotiška magija, kurianti žmogaus ryšį su žmogumi. Viename savo interviu autorė teigia: „Didžioji dalis meksikiečių folkloro yra žodinė tradicija. Į tai norėjau atkreipti dėmesį romane: kai seneliai ir tėvai mums pasakoja šias istorijas, jos visos įgauna pasakotojo balsą ir nuolat atsinaujina, keičiasi."[3] Autorė atkleidžia originalų tautosakos ir senojo meksikietiškojo folkloro esmės supratimą: pasakodamas jau girdėtą istoriją turi pridėti ir kažką savo, palikti savo žymę, nes tik tokiu būdu senosios pasakojimų formos nesustabarėja, nuolat atsinaujina kaip gyvas vanduo: pasakojama istorija išlieka ta pati, bet kartu ir kita. Būtent per sekamas pasakas ir legendas močiutė Lita tebegyvena Petros atmintyje, kaip vidinis balsas prabyla sunkiausiomis gyvenimo minutėmis, įkvepia ir stiprina. Kosminiame laive esantiems vaikams, praradusiems atmintį ir savo artimuosius, Petra pradeda pasakoti savąsias *cuentos* (*cuento* (isp.) – pasaka, legenda), tokiu būdu atgaivindama Litos istorijas ir užtikrindama jų išlikimą. Reikia pasakyti, kad šios istorijos labai originaliai papildo knygos siužetą: jos pateikiamos kaip savarankiški pasakojimai ir turėtų sudominti skaitytoją. Tarp jų lietuvių skaitytojas atras girdėtą lapės ir varnos, išmetusios sūrį, pasakojimą, tačiau kartu ir visai naujas, savitas meksikiečių legendas apie Isą ir Popoką, senelius los Viejos bei ypač visame knygos pasakojime reikšmingą originalią Plunksnuotosios Gyvatės dievo ir baltojo triušio *el Conejo* legendą.

Nesunku pastebėti, kad abi šios siužetinės linijos – mokslinės fantastikos ir prisiminimų (atminties) – savo plėtote, veiksmo intensyvumu ir pasirinktu kalbos stiliumi knygos pasakojime kuria itin ryškų kontrastą, padeda autorei išryškinti svarbiausią viso kūrinio idėją – jokiomis aplinkybėmis net tolimiausioje galaktikoje žmogus negali egzistuoti be prisiminimų, be atminties. Kaip tik ši idėja, persmelkianti visą kūrinį, kuria neblėstantį įspūdį, paverčia ją išskirtine, savita ir originalia knyga.

Ypatingas dėmesys visame knygos pasakojime tenka Chavjero ir Petros tarpusavio ryšiui. Juos siejanti broliška meilė, knygos pradžioje išsakyta septynmečio Chavjero žodžiais: „Nesijaudink, Petra, aš būsiu tavo akys" (p. 25), pabaigoje išsipildo sukrečiančiu pasiaukojimu ne tik dėl paties artimiausio žmogaus, bet ir dėl visos žmonijos ateities. Žmogiškumą ir bet kokius jausmus praradusio naujojo pasaulio akivaizdoje Higuera aiškiai teigia, kad kraujo ryšys ir pasiaukojimas dėl artimiausio žmogaus yra abejonių nekeliančios didžiosios visų laikų vertybės, būtina žmogaus egzistencijos sąlyga, jo išlikimo garantas. Be jų neįmanomas naujo pasaulio kūrimas ir jokia naujos eros pradžia. Ne mažiau svarbus yra ir Didžiosios atsakomybės, aprėpiančios praeitį ir ateitį, susiejančios protėvius ir jų palikuonis, jausmas, kurį aiškiai suvokia tiek Petra, tiek Chavjeras: „Mes esame Penjos. Nuo šios akimirkos visi mūsų poelgiai ir veiksmai pateisins mūsų protėvių lūkesčius arba užtrauks jiems gėdą" (p. 262). Praeitis ir ryšys su protėviais Higueros knygoje yra suvokiami ne kaip praėjęs reiškinys, nebūtin nugrimzdę laikai, o kaip tebesamas, jaučiamas pasaulis, kuriam už savo veiksmus esi atsakingas.

Įspūdingas knygos pabaigoje pateikiamas autorės padėkų sąrašas artimiesiems, šeimos nariams, leidėjams, agentams ir visiems, prisidėjusiems prie knygos kūrimo proceso. Tarp jų dėkojama ir močiutei Mary Barbai Matney Salgado Higuerai (tikėtina, Litos prototipui) už „vaikystę, kupiną nuostabių pasakojimų". Už vertingas konsultacijas autorė dėkoja ispanų kalbos specialistui Davidui Bowlesui, geologui Robertui iš Akmenų Medžiotojų parko Naujojoje Meksikoje ir net raketų mokslo ir kosmoso žinovams už įgytą suvokimą, „kaip visa tai veikia ar neveikia". Akivaizdu, kad kuriant knygos siužetą ir siekiant jo kokybės kruopščiai apgalvotos visos smulkmenos, bendradarbiauta su itin plataus spektro specialistais.

Baigiant norėtųsi pridurti, kad Higueros distopinis romanas jaunimui *Paskutinė istorijų pasakotoja*, nors ir sukurtas kvapą gniaužiančiu mokslinės fantastikos siužeto pagrindu, sąmoningam skaitytojui savo tikrąją gelmę atveria kitaip: perskaičius knygą tampa akivaizdu, kad jokia visata ar galaktika niekada nebus talpesnė ir erdvesnė už žmogaus atmintį.

[1] Donna Barba Higuera, *Paskutinė istorijų pasakotoja*, [iš anglų kalbos vertė Daiva Krištopaitienė], Vilnius: Alma littera, 2022, 336 p. ISBN 978-609-0153-59-8.

[2] Moira McDonald, „Issaquah's Donna Barba Higuera living an author's dream as winner of 2022 Newbery Medal for children's literature", *The Seattle Times*, 2022, February 2, interneto prieiga: https://www.seattletimes.com/entertainment/books/issaquahs-donna-barba-higuera-is-living-an-authors-dream-as-winner-of-2022-newbery-medal-for-childrens-literature (žiūrėta 2023-01-08).

[3] Ibid.

Nuomojamas butas – tikrieji namai

Dalia Karatajienė

Mircea Eliadės manymu, šiuolaikiniam žmogui derėtų būti ,,jautresniam gyvenimo stebuklui, kad patirtų *atsinaujinimo* pojūtį statydamas naują būstą arba įsikurdamas jame"[1]. Eliadiško mąstymo kontekste *atsinaujinimas* reiškia kosmogoninio pasaulėkūros akto kartotę. Šioji apima fundamentalių žmogaus gyvenimo dimensijų kūrybą. Kitaip tariant, namai, neprarasdami fizinės prieglaudos reikšmės, pirmiausia apibūdinami kaip dvasinė erdvė, kurioje susiformuoja ir įsišaknija žmogaus etinis, estetinis ir pasaulėžiūrinis pamatas, lemiantis asmens tapatumą.

Pernai „Žalio kalno" leidykla išleido litvakų kilmės garsios Izraelio rašytojos **Lea'os Goldberg** (1911–1970) eiliuotą pasaką ***Nuomojamas butas***[2], kurią išvertė Antanas A. Jonynas, o knygą parengė ir apipavidalino Sigutė Chlebinskaitė. Šioje pasakoje, kuri pirmąsyk Izraelyje publikuota 1948 m., kalbama apie penkių aukštų name, iškilusiame „slėny žaliam tarp sodų puikių", atsilaisvinusį butą, kurį kaimynai nori išnuomoti. Interesantų netrūksta, bet Skruzdėlė, Kiškienė, Paršas ir Lakštingala, nors juos tenkina buto kambariai, virtuvė ir koridorius, naujaisiais nuomininkais netampa. Mat jų netenkina būsimi kaimynai. Nejaugi darbšti Skruzdėlė galės gyventi šalia tinginės Vištos? Argi dešimtį kiškučių auginančiai Kiškienei įmanu gyventi kaimynystėje su Gegute, vaikus svetimuose lizduose paliekančia? Kokį pavyzdį Gegutė rodys Kiškienės vaikams? O Paršas? Negi, būdamas baltas, jis galės kaimyniautis su juoda Kate? Ir jau tikrai šalia triukšmingai riešutus gliaudančios Voverės negalės gyventi savo klausą sauganti Lakštingala. Naujuoju namo gyventoju galiausiai tampa Balandis, nors jam butas pasirodo ir šiek tiek tamsus, ir net kiek ankštokas. Balandžio sprendimą tapti naujuoju gyventoju lemia kaimynai, į kuriuos žvelgdamas Balandis pastebi pačias gražiausias jų savybes. Pasitelkiant Eliadę galima sakyti, kad pasakos pabaigoje Balandžio dėka name įvyksta atsinaujinimas. O pasaką skaitančiam vaikui, išgyvenusiam pirmųjų buto lankytojų nepasitenkinimą, galiausiai atskleidžiama kitokumo vertė, draugystės, savitarpio supratimo džiaugsmas.

Apipavidalino Sigutė Chlebinskaitė

Knygoje tokiu pat savitarpio sutarimu pasižymi poetinis žodis ir knygos vaizdas, apimantis iliustracijas ir knygos formos dizainą. Ne vieną Lietuvos ir užsienio apdovanojimą knygos meno srityje pelniusi dailininkė Chlebinskaitė namus, žvėrelių kambarių vaizdus ne tik nupiešė, bet ir savaip suprojektavo, pasinaudojusi sulankstomos, transformacinės knygos *leporello* galimybėmis. Negana to, kad knygos lapus galima versti ir išskleisti erdvėje, iki teksto ir žvėrelių atvaizdų, jų kambarių skaitytojui dar reikia prieiti atlenkiant lapą, dengiantį per pusę perpjautą kitą lapą. Šis rankos jautrumo reikalaujantis veiksmas yra panašus į judesį, kurį atliekame atverdami duris. Dažniausiai durų atvėrimas susijęs su nerimo ir netikėtumo jausmu, todėl pagrįstai manytina, kad lapo atlenkimas kursto ir išlaiko mažojo knygos skaitytojo (ar dar tik vartytojo, kai knygą skaito tėvai) dėmesį, drauge ir tiesioginį ryšį su tekstu. Juk už kiekvienų durų gyvena vis kitas pasakos veikėjas, už jų mezgasi kaskart naujas dialogas, atskleidžiantis veikėjų santykius. Be to, šie durų funkciją atliekantys aukštyn ir žemyn atlenkiami paveikslėliai, ant kurių lengvomis linijomis nupiešti pasakos veikėjai, juos lankstant leidžia vaikui dėlioti naujus personažus, stebėti jų skirtumus ar panašumus. Čia verta prisiminti psichologų ir logopedų atliktų tyrimų duomenis, įrodančius, jog vaikų pirštų galiukų ir riešų veiksmai lavina kalbą ir vaizduotę, yra tiesiogiai susiję su aplinkos suvokimu, intelektinės veiklos vystymusi. Todėl, be meninės vertės, tokia knygos forma atlieka tiesioginę ugdomąją funkciją, kuriančią dvasinius vaiko namus.

Turėdama turtingą knygų kūrimo ir vaikų pažinimo patirtį, įgytą kūrybinėje studijoje „Tu gali sukurti knygą", Chlebinskaitė nepasidavė realistinio paveikslo kūrimo pagundai, kurią provokuoja pasakos tekstas. Nepaisant to, kad dailininkės sukurti tik numanomi kambarių vaizdai disponuoja tikroviškais fotografuotais užuolaidų ir gamtos peizažo motyvais, kompozicijose šie motyvai jungiami vadovaujantis ne realybės, o veikiau estetiniais simetrijos, proporcingumo, stabilumo principais. Užuolaidos pakimba ore, medžių ir krūmų formos transformuojasi į grafinius augalų lapų ornamentus, dengiančius Vištos ir Gegutės kūnus ar virstančius vienintele atrama visą tik įsivaizduojamą interjerą užstojančioms kitų butų gyventojų figūroms. Augalų lapų motyvai atsirado knygoje panaudojus XIX a. anglų dailininko Williamo Morriso kūrinio „Vynuogės" fragmentus. Ritminė didelių ir mažų, plokščių grafinių ir apimtinių formų kaita vaizdiškai perteikia pasakojimo dinamiką ir atskleidžia namo gyventojų įvairovę. Bendrumą iliustracijose įkūnija saikingas koloritas, sudarytas iš kelių variacijų žalios, juodos ir pilkšvai rudos spalvos. Nors spalvas mes suvokiame subjektyviai, bet asmeninių patirčių skirtumai nekeičia universalaus mūsų atsako į spalvas: žaluma visada suvokiama kaip gyvastis, ruda – kaip namai, saugumas ir pusiausvyra. Todėl apie namuose vykstantį gyvenimą knygoje vaikui pasakojama ne tik jam atpažįstamais gyvūnų ir augalų pavidalais, bet ir abstrakčiais spalvinio poveikio impulsais. Knyga, reikalaujanti vaiko dalyvavimo ją skaitant, yra žaisminga ir įtrauki, tačiau drauge ir labai rimta. Kukli žemės spalvų paletė, stabili mažai detalizuotų vaizdų konstrukcija, klasikinių elementų ir inovatyvių vaizdinių jungtis, formuojanti drąsios, ekspresyvios knygos įvaizdį, leidžia teigti, kad leidinys orientuotas į vaiką, mėgstantį skaityti ir gebantį įvertinti knygos unikalumą.

Knyga rekomenduojama vaikams nuo trejų metų, bet drauge ji yra ir suaugusiems skaitytojams skirtas kūrinys. *Leporello* knyga išlankstoma panašiai, kaip yra išskleidžiamos akordeono dumplės. Vadinasi, ji turi aversą ir reversą – kitą išlankstyto leidinio pusę. Reversinėje knygos pusėje drauge su Goldberg nuotrauka, kurioje rašytoja nufotografuota lengvomis klostėmis krentančios nėrinių užuolaidos fone, pasakojama apie pačią knygos kūrėją – literatūros profesorę, poliglotę, vertėją, hebrajų kalba kūrusią dramaturgiją ir poeziją[3]. Ne kiekvienas darželinio amžiaus skaitytojas tokią informaciją be ypatingos tėvų pastangos perpras. Tačiau tam tikslui kaip tik pasitarnauja vaizdinis dailininkės sprendimas. Panaši užuolaida, tas pats vaizdų spalvynas leidžia rašytoją suvokti kaip vieną iš jos aprašyto namo gyventojų. Juolab kad knygos viršelyje panaudota dar vaikiško amžiaus rašytojos, atsirėmusios į žalio krėslo atkaltę, nuotrauka. Čia ji yra to paties amžiaus kaip ir potencialus *Nuomojamo buto* skaitytojas.

Beje, kalbant apie knygą kaip savotišką Goldberg atminimo paminklą, išvydusį dienos šviesą minint Lietuvos ir Izraelio diplomatinių santykių trisdešimtmetį, verta prisiminti, kad tokiu paminklu Lietuvoje tapo dar vienas kūrinys. Nors Goldberg gimė Rytų Prūsijoje, Kaziulionio raliaučiuje, savo gimtuoju miestu ji laikė Kauną, kuriame praleido vaikystę. Deja, namo, kuriame Goldberg gyveno, nebėra, tačiau ant gretimo išlikusio pastato Kęstučio gatvėje yra 2022 m. menininko Lino Kaziulionio sukurtas monochrominis rašytojos atvaizdas. Abipus portreto – poetės eilėraštis ,,Pušys" lietuvių ir hebrajų kalbomis. Eilėraščio tema – gimtinė, taigi – namai. Eliadišku požiūriu remiantis, kūryba padeda išsaugoti tikrąsias namų vertybes net ir tada, kai pačių namų nebelieka. Tokias vertybes Lea'os Goldberg ir Sigutės Chlebinskaitės knyga padeda įžiebti mažųjų knygos skaitytojų širdyse.

[1] Mircea Eliade, *Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė*, Vilnius: Mintis, 1996, p. 75.

[2] Lea Goldberg, *Nuomojamas butas*, [iš jidiš kalbos vertė Antanas A. Jonynas, Nathan Gitkind, apipavidalino Sigutė Chlebinskaitė], Kaunas: Žalias kalnas, 2022. ISBN 978-609-8310-03-0.

[3] Goldberg yra viena iš geriausiai Izraelyje žinomų poečių, o jos veidas pažįstamas kiekvienam izraeliečiui, nes yra atvaizduotas ant 100 šekelių banknoto.

Įtaigus kūrinys apie neregių šeimoje augantį vaiką, arba Gera įjustis reikalingam

Regina Kvašytė

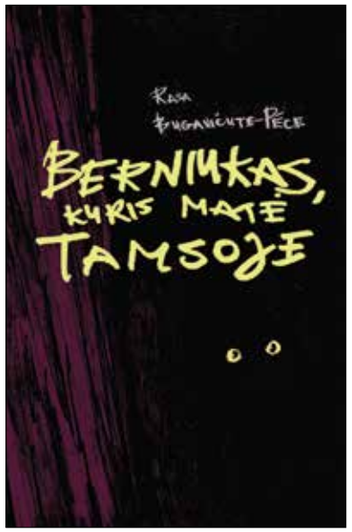

Viršelio dail. Žilvinas Bražukas

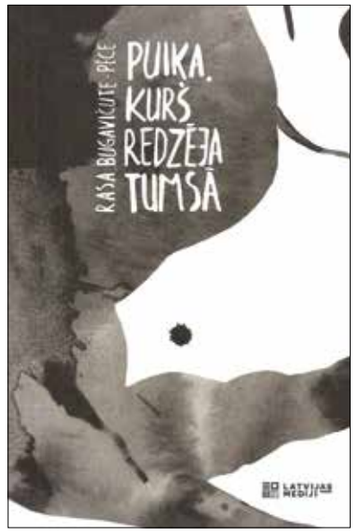

Viršelio dail. Zanė Veldrė

Lietuvos literatūros vertėjų sąjungai paskelbus 2023-uosius Latvių literatūros vertimų metais, tinkama proga iš arčiau susipažinti su iš latvių kalbos išversta knyga ***Berniukas, kuris matė tamsoje***[1] (*Puika, kurš redzēja tumsā*).

Kūrinys išskirtinis dėl autorės asmenybės, tematikos ir jos pristatymo būdo. Autorė **Rasa Bugavičiutė-Pėcė** (*Rasa Bugavičute-Pēce*) yra 1988 m. gimusi lietuvių kilmės latvių dramaturgė, prozininkė, kino filmų ir televizijos serialų scenaristė. „Labiausiai jaučiuosi dramaturge, nes daugiausia rašau pjeses teatro spektakliams, bet esu parašiusi ir kelis pilnametražių filmų, serialų scenarijus, dvi knygas, daug scenarijų masiniams renginiams, kelis dainų tekstus. Taip pat kelis libretus, vieną radijo pjesę ir radijo pasakų ciklą vaikams. Kai taip viską išvardinau, man pačiai pasidaro keista, kada tiek suspėjau, bet visada maniau, kad sugebu tiek daug padaryti dėl savo lietuviškų šaknų. Mano senelis, kurį labai mylėjau ir vadinau pusiau latviškai, pusiau lietuviškai seneliuku, buvo grynakraujis žemaitis. Didžiuojuosi, kad moku lietuvių kalbą ir, nors visą gyvenimą gyvenau Latvijoje, pasirinkau, kad pase prie tautybės skilties būtų įrašas „lietuvė“[2]. 2019 m. parašytą knygą į lietuvių kalbą išvertė Audrius Musteikis, o 2021 m. išleido leidykla „Odilė“. Latvijoje kūrinys tuo pačiu metu pasirodė dviem formatais – ir kaip knyga, ir kaip spektaklis. Spektaklio Latvijos nacionaliniame teatre režisierius yra Valteris Sylis (*Valters Sīlis*), pastatytas jis pagal programą „Latvijos mokyklinė kuprinė“ (latv. „Latvijas skolas soma“), kurios adresatas – mokyklinio amžiaus vaikai. Pati autorė yra sakiusi, kad knyga skirta skaitytojams nuo 14 metų ir vyresniems, nes tema neįprasta, tačiau ir susidomėję jaunesni skaitytojai gali drąsiai bandyti ją skaityti.

Kūrinyje apie neregių šeimoje gimusio ir augančio vaiko gyvenimo tarpsnį nuo šešerių iki penkiolikos metų pasakojama iš jo pozicijų. Istorija paremta autorės vyro – Liepojos teatro aktoriaus Sandžio Pėcio (*Sandis Pēcis*) – ir jo neregių tėvų gyvenimo patirtimi. Liepojos žurnalistų paklausta, ką galvoja pagrindiniu kūrinio veikėju tapęs jos vyras, Rasa šypsodamasi atsako, jog jis turbūt dėl visko yra labiau susijaudinęs, nes kažin ar dar prieš porą metų numanė, kad jo gyvenimas, kuriame viskas įprasta ir visiškai normalu, staiga sulauks tokio dėmesio: „Sandis knygos rašymo procese skaitė tik kelis fragmentus. Labai noriu žinoti, kaip jam patiks. Manau, kad jis skaitys kažkada paslapčiomis, kai nestovėsiu šalia.“ Tačiau sumanymą rašyti apie jį ir jo šeimą Sandis priėmė „gana lengvai“. Vis dėlto tai nėra dokumentinis pasakojimas. Autorė sakosi daug ką pridėjusi iš savo vaikystės ir savo, kaip mamos, patirties, norėdama šiuo pasakojimu aptarti įvairias tėvų ir vaikų santykių temas[3].

Tradicinis pasiskirstymas vaidmenimis „tėvai ir vaikai“, kai tėvai nuo gimimo rūpinasi vaiku, o vaikas patiria jų rūpestį, auga ir mokosi gyventi šeimoje ir visuomenėje, kol pamažu suauga, knygoje tarsi sukeičiamas vietomis. Jokūbas (latv. *Jēkabs*), vienintelis matantis žmogus šeimoje, nuo mažumės turi prisiimti atsakomybę už motiną ir tėvą, o kartais ir už neregius jų draugus. Keičiasi jo požiūris į aplinką, bet nedingsta noras viską daryti teisingai, kad neįskaudintų tėvų: „(...) aš didžiuojuosi, kad manimi didžiuojasi“ (p. 19). Jis stengiasi elgtis taip, kad tėvai, ypač mama, nepatirtų nemalonumų ar nepatogumų buityje, būtų juo patenkinti ir sulauktų aplinkinių pripažinimo: „Toks protingas berniukas, supranta, kad negalima daryti, kaip užsimanei, kad reikia padėti tėvams... – ir mama šypsosi (...). Žodžiu, jei mama šypsosi dėl manęs, vadinasi, esu įrodymas, kad, nepaisant nieko, mamos gyvenimas nusisekė“ (p. 16). Vis dėlto kartais ir pats berniukas jaučiasi svarbus ir išskirtinis, kai dėl jo įjungiama šviesa kambaryje: „Vien tik dėl manęs, nes kitiems jos nereikia. Jaučiuosi ypatingas“ (p. 15), kai motina arba kiti žmonės jį įvertina: „Aš – mamos išpuoselėta svajonė. Idealus vaikas. Atsakomybė, sakyčiau, tikrai didžiulė“ (p. 15). Tuo pačiu metu tai ir pasakojimas apie neregių draugystę, pasitikėjimą, besąlygišką tarpusavio palaikymą.

Tėvai yra susikūrę savo svajones, už kurių sėkmingą įgyvendinimą atsakingas ir jis. Mama „nuo pat pradžių žinojo, kad sukurs šeimą ir turės vaiką sūnų – Jokūbą – mane. Žinojo, kad bus gera mama, visų geriausia, tiesiog ideali, ir niekada nedarys klaidų, kurias darė jos motina, todėl aš žinau, kad mano užduotis – nesugriauti didžiojo plano. Aš turiu siekti, kad mamos lūpos ne kietai susičiauptų iš pykčio, bet tarsi savaime pražystų šypsena (...) (p. 16), o tėčiui „aš esu vaikas – žmonos gyvenimo projektas, tai ne visada iki galo suprantamas dydis. Svarbiausia tėvo užduotis, mamos akimis žiūrint, visiškai tokia pat kaip ir mano, – atitikti standartus ir be reikalo neišsišokti (...)“ (p. 17). Vaiko svajonės paprastesnės ir auga kartu su juo. Pradėjus eiti į mokyklą, tenka dar aiškiau suvokti, kad jis yra neregių tėvų vaikas ir visas jo gyvenimas – nuolatinė pareiga. Tada vaikas nori išvengti aplinkinių dėmesio: „Kai pradėjau lankyti mokyklą, ji [mama] pasišovė mane lydėti, nors tai beprasmiška: kai einame drauge, aš ją vedu, ne atvirkščiai, o čia – apsikeičiame vaidmenimis; ir paskui ji, droviai išsitraukusi lazdelę iš rankinės, viena traukia atgal (...) vedžioti mane į mokyklą nėra jokio reikalo – nebesu toks mažas, be to, šis faktas tikrai kenkia mano draugystėms, nes visi klasiokai į mano mamą žiūri kažkaip...“ (p. 59–60).

Būdamas vienišas, Jokūbas pradeda ieškoti draugystės, asmeninių ryšių. Netikėtai jo kelyje atsiradęs katinėlis Vilkas suteikia progą rūpintis ne tik tėvais, bet ir turėti kažką asmeniško. Po to nejučiomis berniukas įsitraukia į žaidimą su transformeriu, virtusiu išgalvotu Matijumi. Šis nekaltas žaidimas Jokūbą pamažu įsuka į vis didesnį melo sūkurį, iš kurio ištrūkti ne taip paprasta. Ir tik vėliau atsiranda berniukas Lauris, užsimezga draugiški ryšiai su Kristapu, Klavu ir Matysu, o pagaliau ir su Liene. Kai kurios patirtys skaudžios, kitos netikėtos ir malonios, dar kitos – stebinančios ir džiuginančios. Jokūbas savarankiškai sprendžia iškylančias problemas, kad neskaudintų tėvų arba nuslėptų nuo jų tai, kas jiems nepatiktų: pasisvečiavus draugams kruopščiai sutvarko namus (nes tėvai neturi žinoti, kad jų namuose lankėsi svetimi), dėl išgalvotos priežasties atsisako vykti į ekskursiją su klase (nes žino, kad tėvai neturi tam pinigų), ieško pinigų, kad galėtų apmokėti telefono sąskaitą, susidariusią jam susirašinėjant su Liene (nedrįsta prisipažinti tėvams, kokia ji didelė), pėsčiomis parsiranda namo iš ligoninės, kad tėvams nereikėtų rūpintis jo parvežimu (nėra kaip jiems pranešti, kad atvyktų pasiimti) ir pan. Ne visi poelgiai ar pasirinkimai, vertinant suaugusiojo požiūriu, yra protingi, tačiau berniuko, matančio tamsoje, augimas ir brendimas susijęs su pasitikėjimo savimi atsiradimu. Pasikeitę vaidmenys suteikia daug įvairių patirčių. Galima būtų sutikti su literatūrologės Barbalos Simsonės (*Bārbala Simsone)* mintimi, kad knyga „nelauktai yra ir šviesi, sąmojinga ir absoliučiai įtikina"[4].

Knygos vertėjas turėjo spręsti nelengvą užduotį – lietuviškai perteikti latvių šnekamajai kalbai būdingus niuansus. Veiksmas vyksta daugiausia darbininkų aplinkoje ir neregių bendruomenėje, todėl kalbėjimui būdingas žargonas. Kūrinyje esama ir necenzūrinės leksikos, ir leksikos, kuri dabar vertintina kaip politiškai nekorektiška, tačiau veiksmas vyksta XX a. dešimtajame dešimtmetyje, todėl nėra poreikio jos keisti. Vis dėlto vertime to nesilaikoma nuosekliai: *čigāns* (p. 131) – *čigonas* (p. 109), *invalīds* (p. 124) – *invalidas* (p. 102), bet *invaliditātes pabalsts* (p. 55) – *neįgalumo pašalpa* (p. 48). Reikia pasakyti, kad Latvijoje ir dabar tai yra oficialus terminas[5]. Kai kuriuos istorinius, kultūrinius ar kalbinius reiškinius vertėjas paaiškina komentaruose, pavyzdžiui: „Abu Laurio tėvai – zemessargai* [*Zemessargų atitikmuo Lietuvoje – šauliai]" (p. 64), „Kai lankiau futbolo treniruotes, pats save buvau praminęs vartininku Irbe* [*Kalbama apie latvių ledo ritulio vartininką Artūrą Irbę]" (p. 77), „Jeigu padarysi sumuštinių, aš tau sumokėsiu 20 sančikų* [*Santimų (žarg.)]" (p. 82). Tiesa, būtų pravertę dar paaiškinti ir neįprastą lietuviams dalyką: kad latviai ir pasisveikina, ir atsisveikina žodeliu *čiau* (latv. *čau*).

Apie kūrinio įvertinimą Latvijoje ir sklaidą Lietuvoje

Latvijoje *Berniukas, kuris matė tamsoje* sulaukė didelio susidomėjimo, nes pasakojama apie šiuo metu ypač aktualius įtraukiosios visuomenės kultūros reiškinius. Populiarumą liudija pakartotiniai knygos leidimai, knygos ir spektaklio įvertinimai įvairiais apdovanojimais. Ir knyga, ir spektaklis sulaukė nemažai apžvalgų, vertinimų, recenzijų kultūrinėje spaudoje. Knyga įvertinta Liepojos kultūros metų apdovanojimu, Liepojos Rotary klubo specialiu apdovanojimu, gavo Autorių teisių begalybės (latv. *Autortiesību bezgalības balva*) apdovanojimą, skiriamą už įvairiais formatais naudojamus skirtingų meno sričių kūrinius. Be to, kad pasirodė kaip knyga ir kaip spektaklis, kūrinio fragmentai įtraukti į Latvių kalbos agentūros sukurtą mokymo priemonę. Knyga įtraukta į 2022 m. IBBY Garbės sąrašą, į 2020 m. tarptautinį vaikų literatūros katalogą *Baltieji varnai* (*The White Ravens*), į kurį atrinkta 200 žymių vaikų ir jaunimo knygų iš 56 šalių, parašytų 36 skirtingomis kalbomis. Knyga nominuota Latvijos literatūros metų apdovanojimui (latv. *Latvijas Literatūras gada balva* (*LALIGABA*) kategorijoje „Geriausi kūriniai vaikams", 2019 m. – apdovanojimui knygos meno konkurse „Auksinė obelis" (latv. „Zelta ābele") (dailininkė Zanė Veldrė (*Zane Veldre*)), Europos Sąjungos literatūros premijai, kurios tikslas – atkreipti dėmesį į mažiau žinomus talentus ir padėti jiems peržengti nacionalines ir kalbines ribas.

Karlynos Vytuolinios (Karlina Vītoliņa) nuotr.

2020 m. Rasai Bugavičiutei-Pėcei paskirtas tarptautinis poeto, gamtininko ir publicisto Janio Baltvilko (*Jānis Baltvilks*; 1944–2003) literatūros apdovanojimas už geriausią literatūros kūrinį vaikams. Latvijoje tai aukščiausias rašytojams, poetams, vertėjams ir dailininkams skiriamas pagarbos ženklas už pasiekimus vaikų literatūros srityje. Lietuviškame kontekste norėtųsi paminėti, kad Janio Baltvilko apdovanojimas tąkart skirtas ir lietuvių autorėms – rašytojai Jurgai Vilei ir iliustratorei Linai Itagaki už knygą *Sibiro haiku* bei jos vertėjai į latvių kalbą Dacei Meierei (*Dace Meiere*). Beje, Meierė 2022 m. gavo Lietuvos ir Latvijos užsienio reikalų ministerijų įsteigtą Baltų apdovanojimą.

Kasmetiniame Latvijos teatro darbuotojų sąjungos apdovanojimų konkurse geriausio 2019–2020 m. sezono mažųjų formų pastatymo titulą ir Didjįį prizą gavo režisierius Valteris Sylis. Beje, interviu Liepojos žurnalistams autorė yra sakiusi, kad labai tikisi, jog knyga galėtų pasirodyti ir garsiniu formatu – tada jos galėtų pasiklausyti ir sutuoktinio tėvai, kiti neregiai.

Kaip sako Bugavičiutė-Pėcė, tai „(...) bandymas parodyti, kad turime pačius įvairiausius gyvenimus ir likimus, sykiu skatinimas suvokti, kad visi esame visuomenės dalis, visi ją formuojame savo pasirinkimais, veiksmais, parodytu dėmesiu ar abejingumu tam, kas vyksta aplink mus. Šiuo metu labiausiai džiaugiuosi, kad mano knyga *Berniukas, kuris matė tamsoje* pradeda savo vertimų kelionę užsienyje – tai labai unikali patirtis"[6].

Pjesė pagal šią knygą pastatyta Taline: Rusų teatre (rusiškai) ir Miesto teatre (estiškai). Vertimas į lietuvių kalbą 2022 m. buvo pristatytas Vilniaus knygų mugės sekcijoje „Knyga + Kinas" – čia kviečiami autoriai, kurių knygos turi potencialą tapti sėkmingais kino kūriniais. Tačiau į lietuvių kalbą išverstų 2021 m. knygų paaugliams apžvalgą parengusios Ingos Mitunevičiūtės nuomone, „knyga atspindi dešimtojo dešimtmečio nostalgijos tendenciją ir tikrai patiks tą laikmetį menantiems suaugusiems skaitytojams, bet ar patiks paaugliams – labai didelis klausimas"[7]. Matyt, laikas parodys...

[1] Rasa Bugavičute-Pēce, *Berniukas, kuris matė tamsoje*, [iš latvių kalbos vertė Audrius Musteikis, iliustravo Žilvinas Bražukas], Vilnius: Odilė, 2021, 144 p. ISBN 978-609-8222-46-3.

[2] Viktorija Jonkutė, *bernardinai.lt*, 2021-12-02, „Dramaturgė R. Bugavičiūtė-Pecė: „Latvija, Lietuva ir Estija – kad ir kokios skirtingos šalys būtume, esame trejybė", interneto prieiga: https://www.bernardinai.lt/dramaturge-r-bugaviciute-pece-latvija-lietuva-ir-estija-kad-ir-kokios-skirtingos-salys-butume-esame-trejybe/ (žiūrėta 2022-09-29).

[3] „Grāmatā „Puika, kurš redzēja tumsā" iedzīvināts vīra dzīvesstāsts", *liepajniekiem.lv*, 2019-11-29; be aut., interneto prieiga: https://www.liepajniekiem.lv/zinas/kulturvide/kultura/gramata-puika-kurs-redzeja-tumsa-iedzivinats-vira-dzivesstasts/ (žiūrėta 2022-09-03).

[4] Bārbala Simsone, „Skatīties un dzirdēt tumsā. Rasas Bugavičutes-Pēces grāmatas *Puika, kurš redzēja tumsā* recenzija", *Diena*, 2020-01-12, interneto prieiga: https://www.diena.lv/raksts/kd/recenzijas/skatities-un-dzirdet-tumsa.-rasas-bugavicutes-peces-gramatas-puika-kurs-redzeja-tumsa-recenzija-14233550 (žiūrėta 2022-10-29).

[5] Apie lietuvių ir latvių kalbos nuostatų ir jų taikymo panašumus ir skirtumus plačiau žr. Regina Kvašytė, Džiuljeta Maskuliūnienė, Kazimieras Župerka, *Apie žodžio korektiškumą: sāva ir importuota*, Mokslo populiarinamoji studija, Vilnius: Žuvėdra, 2021.

[6] Viktorija Jonkutė, Ibid.

[7] Inga Mitunevičiūtė, „Ieškant knygos, dėl kurios verta naktinėti", *Rubinaitis*, 2022, Nr. 2(102), p. 19.

2022 m. vaikų ir paauglių knygų bibliografijos sąrašas

Oklando priemiesčio Devonporto (Naujoji Zelandija) viešojoje bibliotekoje. 2016 m. Romos Kišūnaitės nuotr.

Praėjusiais metais išleistų vaikų ir paauglių knygų bibliografijos sąrašą galima pasiekti per QR kodą arba rasti svetainės <ibbylietuva.lt> rubrikoje *RUBINAITIS* 2023 Nr. 1 (105).

Bibliografijoje, kurią sudaro per 500 knygų aprašų, yra devyni skyriai – tai padeda lengviau surasti ar pamatyti dominančią knygą. Be jau įprastų skyrių – knygos vaikams, jaunesniesiems ir vyresniesiems paaugliams, eilėraščiai, pažintinė literatūra, pirmąkart išskirta grupė kartotinių knygų, skirtų ankstyvajam skaitymui (0–3 m. vaikams). Tai lietimo, vonios, garsų knygos, žaislinės knygelės su slankiojančiomis detalėmis ir paveikslėliais, pirmosios dėlionės. Į atskirą grupę atrinktos paveikslėlių knygos gali būti tinkamos ir įdomios vaikams nuo 3 metų, o galutinė amžiaus riba sunkiai apibrėžiama – gali būti ir suaugusieji. Dar vienas skyrius – pasakų ir istorijų rinkiniai – bus kaip pagalbinė priemonė tėvams ar ugdymo specialistams renkantis knygas garsiniams, vakaro skaitymams ar renginiams.

Skaitymo džiaugsmo su vaikų ir paauglių knygomis!

Sąrašą sudarė ***Roma Kišūnaitė*** (LNB)

2022 m. vaikų ir paauglių knygos

Kronika. Informacija. Skelbimai

2022 m. gruodžio 7–8 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje vyko Ankstyvojo skaitymo skatinimo forumas. Renginys subūrė Lietuvos ir tarptautinę tyrėjų, edukatorių, kitų vaikų literatūros ir skaitybos specialistų bendruomenę, profesionaliai kalbančią ir skleidžiančią patikimas žinias apie ankstyvojo skaitymo naudą. Forumo dalyvius sveikino svečiai iš Prezidentūros, Kultūros bei Švietimo, mokslo ir sporto ministerijų, UNESCO.

Pirmąją forumo dieną vykusioje konferencijoje buvo perskaityti septyni pranešimai: filosofės, UNESCO vyriausiosios ankstyvojo vaikų ugdymo specialistės, dr. Sonios Guerriero „UNESCO veikla ankstyvojo ugdymo srityje"; edukologės, dr. Austėjos Landsbergienės „Skaitymo įtaka vaiko emocinei ir socialinei raidai: kaip galima prisidėti per skaitymo patirtis"; LNB Vaikų literatūros departamento direktorės Godos Baranauskaitės-Dangovienės „Lietuvos bibliotekų indėlis skatinant ankstyvąjį skaitymą"; Suomių skaitymo centro Helsinkyje direktorės Emmi Jäkkö „Knygų dovanojimas skatina šeimas skaityti. Pasaulyje vykdomos ankstyvojo skaitymo programos ir pirmosios Suomijos ankstyvojo skaitymo programos rezultatai"; neuropsichologijos mokslų daktarės Ramunės Dirvanskienės „Kalbinės aplinkos ir skaitymo įtaka ankstyvajai neuropsichologinei raidai"; dr. Ritos Dukynaitės „Ką mums pasako tarptautiniai mokinių skaitymo tyrimai?"; Tiubingeno Ėberhardo Karlo universiteto profesorės Bettinos Kümmerling-Meibauer „Raštingumo vystymasis. Knygos vaikams iki trejų metų". Renginį užbaigė diskusija „Bibliotekų reikšmė ir įtaka ankstyvojo skaitymo kontekste".

Antrąją forumo dieną vyko praktinė tėvų diskusija „Kaip užauginti skaitančius vaikus", kurią moderavo komunikacijos specialistė Medeina Andriulienė. Diskusijoje dalyvavo LRT vaikų ir jaunimo turinio vyriausioji redaktorė Aistė Jurė, ankstyvosios vaiko raidos principais pagrįstos sistemos „MaMaDu" įkūrėja Marija Dautartaitė, leidyklos „Vyturys" vadovas, vertėjas Arūnas Šileris ir leidyklos „Skaitau nuo gimimo" įkūrėja Ada Vilkė. Visą dieną Nacionalinėje bibliotekoje specialistai, tėvai galėjo dalyvauti mokymuose ir praktinėse veiklose, vyko teatralizuotos veiklos kūdikiams.

Renginio rėmėjai: Europos nacionalinių bibliotekų direktorių konferencija (CENL), Lietuvos Respublikos kultūros ministerija.

Renginio vaizdo įrašus galima pažiūrėti „YouTube" kanale (adresu <lnb.lt > Biblioteka vaikams ir jaunimui, rubrika – Tėvams ir specialistams).

2023 m. vasario 15 d. Lazdijų rajono savivaldybės viešojoje bibliotekoje vyko nacionalinė tarpdalykinė konferencija „Bitės Vilimaitės idėjų ir formų pasaulis", skirta 80-osioms rašytojos gimimo metinėms. Buvo perskaityta 10 pranešimų. Vienas iš jų skirtas Bitei Vilimaitei kaip vaikų rašytojai – profesorė Džiuljeta Maskuliūnienė kalbėjo tema „Vaiko ir suaugu-

Konferencijos dalyviai Avižieniuose prie Bitės Vilimaitės atminimo suoliuko. 2023 m. vasario 15 d. Ilonos Salatkienės nuotr.

siojo santykis Bitės Vilimaitės prozoje vaikams". Dailininkė Lolita Braza aptarė vaikams skirtų knygų viršelius. Renginyje pasitikta nauja knyga *Bitė Vilimaitė: kūryba, laikas, aplinka*, kurioje publikuojami konferencijos dalyvių straipsniai.

Konferencijos *spiritus movens* ir naujosios knygos sudarytoja – Lionė Lapinskienė. Konferenciją organizavo Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, komunikacijos centras „Kalba. Knyga. Kūryba" ir Lazdijų rajono savivaldybės viešoji biblioteka. Renginio pabaigoje nuvykta į Avižienius, kur paskutiniuosius savo gyvenimo metus praleido žymioji rašytoja. Ten, prieš daugiabutį namą, kuriame ji gyveno, po dviem senais beržais stovi rašytojos atminimo suolelis. Čia, Aldonos Maceikienės, Lazdijų rajono savivaldybės viešosios bibliotekos vyresn. bibliotekininkės liudijimu, rašytoja mėgdavo ilgai pasėdėti, pabendrauti su kaimo vaikais.

2023 m. vasario 23–26 d. Lietuvos parodų ir kongresų centre „Litexpo" vyko 23-ioji Vilniaus knygų mugė – nepaprastai spalvinga, šventiška, akcentuojanti mūsų, kaip laisvos visuomenės, pamatus. Lankytojus džiugino ir knygų naujienų gausa leidyklų stenduose, ir knygų pristatymai, pokalbiai, diskusijos, įvairios kūrybinės veiklos.

Į naujų knygų sutiktuves ir susitikimus kvietė vaikų ir paauglių knygų autoriai Justinas Žilinskas, Ilona Ežerinytė, Viktoras Jasaitis, Vytautas V. Landsbergis, Akvilina Cicėnaitė, Kotryna Zylė, Evelina Daciūtė, Aušra Kiudulaitė, Lina Žutautė, Marius Marcinkevičius, Selemonas Paltanavičius, Tomas Dirgėla, Daiva Čepauskaitė, Vilius Mačiliūnas, Jūra Smiltė, vokiečių ir amerikiečių iliustruotoja Nora Krug, ukrainiečių kūrėjai ir kt.

Vaikų literatūros bendruomenei vienas iš ryškesnių renginių buvo Jellos Lepman *Knygų vaikams tiltas* sutiktuvės. Lepman – žydų kilmės vokiečių žurnalistė, po Antrojo pasaulinio karo nenuilstamai kovojusi už savo idėjų, kad vaikams reikalingos knygos, kad šis dvasinis penas neleidžia sulaukėti, pasiduoti prislėgtumui, įgyvendinimą. Ji buvo Tarptautinės vaikų ir jaunimo bibliotekos Miunchene įkūrėja, viena iš IBBY organizacijos įkūrimo iniciatorių, daugelio kitų iniciatyvų, susijusių su vaikų knyga, įgyvendintoja. Pristatyme dalyvavo Goethe's instituto Vilniuje direktorė Anna Maria Strauß, knygos vertėja Kristina Sprindžiūnaitė, dr. Kęstutis Urba, IBBY Lietuvos skyriaus pirmininkė Inga Mitunevičiūtė, dailininkas Bronius Leonavičius. Knygą išleido Nacionalinė biblioteka.

Jelos Lepman knygos pristatymas Vilniaus knygų mugėje. Iš kairės Anna Maria Strauß, Kristina Sprindžiūnaitė, Kęstutis Urba. 2023 m. vasario 23 d. Vygando Juozaičio nuotr.

IBBY Lietuvos skyrius, kasmet teikiantis premijas už geriausias ir reikšmingiausias metų knygas vaikams ir paaugliams bei vaikų literatūros tyrimus ir sklaidą, paskelbė trumpąjį nominantų sąrašą, pristatė atsinaujinusį žurnalą *Rubinaitis*, priminė kitus vaikų literatūros ir knygos meno sklaidos kanalus. Mugės programoje paskelbti akcijos „Metų knygos rinkimai 2022" nominantai. (Apie šio konkurso ir IBBY Lietuvos skyriaus nominantus ir jau išrinktus laureatus žr. 106-ajame *Rubinaičio* numeryje.)

2023 m. vasario 26 d. Vilniaus knygų mugėje įteikti apdovanojimai – premijos ir diplomai Knygos meno konkurso nugalėtojams. 60 leidėjų konkursui pateikė 113 leidinių, kurie varžėsi šešiose kategorijose. Teminėje grupėje „Knygos vaikams" konkuravo 27 leidiniai.

Komisija premiją skyrė dailininkei Agnei Dautartaitei-Krutulei už knygą *Dra ta ta: Stasio Ušinsko marionečių pokalbis su lėlininku Rimantu Driežiu* (idėjos autorė Sigutė Chlebinskaitė, iliustracijos ir maketas Roko Bilinsko ir Leonardo Mekionio, 3D lėlių moduliacijos Antano Skučo ir Margaritos Valionytės, išleido Nacionalinė biblioteka, spausdino „BALTO print").

Diplomai įteikti Rasai Jančiauskaitei už autorinę knygą *Namai* (išleido „Žalias kalnas", spausdino „Petro ofsetas") ir Rūtai Ivaškevičiūtei bei Redai Tomingas už knygą *Kaip Grikis berniuką augino* (tekstas Daivos Čepauskaitės, išleido „Žalias kalnas", spausdino „Petro ofsetas").

Kultūros ministerija šį konkursą organizuoja ir kuruoja nuo 1996 metų. Apie puikią knygos visumą, vertą savojo apdovanojimo, kalbama tada, kai už skirtingus jos sukūrimo procesus atsakingi žmonės tampa vieninga komanda, todėl ir konkurso diplomai įteikiami knygos komandai: dailininkui (bei maketuotojui), iliustruotojui, leidėjui ir spaustuvininkui; piniginės premijos išmokamos tik knygos dailininkui (apipavidalintojui).

2023 m. kovo 9 d. Druskininkų miesto muziejuje vyko vaikų literatūrologo prof. Vinco Aurylos 100-osioms gimimo metinėms skirtas renginys „Pramynęs kelią į vaikystę". Jame dalyvavo ir pranešimą „Didaktas ir vaikų literatūrologas Vincas Auryla" skaitė VDU doc. dr. Loreta Žvironaitė-Udrienė, ilgametė Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Vaikų ir jaunimo literatūros departamento vedėja Aldona Augustaitienė skaitė pranešimą „Siekęs būti arti vaikų literatūros", pirmasis prof. Vinco Aurylos doktorantas, prof. habil. dr. Juozas Vytautas Uzdila pasidalijo prisiminimais pranešime „Vienu metu ir kaimynystėje". Dalyviai aptarė daugialypę prof. Vinco Aurylos veiklą, jo kaip dėstytojo, mokslininko, visuomenės veikėjo ir paprasto žmogaus asmenybės bruožus. Mokiniai iš Druskininkų „Atgimimo" mokyklos ir „Saulės" pagrindinės mokyklos deklamavo prof. Vinco Aurylos mėgtų poetų eilėraščius.

Romos Kišūnaitės nuotr. 2015 m.

2023 m. sausio 21 d. netekome **Kristinos Gudonytės** – rašytojos, aktorės, režisierės, scenaristės, dailininkės, IBBY Lietuvos skyriaus narės. Gimusi Kaune (g. 1949-12-15), bet gyvenusi Vilniuje, Gudonytė buvo labai spalvinga menininkė, daugelyje meno sričių atskleidusi vis kitą, nematytą savo asmenybės pusę. Daugelis Gudonytę pažinojo iš filmų „Dvynukės", „Dvynukės ir dvynukai", kuriuos ji režisavo ir kuriems kūrė scenarijus, iš serialų „Moterys meluoja geriau", „Neskubėk gyventi", „Nemylimi" (buvo scenarijų bendraautorė). Vyresnioji karta ją prisimena kaip Nacionalinio dramos teatro aktorę, kiti – kaip originalių paveikslų dailininkę.

Vaikų literatūros bendruomenė ją pažinojo kaip knygų jauniesiems skaitytojams autorę, vieną ryškiausių pastarojo dešimtmečio paauglių, jaunimo rašytoją. Pirmoji Gudonytės knyga *Gėlių dvaras*, romanas vaikams, kurie jau „šį tą išmano apie gyvenimą", pasirodė 2002-aisiais ir tais pačiais metais buvo išleista Brailio raštu. Vėliau ji parašė dar kelis labai didelio populiarumo tarp jaunųjų skaitytojų sulaukusius ir kritikų puikiai įvertintus romanus: *Blogos mergaitės dienoraštis* (2009), *Ida iš šešėlių sodo* (2012), *Jie grįžta per pilnatį* (2015), *Drugeliai virš bedugnės* (2017), kurie buvo išleisti pakartotinai. Jos knygos ne kartą nominuotos akcijai „Metų knygos rinkimai", dukart tapo laureatėmis paauglių literatūros kategorijoje. 2015 m. Gudonytė pelnė LR švietimo ir mokslo ministerijos vaikų literatūros premiją už talentingą kūrybą vaikams ir paaugliams, už įtaigų intelektualinį ir psichologinį turinį, už jautrumą gimtajai kalbai. Po metų už romaną *Jie grįžta per pilnatį* jai įteikta Patriotų premija.

IBBY Lietuvos skyriaus bendruomenė Kristiną pažino kaip kūrybingą ir jautrią asmenybę, linksmą, draugišką, kolegišką. Kristina mėgo savo knygų pristatymus, organizuodavo jubiliejinius renginius, ypač sava jautėsi Adomo Mickevičiaus bibliotekoje. Kristina Gudonytė buvo be galo darbšti, talentinga, idėjomis ir optimizmu trykštanti menininkė. Daugelio atmintyje liks jos džiugesiu persmelktas kreipinys susitikus: „O, džiaugsmeli!"

Romos Kišūnaitės nuotr. 2006 m.

2023 m. sausio 27 d. mirė pedagogas, ilgametis dėstytojas, vaikų literatūros specialistas, vertėjas iš vokiečių kalbos, IBBY Lietuvos skyriaus narys **Lionginas Šepkus** (g. 1924-01-12). Baigęs studijas Vilniaus pedagoginiame institute, mokytojavo, 1960–1996 m. dirbo Marijampolės pedagoginės mokyklos dėstytoju. Dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, dėstymo metodiką, vaikų literatūrą. Parengė literatūros vadovėlių (*Lietuvių literatūros vadovėlis vidurinėms mokykloms*, D. 3 (1960), *Literatūros medžiaga 10 klasei* (1965), *Lietuvių literatūros vadovėlis 11 klasei* (1970)), parašė mokymo priemonę *Vaikų literatūros pagrindai* (1982), sudarė skaitinių ir chrestomatijų: *Lietuvių vaikų literatūros chrestomatija*: *D. Poezija:* konspektas pedagoginių mokyklų moksleiviams (1972, kartu su V. Viliūnu), *Knygų pasaulis*: užklasiniai skaitiniai II klasei (1984), *Lietuvių literatūros mokslo ir kritikos chrestomatija XI klasei* (1987) ir kt. Paskelbė literatūros ir jos dėstymo metodikos straipsnių, knygų recenzijų.

Šepkus buvo vienas iš tų, kurie stovėjo prie IBBY Lietuvos skyriaus kūrimo ištakų. Prašymą stoti į IBBY organizaciją jis pateikė kartu su pirmaisiais – 1992 m. pabaigoje. Tris dešimtmečius buvo IBBY Lietuvos skyriaus narys, 2009 m. jam suteiktas Garbės nario vardas. Jis mėgo dalyvauti Prano Mašioto skaitymuose, drąsiai įsitraukdavo į aktualias diskusijas apie lietuvių vaikų literatūrą. Šepkus buvo ne tik lituanistikos srities profesionalas, bet ir puikus, savo darbui atsidavęs dėstytojas, mylintis studentus, vaikų literatūrą ir miestą, kuriame gyveno. 2009 m. Lionginas Šepkus už ypatingus nuopelnus literatūros mokslui ir pedagogų rengimą buvo apdovanotas Šv. Jurgio, Marijampolės globėjo, medaliu.

Romos Kišūnaitės nuotr. 2016 m.

2023 m. vasario 6 d. mirė viena žymiausių vaikų knygų kūrėjų pasaulyje, čekų dailininkė ir knygų kūrėja **Květa Pacovská**. Baigusi studijas Prahos menų akademijoje, Pacovská (g. 1928-07-28) kūrė instaliacijas, skulptūras, tūrines ir taktilines knygas suaugusiesiems, vaikams išleido apie 50 paveikslėlių knygų, surengė daugybę personalinių parodų. Jos kūrybai būdingos geometrinės formos ir ryškios spalvos – dažniausiai raudona. 1992-aisiais apdovanota H. Ch. Anderseno medaliu. Prieš septynerius metus dailininkė lankėsi Vilniaus knygų mugėje, kur pristatė savo paveikslėlių knygas.

Kviečiame rašyti ir siųsti *Rubinaičiui* mokslo straipsnius!

Žurnalo redaktorių kolegijai el. paštu (rubinaitis@ibbylietuva.lt) pateikiamas pagal nurodytus reikalavimus visiškai parengtas straipsnio elektroninis variantas. Su reikalavimais galima susipažinti *Rubinaičio* žurnale (2022, Nr. 1 (101), p. 58–59). Interneto prieiga: https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2022-nr-1-101/reikalavimai-mokslo-straipsniams/

Mokslo straipsniai į 2023 m. *Rubinaičio* ketvirtąjį numerį priimami iki 2023 m. spalio 1 d.

Parengė ***Roma Kišūnait***ė (LNB)

SUMMARY

In this issue of *Rubinaitis* the main focus is on the topic of Dzūkija – the Seimas of the Republic of Lithuania declared the year 2023 as the year of Dzūkija (Dainava), emphasising not only the 770 years since the first mention of the name of Dzūkija (Dainava), but also the influence of this region on the formation and strengthening of Lithuanian culture and identity and the strong ethno-regional self-consciousness of the people of this region that has survived till nowadays. Lithuanian children's literature clearly shows the path of the creators of Dzūkija region. This year is the anniversary of the birth of most writers: Albinas Andrulionis – 115th birth anniversary, Anzelmas Matutis – 100th, Martynas Vainilaitis – 90th, Bitė Vilimaitė, Sigitas Geda – 80th birth anniversaries. The anniversaries is a great opportunity to once again open the books of these creators. **Džiuljeta Maskuliūnienė**, the Editor-in-Chief, writes about this in the Preface of the magazine. In the rubric "The 2nd of April – International Children's Book Day" we have published an address to the children of the world by the Greek writer **Vagelis Iliopoulos** and a poster by the Greek artist **Photini Stephanidi.** In the traditional rubric "The Reviews", three reviews of children's books by Lithuanian creators of 2022 are presented: **Asta Plechavičiūtė** analyses literary fairy tales, **Antanas Šimkus** – poetry, whilst **Kristina Vaisvalavičienė** – educational books. An article by **Kęstutis Urba** dedicated to the 100th anniversary of the birth of the poet **Anzelmas Matutis** is published in the rubric "The Anniversaries". In the rubric "We Want to Introduce You to", **Giedrius Bernatavičius** tells about the house-museum of **Anzelmas Matutis**, located in Alytus. **Domininkas Burba's** article *Kas parašė knygą Murziuko dienoraštis?* ("Who has Written the Book Murziuka's Diary?) is published in the rubric "The Articles". Here he writes about the works of Russian writer Anna Chvolson (Анна Хвольсон) and Palmer Cox, a Canadian children's writer and illustrator. This article actualizes the theme of the travelling motif in children's literature. In the rubric "Photos Tell", a photo is presented, which captures how in 1993 the writer **Bitė Vilimaitė** is receiving the first prize for the Best Children's Book of the Year. In the rubric "Retro", we present the famous Valkininkai mural with motifs from Lithuanian folklore, created by artists **Algirdas Steponavičius** and **Birutė Žilytė**. In the rubric "We are Sharing our Experience", **Laimutė Adomavičienė** tells about a useful internship at the Estonian Children's Literature Centre. In the rubric "The Readings of My Childhood", **Urtė Šulskienė** interviews the Lithuanian language specialist **Rasa Škimelienė** about reading experience of her childhood and activities in the Lithuanian Scout Organization. In the rubric "I Read a Lot", **Jolanta Žvirblytė** talks to a schoolboy **Kristijonas Bakas** about his reading interests. The following books are reviewed in the rubric "With a Close Glance": *Bėgliai. Jūrų keliais į Ameriką* (Fugitives. On the Seaways towards America) by **Justinas Žilinskas** (the reviewer **Eglė Baliutavičiūtė**), *Paskutinė istorijų pasakotoja* (The Last Storyteller) by **Donna Barba Higuera** (the reviewer **Daina Opolskaitė**), *Nuomojamas butas* (An Apartment for Rent) by **Lea Goldberg** (the reviewer **Dalia Karatajienė**) and *Berniukas, kuris matė tamsoje* (The Boy Who Saw in the Dark) by **Rasa Bugavičute-Pēce** (the reviewer **Regina Kvašytė**). In the section "Bibliography", a list of bibliography on children's and adolescents' books of 2022, compiled by **Roma Kišūnaitė,** is published in the form of QR code. The magazine ends with a chronicle section, and on the back cover, in the rubric "Writers and Characters of Children's Literature in Artworks", it is told about "The Manor of Hedgehog" located in the homestead of **Martynas Vainilaitis** in the village of Vaitakarčmis (Varėna district). The vivacious wooden compositions were carved by sculptor and folk artist **Adolfas Teresius**.

2023 metų *Rubinaičio* leidybą remia
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Žurnalo partnerė – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNB)

Mieli skaitytojai!

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas parėmė mūsų 2023 m. projektą **„Skaityti – tai atrasti"** ir skyrė 13 870 eurų. Dėkojame fondui už šią paramą. Kviečiame mūsų žurnalą apie vaikų ir jaunimo literatūrą ne tik skaityti, prenumeruoti, bet ir siūlyti savo tekstus, temas, idėjas.

Redakcijos adresas:
Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius
Leidžiamas keturis kartus per metus

Žurnalą leidžia
Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY)
LIETUVOS SKYRIUS
LITHUANIAN SECTION OF IBBY
Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius
El. paštas **rubinaitis@ibbylietuva.lt**
Interneto svetainė
http: // www.ibbylietuva.lt

Spausdino UAB „Petro ofsetas",
Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius, Lietuva
Tiražas 500 egz.

Kaina sutartinė

Sofija Vainilaitienė pasakoja apie sodybą. 2013 m. birželio 22 d.

Ežio dvaras Vaitakarčmio kaime

ISSN 1392-0626
9 771392 062006

Ežio dvaras

Džiuljetos Maskuliūnienės nuotr. 2013 m.

Sūpynės, įkvėptos pasakos „Vaivorykščių audėjos“

Nuotaikinga lydeka

Dzūkijos miškuose – Vaitakarčmio kaime, Varėnos rajone – yra įsikūrusi rašytojo Martyno Vainilaičio (1933–2006) sodyba-muziejus. Sodyboje poetas beveik tris dešimtmečius vasarojo, grožėjosi mišku ir kūrė. Šiemet minime 90-ąsias poeto gimimo metines.

Mirus poetui Varėnos viešosios bibliotekos darbuotojai parengė projektą „Vaikystės žemėje: Martyno Vainilaičio muziejaus ir skulptūrų parko įkūrimas Vaitakarčmio kaime“. Prie projekto prisidėjo ir dailininkė Sofija Vainilaitienė. Sodyboje įsikūrė daug medinių veikėjų iš poeto sukurtų pasakų. Juos išdrožė skulptorius tautodailininkas Adolfas Teresius. Vaikai gali apsilankyti Ežio dvare (sukurta pagal „Ežio dvarą“) ar pasisupti sūpynėmis, įkvėptomis pasakos „Vaivorykščių audėjos“, sutikti lydeką, girinį, laumę ir daug kitų personažų. Sodyboje nuo 2008 m. kas dveji metai vyksta Alytaus apskrities vaikų meninės kūrybos festivalis „Susitikimas Ežio dvare“. 2022 m. įvyko jau aštuntasis festivalis.

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS